

VIGILIA

2004 / 12

KARL RAHNER: **Szent éj**

PATSCH FERENC: **Jézus a testvérünné lett**

ANTON ŠTRUKELJ: **A megtestesülés – a teremtés teljessége**

SZENTVIKTORI HUGÓ: **A szeretetről**

**Báthori Csaba, Jász Attila, Makay Ida, Marno János,
Czesław Miłosz és Vasadi Péter versei**

JULIEN GREEN: **Naplójegyzetek**

Heinrich Böll és Bertolt Brecht prózája

ALBERT ZSUZSA: **Legenda Cs. Szabó Lászlóról (I. rész)**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Virrasztás	881
KARL RAHNER:	Szent éj (<i>Somfai Boglárka fordítása</i>)	882
PATSCH FERENC:	Jézus a testvérünkké lett	885
ANTON ŠTRUKELJ:	A megtestesülés — a teremtés teljessége (<i>Görföl Tibor fordítása</i>)	891
CSEKE ÁKOS:	Szentviktori Hugó	901
SZENTVIKTORI HUGÓ:	A szeretetről (<i>Cseke Ákos fordítása</i>)	902

SZÉPÍRÁS

VASADI PÉTER:	Imádás; A pillanatom (<i>versek</i>)	906
GABRIEL MARCEL:	Mozart, az őrangyal (<i>esszé</i>) (<i>Bende József fordítása</i>)	908
MAKAY IDA:	Félálom; A lángpillékkal felrepülsz (<i>versek</i>)	909
BÁTHORI CSABA:	Őszi derengés; Párbeszéd homályban (<i>versek</i>)	910
DÉVÉNY ISTVÁN:	Julien Green naplójegyzeteiről (<i>versek</i>)	912
JULIEN GREEN:	Én miért vagyok én? (<i>naplójegyzetek</i>)	913
JÁSZ ATTILA:	[mintakarácsony] (<i>vers</i>)	919
HEINRICH BÖLL:	Arról, aki emberré lett (<i>esszé</i>) (<i>Kalász Márton fordítása</i>); A betlehemi hír (<i>novella</i>) (<i>Benkő Gitta fordítása</i>)	920
BERTOLT BRECHT:	A Jóisten csomagja (<i>novella</i>) (<i>Benkő Gitta fordítása</i>)	923
MARNO JÁNOS:	Nárcisz az életben (<i>vers</i>)	925
RÓNAY LÁSZLÓ:	A háború embertelensége. Márai Sándor: A mészáros (<i>tanulmány</i>)	927
CSESLAV MILOSZ:	Öregasszonyok; Emigrálni? (<i>versek</i>) (<i>Gömöri György fordításai</i>)	936

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ALBERT ZSUZSA:	Legenda Cs. Szabó Lászlóról (<i>I. rész</i>)	937
----------------	--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ:	Egzisztencia és gondolkodás	949
----------------------	-----------------------------	-----

KRITIKA

SELYEM ZSUZSA:	Herceg, hátha megjön a tél is? Beney Zsuzsa <i>Tél</i> című verseskötetéről	953
----------------	--	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	956
<i>A 890. és a 900. oldalon freskóábrázolások</i>	

Virrasztás

Már csak egyetlen szám választja el lapunkat attól, hogy átlépjem a hetvenedik évfolyamba, hiszen 1935 februárjában jelent meg első száma. Emberi léptékkal hosszú idő hét évtized, de talán még inkább az a folyóiratok esetében, hiszen alig néhányuk élte meg ezt a magas életkort. Főleg olyan korban, amilyent a Vigilia átélt: kétféle elnyomó rendszerrel, világháborúval és levert forradalommal.

Visszafelé nézve a történelemben már elmondhatjuk: az alapítók nemigen találhattak volna találébb címet a lapnak, hiszen valóban a virrasztás vált legfőbb feladatukká. Virrasztás a szellem sötétjében — a háború iszonyatában, a diktatúrák szorításában, megnyomorított és elpusztított életek közepette. A lap első s többször visszatérő emblémája az éji virrasztók magányosan égő mécsese/gyertyája volt. Ez a csöppnyi láng nemcsak fényt adott, de fenntartotta a reményt abban, hogy a világosság végül is erősebbnek bizonyul a sötétségnél: a szabadság előbb-utóbb legyőzi a szolgaságot, az értelem az ostobaságot, az igazság a hamisságot, a hit a kétkedést és a közönyt.

A Vigilia kezdettől dialógusra és szintézisre törekedett: egyszerre és együtt vállalta magáénak a kereszténységet és a kultúrát, a teológiát és az irodalmat. Hét évtized alatt talán bebizonyíthatta, hogy ez a dialógus hogyan tudja szolgálni az embert, megnyitva a szellemet az igazra, a szépre, a jóra.

A *virrasztás* a profán szóhasználaton túl az evangéliumokból is jól ismert magatartás: Jézus erre szólítja fel tanítványait. Jelzi, hogy jelenünk távlatai a jövőbe nyílnak, s ez nemcsak tervezést, készülést, várakozást kíván az embertől, hanem annál többet és személyesebbet: folytonosan várnia kell az Eljövendőt is. Maga a *Vigilia* szó is az egyházi szókincsből ismerős: az ünnepre felkészítő napot, estét jelenti.

A december az egyházban az advent, e nagy készülődés ideje, hiszen karácsonykor az „adventus Domini-t”, az Úr eljövetelét ünnepli. Virrasztó várakozás ez — a Megváltó, a világ Világossága születik meg Betlehemben. Az Ő fénye egyelőre „a sötétben világít”, de a beteljesülés, a sötétet többé nem ismerő örök világosság ígéretét hordozza, bátorítva mindazokat, akik az értelem és a hit fényében élnek. Ennek reményével virrasztunk mi — olvasóinkkal együtt —, a Vigilia mai munkatársai is, hogy készüljünk a közelgő karácsonyra — és a lap jubileumára.

Szent éj

A fordítás alapjául szolgáló írás: *Heilige Nacht*. In: Karl Rahner: *Meditation zum Kirchenjahr*. St. Benno-Verlag, Leipzig, 1967, 36–41.

Ezekben a napokban — ahogy minden évben és ilyenkor mindenütt a világon — a karácsony „szent éjszakájának” ünnepéről fogunk beszélni az emberek, és újra felhangzik az ének: „Csendes éj, szentséges éj...”. Ezt a gondolatot valójában a liturgia sugallja, amely az Úr születésének és feltámadásának misztériumát — csak ezt a két misztériumot — az éjszakában kezdi el ünnepelni, és ezt az éjszakát *nox sacratissimának*, legszentebb, legmegszenteltebb éjnek mondja. Urunk megjelenésének ünnepét, mennybemenetelét és pünkösdöt nappal üljük — karácsonykor és húsvétkor azonban az éjszakába lép be az üdvösség isteni titka. Hogy ez karácsony esetében így van, azt a magunk módján megpróbálhatjuk magyarázni a szülés–születés szemérmes rejtettségével. Azáltal azonban, hogy húsvét és karácsony „szent éjszakák”, tehát szentnek nevezük az éj idejét, valami többet fejezünk ki, mint egy emberélet kezdetének csendes rejtettségét. Inkább arra következtethetünk, hogy e két ünnepben van valami közös.

A két ünnep együtt szól megváltásunk kezdetéről, mindkettő arra a napra mutat, amelyre valamennyien a hitben várakozunk. Egy örök mai nap győzelmének kezdetét, egy új kezdet győzelmét jelentik együttesen, ezért mondhatjuk ki róluk, hogy a legszentebb éjszaka ünnepei.

Azok az emberi, evilági dolgok, amelyek az üdvösség (vagy a kárhozat) jeleivé válnak, sajátosan kétértelműek. Ennek nem az az oka, hogy ezekbe az egyszerű földi dolgokba mindent „bele lehet magyarázni”. Ahol Isten üdvösségének igazi jeleiről és megjelenéseiről van szó, ott nincs szükség „belemagyarázásra”. Talán inkább azért kétértelműek ezek a szimbólumok, mert az üdvösség jelei, és az üdvtörténet folyamatában — számunkra a világtörténelemben — folyamatosan változnak, ugyanis részét képezik az üdvösség Ádám-tól Krisztus második eljöveteleig tartó történetének, amelyben az üdvösség valóban a világba jött (és nem csak a lélekbe). Ezek a szimbólumok nem statikus és változhatatlan nagyságokként állnak szemben az üdvtörténettel, nem valami tőlük különböző célra lesznek „felhasználva”. Mivel magát a világot is belevonja Isten az átalakulásnak Krisztussal elkezdődött örök jelenébe, amely az új ég és új föld létrejöttéig tart; és mivel ez az átalakulás még folyamatban van, ezért olyan kétértelműek ezek a jelek, ezért fejeznek ki régít és újat.

Ilyen jelenség az éjszaka is. Avagy nem annak az időszaknak a jele az éj, amikor senki sem munkálkodhat (Jn 9,4), a sötétség és a halál árnyékáé, amely bennünket, bűnösöket fogva tart (Lk 1,79), a sötétségé, amely elborít és amelyben nem szabad megma-

radnunk (Jn 12,35sk., 46)? Vajon nem arra az éjszakára emlékeztet-e minden éj, amelyen elárulták Őt, és amikor Júdás kiment a teremből (Jn 13,20; 1Kor 11,24; Lk 22,53), arra az éjre, amely múlóban van, a nappal pedig közel (Róm 12,12), arra az éjjelre, amelyen számon kérik tőlünk lelkünket (Lk 12,20), és ahol féltő, hogy a „külső sötétség” örökre ránk szakad? Mégis: az éjszaka az Úr érkezésének is ideje (Lk 12,38), aki, mint a vőlegény, éjfélkor jön az éjjeli menyegzőre (Mt 25,6). Az éjszaka a vigaszt és az isteni utasítást hozó álmok, látomások ideje is lehet (ApCsel 16,9; 18,9); éjnek idején emelte a Fiú imádságban Atyjához a szívét (Lk 6,12). És nem töltötte-e be mennyei énekszó azt az éjjelt, amelyen ő „a tulajdonába jött”, a világ sötét istállójába (Lk 2,8sk.)?

A mi éjszakánk képes arra, hogy szent éjjé legyen. Most még nem érkezett el az a nap, amelynek nincs nyugovása. Még az idő uralkodik, amely mindent a halandóság törvényébe kényszerít, elmosza a dolgok határozott körvonalait, és mindent felold és visszavet a múlt rémisztő sötétségébe. Ezt az éjszakát ünnepelhetjük érzelmesen, mint csöndes harmóniát, amely mindent szelíden kiengesztel, mint azt az alapot, amely mindent hangtalanul, mégis minden jövőt hordozva összebékít, és amelybe minden visszatér, hogy tiszta lappal kezdjen új jövőt. Az éjszakát gazdagabbra becsülhetjük a nappalnál, amely mindent élesen megmutat és elválaszt; pedig sejtethetjük, hogy az éj teli van titkokkal, és a nappal csupán az éj csalódását hozza, mert nem fedi fel mindazt, amit az éj önmagába rejt. Ám az éjszaka valamennyi tapasztalata csak ámitás és romantika volna, az éjbe vesző nappal utolsó fáradt gesztusa, s az éj csak üres sötétség — ha nem született volna bele ebbe az éjszakába Az, aki több, mint egy kis mozzanat a nappal és az éj kétségbeesett körforgásában, amelyben minden mindegy, mert egyik a másikat hívja, önmagát a másikba átadva, és beismerve elégtelenségét. Az éj nem magától lesz „szent éjszaka”; önmagában csak puszta sötétség, és igaztalanok lennénk, ha rejtett kincseket hazudnánk a semmi helyébe. A mi (belső és külső) éjszakánk „szent éjszakává”, „szentséges éjjé” képes válni, mert Ő megszületett, ő, aki az Atya Fia és Igéje minden idő és minden világ felett, és mert ő, aki az éj idején született, eredetétől fogva nem az idő, a nappal vagy az éjszaka gyermeke. Minden éjszaka lehet „szentséges éj”, mert ő beleszületett a mi éjszakánkba, és megtöltötte azt ígéreteivel és csodáival, és mert Isten az üres, puszta, sötét éjjelt elárasztotta kegyelmével, és az ő napnyugtát nem ismerő fényes napjává tette. Ezáltal és csakis ezáltal válik az éj az igazi nap ígéretévé, így lesz „az eljövendő nap”, annak ideje, amikor a fény is sötétnek látszik, mert a maga teljességében még kimondhatatlanul közel van. Az üdvösségtörténet, ahogy azt a kereszténység vallja, nem „megmagyarázása” a természetnek, amely önmagában is „ilyen” volna, hanem magának a természetnek a (külső-belső) alakulása

azzá, aminek csak a hívő ismerheti meg, mert csak ő tudhatja, hogy a természet is része a megváltás rendjének. Csak annak következtében lettek a világ eseményei az eljövendők szimbólumaivá, hogy az Atya Igéje a világba jött, és Lelkének erejéből minden természet belső törvényévé vált. Ily módon azonban valóban azokká váltak. Ezért teheti meg a hívő (tulajdonképpen csak ő teheti meg), hogy „romantikus” legyen, és például minden éjszakában a szent karácsony ígérését és képét lássa.

Abban az egyetlen éjszakában Isten minden éjjelt megváltott és megszentelt. Már nincs sötétség a világban, amely ne lehetne az örök világosság sötét anyaméhe. A lecsukódó szemek már megnyílhatnak egy nagyobb fényre. Már nem süppedhetünk élettelen homályba úgy, hogy az meg ne szentelődhessék, és az örök kezdet gyümölcseit ne hozhatná. Már nincs esti szürkület a földön, amely a hívő számára ne szólhatna a napnyugtát nem ismerő örök mai nap ígérétééről. Azt, amit elérkezett jövendőként a hitben várunk, ugyanarról az evilágébéli napról, fényről nevezzük el, ugyanazokról a dolgokról, eseményekről. És ebben igazunk van, hiszen ezek a kézzelfogható valóságok az első tanúi annak, hogy Isten az örök Igen, és az általa teremtett, fejlődő valóság nem fog örökké két szélsőség: éjjel és nappal, fény és sötét, igen és nem körül forogni. Azonban miért ne választhatnánk — például épp karácsony éjszakájára tekintve — a mennyei *igen* helyett most még a földi *nem* kifejezést, amikor Isten is azt szólítja meg, ami nincs; amikor a halál által kapjuk az örök életet, amikor a világosság éjszakai fényből születik, amikor be kell látnunk, hogy *minden* Attól származik, aki *mindenek* felett áll, és így a mi világunkban nem tudja kimondani önmagát, bensejét? Szabad dicsérnünk az éjszakát, belátva, hogy ez is Istenhez tartozik (Zsolt 74, 16), és mondhatjuk, hogy hitben már az örök világosságot látjuk az éjben, és már halljuk a mennyei énekszót, amely azt betölti.

Ha így teszünk, akkor az éber virrasztókhöz hasonlítunk: tudjuk, hogy Isten azért lépett be az éjszakába, hogy kivezessen bennünket belőle örök mai napjába. Karácsony szent *éjjelén* annak a napnak a kezdetét ünnepeljük, amely napnyugtát nem ismer. A keresztények azért magasztalhatják szentnek az éjszakát, mert az éj a nappal gyermeke. Anélkül, hogy saját létét meg ne betegítené, a sötétbe csak az nézhet, aki tudja, hogy az éjnek egyszer végleg vége lesz. A keresztény nem mámorosodik meg a zavaros homály édes mérgétől, hanem hívő bátorsággal halad át az éjszakán, amely Isten műve, de amelyet átalakított, „szentséges éjjé” tett. Mi ébren virrasztunk a mezőn, mint a pásztorok, csöndben és magától értetődően tesszük a dolgunkat éjnek idején is, hozzájuk hasonlóan. Ezért az éjszakában is meghalljuk a világosság örömhírét. *Ott* már nem lesz többé éjszaka (Jel 21,25), mert *itt* szent lett az éj. Ezért ünnepelhetjük a „szent éjszakát”, ezért dicsérhetjük így az éjjelt: csendes éj, szentséges éj.

Jézus a testvérüinkké lett

PATSCH FERENC

Az egyház liturgiát „játszik”

1969-ben született Miskolcon. 1994-ben szentelték pappá, majd a római Gergely Egyetemen tanult. 2000-ben kérte felvételét a jezsuita rendbe. Jelenleg a Collegium Germanicum et Hungaricum spirituális Rómában. Legutóbbi írását 2004. 5. számunkban közöltük.

Ahogy növekszik a fény az adventi koszorún, úgy gyarapszik a világosság az ünnepre készülődő keresztények szívében. A gyerekek az égő gyertyák láttán ösztönösen megérik, hogy valami nagy-szerű dolog van készülöben. Játék ez, annak minden komolyságával. A koszorú fénylő, szaporodó lángnyelvei mintha Krisztus szavait sugároznák: „Ugyanígy a ti világosságotok is világítson az embereknek, hogy jötteteiteket látva dicsőítsék mennyei Atyátokat” (Mt 5,16). Lila miseruhában jön ki a pap, mintha a gyóntatószékben hallott bűnöket gyászolná. A sajátjait is. És akkor megszólalnak az adventi énekek. Az „Ó jöjj, ó jöjj, Üdvözítő” kezdetű annak eljövételét sürgeti, akire „sóvárogva vár” a világ; korán reggel pedig annyi méltósággal zeng a templomokban, hogy „Ébredj ember mély álmodból”! Ám az emberi szívek mélyén ilyenkor már készülődnek, bontogatják a szárnyukat a karácsonyi dalok is: a „Fel nagy öröme”, és a „Mennyből az angyal”. Hirdetik, hogy a bűnöktől való szabadulás már a küszöbön áll. Az olvasmányok ilyenkor felidéznek a „puszta” képét, amely mindig a megkísértetés, de az Istennel való találkozás helye is a Szentírásban. Ilyen pusztaság az is, ahol a Keresztelő beszél: „Készítsétek az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!” (Mk 1,3b). Valójában biztatás ez a keresztényeknek: vegyétek a bátorságot, hogy átvonuljatok saját életek személyes sivatagait! Aki ugyanis elvállalja *az élettel szükségképpen együtt járó szenvedéseket*, annak e „tüzes kohóban” megtisztulva, önmagából kiüresedve rányílik a szeme Isten vele kapcsolatos, személyre szabott tervére. Ezekben a kegyelmi helyzetekben olykor felfénylik: nem az a feladat, hogy helyet találjunk Isten számára a mi életünkben, hanem — éppen fordítva — *nekünk kell az Ő életébe belesimulnunk*.

A világ persze nem sokat ért ebből. A meghosszabbított nyitva tartással üzemelő bevásárlóközpontok, a „plázák”, posztmodern korunk katedrálisai, fásult nyereségvágygal néznek az „ünnepek” elébe. Itt bezzeg nyoma sincs játékoságnak. Hiszen még a játékosztályok áruit is unottan dobják félre néhány nap múltán a gyerekek, a drága játékoknak nincs „lelkük”, nem lehet velük sokáig játszani. A karikatúra-vallás pénzistenének bemutatott áldozatok hatékonyságáról pedig a fogyasztói kultúra *valódi áldozatai*, az eladónők és a vásárlók fáradt tekintete árulkodik. A ke-

keresztények féltett titka, Karácsony azonban olyan hatalmas, hogy még üzletemberek sem tudják lejáratni. Az angyalok köszöntése, amint akkor, úgy ma sem egyedül a „katolikusoknak”, vagy a „protestánsoknak” szól, hanem minden jóakarátú embernek. „Dicsőség mennyben az Istennek / Békesség földön az embernek” — a karácsonyi dallamon elemi erővel szólal meg a Szentírás parafrázisa, amely a legmélyebb emberi igényt fejezi ki. Az Ünnepen, amelyre *sokan hivatalosak* (Lk 14,16b), s ez a Biblia nyelvén annyit jelent, hogy *mindenki*.

Az Anyaszentegyház kétezer éve játssza és játszatja a liturgiát; ezt a gyönyörűséges, ismétlődő-örökké új, könnyed-komoly játékot Isten színe előtt. Olyan felszabadító felnőttként is bekapcsolódni, újra megtanulva „játszani” általa! Mert Karácsony üzenete rendre viszonylagossá teszi az élet komolynak hitt dolgait, s arra irányítja a figyelmet, ami igazán számít. A titok pedig így szól: ti, emberek, mindnyájan testvérek lettetek; hiszen egyetlen Atyátok van, a Mennyei; s Isten magára öltötte az emberi természetet Krisztusban. Ebből a fókuszról sugárzik reménység és fény a Megtestesülés óta, az idők végezetéig.

A megtestesülés titkáról — egyszerű szavakkal

Isten felmérhetetlen rejtelem. Titok. Nem abban az értelemben titok, hogy csak idő kérdése, egyszer majd csak felderítjük, megtudjuk, s tudásunkkal uralmunk alá hajtjuk. Isten *lényegében* Titok, elvileg és gyakorlatilag is — kifürkészhetetlen. Vég nélkül ágaskodhat az emberiség, hogy felérjen Hozzá, a vállalkozás eleve kudarcra ítéltetett. Alulról felfelé (*ascendendo*) az út bejárhatatlan. A legnagyobb gondolkodók, művészek, vallási zsenik tanúi e kísérlet kivitelezhetetlenségének. Sohasem érnénk célba, ha Isten maga nem indult volna el, mintegy felülről lefelé (*descendendo*) szállva, hogy életünk titkára, mely az Övével elszakíthatatlanul összefügg, választ adjon. Rendkívüli merészség volna részünkről azt gondolni, hogy megtudhatjuk, kicsoda Ő önmagában (*in se*), vagy azzal áltatni magunkat, hogy beleláthatunk gondolataiba (vö. Iz 55,8). Jóllehet egész emberi lényem, boldogság- és tudásvágyam Őrá irányul, a találkozást nem tudom kierőszakolni. Talán mégis marad azért egy esély! Ha meg akarom tudni, mit gondol a tizenkét éves unokaöcsém, nem tehetek mást, minthogy faggatni kezdem: „Máté, áruld el nekem, kérlek, hogy most mire gondolsz!” Neki pedig szabadságában áll feltárnia belső világát, vagy megtagadni a választ; esetleg el is terelheti a szót, vagy füllenthet valamit. Magába zárkozhat, vagy megnyilvánulhat. Az emberiség évezredek óta így faggatózott. Mígnem...

Keresztény hitünk szerint a végtelen és mindig szavahihető Isten beszélt önmagáról. „Miután többféleképpen és különböző módon szólt hajdanán... a próféták útján az atyákhoz” — s ta-

lán töredékesen más vallásokon keresztül is — „...e végső korszakban Fia által szólott hozzánk” (Zsid 1,1–2). Isten felülmúlhatatlan módon közölte Magát Jézus Krisztusban. Azóta tudhatjuk Róla, kicsoda Ő *a mi számunkra* (*quoad nos*).

Ezzel kezdetét vette a világ legszebb története. Mert valójában akkor, amikor Isten az emberiség iránti megmagyarázhatatlan szeretettől indítva, meghatározott tér és időbeli koordináták között belépett a történelembe, hallatlan kockázatot vállalt. Nem csak azzal, hogy az a tizenöt év körüli ártatlan leány, Mária, az Úr angyala köszöntésére másképpen is válaszolhatott volna. Hiszen az emberi szív mit sem változott az elmúlt évezredek során! Még inkább azonban azzal, hogy irántunk való „esztelen” szeretetében Isten végletesen kiszolgáltatta Magát. Nincsen szeretet a visszautasítás kockázata nélkül. És Isten szívszakasztóan messzire ment ezen az úton, amikor így gondolkozott: „A Fiamat talán csak megbecsülik” (Mk 12,6b).

A megtestesülés „időzítésében” megmutatkozó bölcsességénél talán csak Isten alázata csodálatra méltóbb. Nem mondja: most pedig mindenki hallgasson el, most én beszélek! Nincs jelen a Sky News, a CNN, sem az Al Dzsazíra, hogy helyszíni tudósítást adjon. Minden meghitten történik, a nyilvánosság kizárásával, szinte észrevétlenül. De a Római Birodalom infrastruktúrája a kiválasztott történelmi pillanatban már alkalmas arra, hogy Jézus tanítása elterjedjen a művelt világban. Amikor Jézus fellép, összesúgnak mögötte az emberek, mert személye és tanítása senkiéhez sem fogható. Amikor pedig megszólal, bár nem emeli fel a szavát, mégis olyan öntudattal beszél, mint akinek hatalma van. Nem lehet nem odafigyelni rá, amikor csendesesen kijelenti: „Ég és föld elmúlnak, de az én igéim soha el nem múlnak” (Mt 24,35).

A futótűzként terjedő tanítás: testvériség

Mi az, amit hirdet? Mire szólít fel? „Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön... Ne aggódjatok életek miatt, hogy mit esztek, vagy mit isztok... ti elsősorban az Isten országát és annak igazságát keressétek, s (minden mást) majd megkaptok hozzá” (Mt 6,19–33). Hallgatói nem hisznek a fülüknek. Nem vétkes könnyelműség ez? „Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért” (Mt 5,44). „Ne szálljatok szembe a gonosszal” (Mt 5,39b), hiszen Isten is „felkelti napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is” (Mt 5,45b). Ez a Jézus mintha abban bízna, hogy a gonosz szíve így hamarabb meglágyul, hamarabb Istenhez hajlik, mintha erőszakkal kényszerítenék. Láthatóan nem reálpolitikus. És a jelek, amiket végbevisz! Hiszen nyilvános működése első pillanatától kezdve mindvégig jó pásztorként, orvosként cselekszik: utolérhetetlen tapintattal fordul az „elveszettekhez” és a „betegekhez”, felkarolja a nyilvános bűnösöket, és a tár-

sadalom kivetettjeit. Érintéssel leprásokat gyógyít. Magához engedi és megáldja a gyermekeket (Mt 19,13–14). Már-már botrányos szelídséggel és gyöngédséggel viseltetik a nők iránt; egy alkalommal megengedi, hogy egy rossz hírű személy megérintse, illatos olajjal bekenje, hajával törölgesse a lábát (Lk 7,36–50). Persze tud határozott is lenni: a szent helyről kiűzi az Istenen nyereszkedő kufárokat (Jn 2,14–16), félelem nélkül, nyilvánosan vitába száll az önteltekkel, a magukat dicsőítő képmutatókkal. A gazdagokat sem gyűlöli, inkább sajnálja: „Esztelen, még az éjjel számon kéri lelkedet!” (Lk 12,20), mivé lesz mindaz, amibe biztonsgodat vetted?!

Annyi jót tesz, hogy kortársai elámulnak (Mk 7,37). Bár megesis a szíve a testi szenvedés láttán is, elsődleges feladatának mégis azt tekinti, hogy a lélek bajaira nyújtson gyógyírt: soha nem látott spirituális forradalmat idéz elő azzal, hogy meghirdeti az Isten- és emberszeretet azonosságát (Mt 25,40;45); az Úr kegyelmének esztendejét (Lk 4,19–21); és Atyjának szólítja Jahvét (Jn 5,18). Nem véletlen, hogy kezdettől fogva annyi meg nem értéssel, vádaskodással, rosszindulattal találkozik azok részéről, akiknek kevésbé tiszta a szívük... Mégis minden helyzetben Önmaga marad; szabadság, öröm és szeretet légköre veszi körül; csak Atyjának engedelmes — egészen a kereszthalálig.

A totális emberi kudarc után valami egészen új: húsvét hajnala, a feltámadást futva hírül vivő asszonyok zavart tanúságtétele kellett ahhoz, hogy minden új fényben látsszék. A végső igazolás az Atyától jött. Hiszen a megtestesüléssel a Második Isteni Személy, az Örök Ige, a Názáreti Jézus Krisztus által *maga az emberi történelem is*, annak minden kínjával együtt *felvétetett a változhatatlanul és szükségszerűen létező Istenbe*, anélkül, hogy a kettő összekeveredett volna egymással. A változhatatlan egyesült a változóval; aki ezt nem érti, annak nem kell elkeserednie. Nem értették a legokosabb teológusok sem. Jézus sem azt mondta: ki fogom kérdezni, s aki nem tudja, bajba kerül! Ehelyett ezt hagyta követőire: „Higgyetek Atyámban és bennem is higgyetek!” (Jn 14,1).

Isten családjának tagjaiként

Töredékességében is gyönyörű az Evangélium. A Megtestesülés és Megváltás által ugyanis megszabadultunk egyszer s mindenkorra a szolgaság hatalmából, „hogy a fogadott fiúságot elnyerjük” (Gal 4,5). Így lettünk — ez nyilvánvaló az első Karácsony óta — Isten családtagjaivá.

Jézus Krisztus, az emberekhez hasonlónak lett Istenfia Megtestesülésekor ugyan nem ragaszkodott Istennel való egyenlőségéhez, de arról a jogról nem mondott le, hogy Maga is családba szülessék. Nem csupán jámbor szólam ebből azt a következtetést levonni, hogy Jézus ezzel megszentelte a család intézményét. Az egészséges családban — ahogy mondják: a „második anyaméh-

ben” —, ahol a feladatok különbözőek, de töretlen az egység, távolról ma is felfénylik az Édenkert. Az ilyen családban az apa figyelmes óvó tekintete kíséri övéi életét. Ő ad kihívásokat és ő támaszt követelményeket; ha olykor fegyelmez is, mindenki tudja, hogy nem lehet elveszíteni a szeretetét. Az ilyen családban az anya feltételek nélkül, áldozatosan fordul a gyerekekhez; érti ki nem mondott szavukat, szívük gondolatát is. Az ilyen családban a gyerekek megkapják a szükséges védelmet, s nagyobb megrázkódtatások nélkül nőnek bele a valóság szövetébe; s ha eljön az idő, „kirepülni” is engedik őket, mert a szülők tudják, hogy csak átmeneti megőrzésre kapott becses ajándékok voltak. Az ilyen családban az idősekre nem nehezedik elviselhetetlenül gyámoltalanságuk terhe, mivel — bár talán nem képesek már eligazodni a bonyolulttá vált világban — meghallgatják tapasztalataikat és értékelik bölcsességüket. Az ilyen családban még helye van a közös beszélgetésnek, mesének, imádságnak. Ilyen családok tartják össze a társadalmat; itt még ismerik és élük is a paradox titkot: *önmagunk valódi kibontakoztatása, boldogsága csak az önmagunkról való teljes elfeledkezés, lemondás árán lehetséges* — „aki... elveszíti életét értem, az megtalálja azt” (Mt 10,39). A rokonságot pedig könnyű ápolni Jézussal: „Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az nekem mind testvérem, nővérem és anyám” (Mt 12,49).

Vallomás

Isten szentekre vágyik. Belsőleg szabad, derűs és kiengesztelődött férfiakra és nőkre, akik Jézus barátai. A II. Vatikáni zsinat óta hihetjük, akadnak ilyenek más vallási közösségekben, sőt, a megkereszteltek körén kívül is. A választottak esetében azonban, akik felfogták Igéjét, valami másról van szó. Ők, a szerencsések *tudnak* is *test-vér-voltukról* — szép ez a szó, más nyelven nem is lehetne ilyen kifejezően mondani! Őket Jézus fenntartás nélkül magáénak szeretné; kit-kit a maga életállapotában.

Én pap vagyok, több diplomát szereztem, filozófiából és teológiából is, de még sohasem kérdezték, hányasra sikerültek a záróvizsgáim. Az a tapasztalatom, hogy Istent keresve jönnek hozzám az emberek. Őt keresik nálam — felőle kérdeznak, Őt kéri számon, Őt követelik rajtam. Az érdeklő őket, vajon szállást vett-e bennem is. Hogy „megtestesült-e”. Leginkább, s szinte zárólag, azt akarják kitudni, van-e közöm Hozzá, nekem, személyesen. Azt mondják, elmúlt a kioktatás, a tanítások kora; a tanúk idejét éljük.

Uram, Jézus Krisztus, tégy engem tanúddá. Bár jobban látszana rajtam, hogy a barátodnak nevezhetem magam! Engedd, hogy kövesselek a szegénységben és az alázatban, ami csendes, de annál világítóbb jel ma is a világ számára. Ismered képtelenségemet; csak Te tudsz megváltoztatni. Egyszer már teljesen le-

foglaltál magadnak a szentelésben: alakíts szíved szerinti pappá. Oszthassalak azoknak, akik Téged éheznek; csillapíthassam a szomját azoknak, akik Rád szomjasak. Mindent megpróbáltam, hogy elérjem az életszentséget. Most rajtad a sor, magamtól képtelen vagyok. Ma is megkísért, hogy a magam nevének szerezzek dicsőséget, ne a Tiédnek; hogy a magam országát építsem, ne a Tiédet; hogy a magam akaratát tegyem... Pedig a Te örök terved jó — az jó egyedül —, engedj hát velem együttműködnöm. Ami jó bennem, egyedül Tőled való. Hagyd, hogy visszaadjam egészen, maradék nélkül. Használd fel belátásod szerint képességeimet — a szellemieket, testieket és lelkieket is —, nem tudnék jobbat tenni velük. Nem a birtoklás, hanem a lét szintjén akarom átadni magam Neked. Lételemmel akarlak dicsőíteni. Csak legvégül — ne vedd szerénytelenségnek, Uram! — hadd kérjek valamit mindezért cserébe. Hiszen értelmetlen az életem, ha nem szerethetlek! Ajándékozz meg Önmagaddal! Végy szálást bennem, kérlek, közöld Magad velem; lásd, nem érem be kevesebbel; én, aki szolgáltnak sem vagyok jó, s akit mégis barátodnak, testvérednek mondasz. Engedj eltelnem Veled, és — dús gazdag koldusként — boldogabb leszek minden teremtményednél. *Amen!*

Karácsony (Brixeni kolostor, freskó, 14–15. század)

A megtestesülés – a teremtés teljessége

ANTON ŠTRUKELJ

Anton Štrukelj 1952-ben született Szlovéniában. Vendégprofesszorként tanított Fribourgban, Luganóban és Szentpétervárron. A ljubljani egyetem teológiai fakultásának professzora, a Nemzetközi Katolikus Folyóirat (Communio) szlovéniai kiadásának főszerkesztője. Legutóbbi könyve (az immár harmadik kiadásban megjelent szlovén eredeti fordításaként) *Leben aus der Fülle des Glaubens. Die Theologie der christlichen Stände bei Hans Urs von Balthasar* [A hit teljességéből fakadó élet. A keresztény életállapotok teológiája H. U. v. B.-nál] címmel 2002-ben jelent meg a Styria kiadónál. Folyóiratunk köszönetet mond a szerzőnek írása rendelkezésre bocsátásáért.

¹H. U. v. Balthasar:
A három nap teológiája.
Osiris, Budapest,
2000, 18.

Az embert rendszerint a teremtés koronájának nevezzük. Ha viszont örök Igéjében és Fiában, Jézus Krisztusban Isten emberré lesz, akkor helytálló az írásunk címében szereplő állítás: *Verbum caro factum — pleroma creationis* (a megtestesült Ige — a teremtés teljessége).

A Kolosszei levél himnusza alapvető jelentőségű témánk szempontjából. A szöveg szerint Krisztus a „láthatatlan Isten képmása”, az „egész teremtés elsőszülöttje”. Benne teremtetett minden a mennyben és a földön, „minden általa és érte jött létre”, ő már a „teremtés előtt létezik”, s minden, ami létezik, „benne áll fönn”. Istennek úgy tetszett, hogy egész teljességével „benne lakozzék” (Kol 1,15–20). Jól láthatóan a szöveg nem csupán azt állítja, hogy a teremtés „Krisztusban” jött létre, de a megváltás eseményét is „Krisztusban” végbemenő történésként mutatja be. A két történés mint az isteni határozat, tetszés (*eudokia*, Ef 1,5) mindent átfogó egységének egy-egy dimenziója természetesen elválaszthatatlanul összetartozik egymással, hiszen Krisztus megtestesülése megváltói művére irányul. Hans Urs von Balthasar szerint valószínűleg „nincs még egy olyan teológiai tétel, amelyet ugyanakkor egyetértéssel vallana a keleti és a nyugati egyház, mint az, hogy a megtestesülés célja az emberiség kereszten történő megváltása volt”.¹ A hagyomány alapján meggyőzően igazolva állítását Balthasar több helyütt is kiemeli, hogy Jézus Krisztus, a „megtestesült Ige” (azaz Szó) három szótagból áll: a megtestesülésből, a keresztből és a feltámadásból. Az isteni Szó (akárcsak minden emberi szó) teljes értelmét csak az foghatja föl, aki kimondja valamennyi szótagját. Nem meglepő tehát, hogy az egyházatyák egybehangzóan azt állítják: Krisztus azért született meg, hogy meghallhasson értünk.

Joseph Ratzinger bíboros kiválóan összefoglalja, miként érti a Biblia a megtestesülést és annak „előzményeit”: a Bibliában „az emberi világ és a testében kifejeződő emberi személy felvételik a bibliai ígébe; a bibliai igehirdetés hatására az ember átalakul Isten képére és hasonlatosságára, mintegy már előzetesen megvalósítva azt, amit az Ige megtestesülésében megy végbe. A Logosz megtestesülésében az teljesül be, ami az ember bibliabeli története során már kezdettől kibontakozóban volt. Ennek folyamán az ige folytonosan magára veszi a testet, saját testévé formálja, önnön létezőként használja. Egyrészt a megtestesülés

2J. Ratzinger: *Schauen auf den Durchbohrten. Versuche einer spirituellen Christologie.* Johannes Verlag, Einsiedeln, Freiburg, 1990², 45. Ennek kapcsán Ratzinger bíboros a *Haurietis aquas* enciklikára hivatkozik: AAS 38 (1956) 316sk.; vö. uo. 327, 336, 334, 350. Hogy az enciklika mennyiben helyezi új alapokra a Jézus-szíveteletet, arról kiváló áttekintést nyújt F. Hausmann: *Haurietis aquas.* Marginalien zum dogmatischen Verständnis der Herz-Jesu-Verehrung in der Herz-Jesu-Enzyklika Papst Pius' XII. In: J. Auer – F. Mußner – G. Schwager: *Gottesherrschaft – Weltherrschaft (Festschrift R. Graber).* Regensburg, 1980, 279–294. ³Lásd erről H. U. v. Balthasar: *Schöpfung und Trinität.* Internationale Katholische Zeitschrift *Communio* 17 (1988), 205–212. ⁴Joseph Kardinal Ratzinger: *Gott und die Welt. Glauben und Leben in unserer Zeit. Ein Gespräch mit Peter Seewald.* DVA, München, 2002², 97sk. — Kérdésünk szempontjából fontos könyv:

csak azért történhet meg, mert az emberi test már mindig is az a forma, amelyben a lélek kifejezi magát, s ezért lakozást vehet benne az ige; másrészt viszont csak a Fiú megtestesülése oltja bele végérvényesen az emberbe és a látható világba voltaképpen jelentését.”²

A *Verbum Caro* nem az „Isten ígét” jelöli, hanem egyszerűen „az Igét”, már ha a „logosz”, „verbum” szót mindenáron a szűkebb jelentéstartományú „ige”, „szó” kifejezéssel akarjuk fordítani. A „logosz” szóban ugyanis éppúgy ott rejlik az „értelem”, „eszme”, mint a kimondott „szó”. A Názáreti Jézus Isten örök Fia — csakis az ebbe vetett hit alapján fogadhatók el és igazolhatók az Újszövetségnek azok az állításai, melyek szerint Krisztus „az egész teremtés elsőszülöttje”, „minden általa és érte jött létre”, minden „benne áll fönn” (Kol 1,15–17), Isten „a mindenség örökösévé tette”, „aki által a világot teremtette” (Zsid 1,2), s minden „az Ige által teremtett (aki Istennél volt)”, s az „Ige által semmi sem lett, ami lett” (Jn 1,1–3). Ennek a hitnek szerves része az a meggyőződés, hogy a Jézus által Atyjának nevezett Teremtőtől és magától Jézustól küldött — mindkettejüktől különböző — Szentélek teljesíti be és járja át az Atya által a Fiúban teremtett világot.³

Peter Seewalddal „Isten és a világ” kérdéséről folytatott tanulságos beszélgetésében Ratzinger bíboros a következőket állítja a teremtésről: „A teremtésről szóló ószövetségi beszámolót úgy szólván sűrítve összefoglalja a János-evangélium állítása: »Kezdetben volt az Ige.« (...) A világ mintegy agyagi megtestesülése annak az eszmének és eredendő elgondolásnak, amelyet Isten magában hordozott, s amely a teremtésben az Isten és teremtménye között lejátszódó történelem tereként szolgál.”⁴

A *Verbum caro* dimenziói a Szentháromság, az emberiség, az egyház és a kozmosz horizontján mutathatók be. Először is a minden mást megalapozó szentháromsági dimenziót kell szemügyre vennünk.⁵

Teremtés és Szentháromság

Minthogy az egy Isten szentháromsági létmódjának lényegi jelentősége van a megtestesülésben, a teremtés létezésének, formájának és értelmének szentháromsági megalapozása, ennek a megalapozásnak az eszméje teljességgel egyedülálló és analógiátlan a világ-történelemben.

Isten szentháromsági léte nem utólagosan kiöltött dogma, hanem közvetlenül kinyilvánul a *Verbum caro* létének tényében. Ezért, bár világtörténelmi tény, a *Verbum caro* minden dimenziójában valami tőle különbözőre is utal. Léte mint faktum tehát csak egy olyan szentháromsági logikával (azaz csak a hit révén) ragadható és világitható meg, amelynek mozgása nem korláto-

Jean-Michel Maldamé:
Le Christ pour l'Univers.
Desclée,
Paris, 1998.

⁵H. U. v. Balthasar:
Theologik. Bd. II:
Wahrheit Gottes.
Johannes Verlag,
Einsiedeln, 1985,
270–288.

⁶Uo. 251. Lásd erről uő:
Christen sind einfältig.
Johannes Verlag,
Einsiedeln, 1983.

zódik a teremtésre. Krisztusban Isten „a legkevésbé sem pusztán szóban biztosítja [az embert] szeretetéről; hatalmának erejéből fakadó tettet visz végbe, amelynek a magyarázatot kifejtő szavak csak egy részét alkotják, és még csak nem is a legfontosabbat. Ha visszapillantunk a teremtésről szóló első beszámolóra, kiviláglik, hogy Isten »igéje«, amely minden külső segítség nélkül létre hívja azt, amit kimond, Isten mindenhatóságát és felségét fejezi ki, amelyen belül a kimondás és a létrehozás egyetlen aktus. Az Ószövetségben ezért — számunkra meglepő módon — a dábár éppúgy jelent „szót”, mint „dolgot”, „adottságot”, „történet”. (...) Isten igéje Isten szabad, szuverén, kegyelmet közlő és követelményeket támasztó tette”.⁶

A Logosz bár a bűnöktől szabadságot adományozó „Mégváltóként” jelenik meg a világban, megtestesülésének végső forrása a minden világi létezőt felülmúló szabad és jóságos isteni szeretet. Csakis a Logosz „incarnabilis” (testesülhet meg), s mivel az embert mint mikrokozmoszt (*parvus mundus*) és mint Isten „képmását” belső ontikus kapcsolat közi össze a Logosszal, ezért a Logosz által „assumptibilis” (felvehető).

A Jézus Krisztusra vonatkoztatott „ige” megnevezés az Ószövetségben több pusztá beszédnél. Az ószövetségi igében Isten belsőleg kifejezi magát, elsősorban a világ uraként végbevitt cselekvése szerint. A Biblia terében az isteni cselekvés elsődlegesen szuverén és az embernek a legkevésbé sem alávetett erőhatás, amelynek ismeretét Isten tetszésének mértékében adja meg az embernek. Valami ehhez hasonlóval találkozunk az Újszövetségben is. „Isten Igéje emberré lett Jézus Krisztusban, de nem azért, hogy állításokat tegyen köztünk, hanem hogy közöttünk »lakozzék« (Jn 1,14), szó szerint, hogy »felverje köztünk sátrát«, sokkalta belsősegebb módon, mint a pusztai vándorlás időszakában (Kiv 25,8sk.), vagy a mózesi törvény »sátrában« (Sir 24,7–22). Az Újszövetség újdonsága az, hogy az isteni ige eljön hozzánk (Jn 1,9), nem az, hogy beszél velünk. Megtestesülése a legfontosabb, ettől függ minden egyéb, ez az az értékes fény, amelyben járnunk kell, amíg közöttünk van, máskülönben »rátok tör a sötétség« (Jn 12,35).”⁷

⁷Uo. 253.

A teremtés és a Szentháromság közötti belső összefüggésről különösen mélyen értekezett Szent Bonaventura. Bonaventuránál a Szentlélek a teremtés legmélyebb titka. Az Atya mindenek eredete, a Szentlélek mindent beteljesít, s a Fiú belsőleg megjelenít mindent, mégpedig három szempontból: mint *Verbum increatum* a Logosz az egész valóság ősképe, akiben minden megteremtett; mint *Verbum incarnatum* teljes kiterjedésében összekapcsolódik a világgal, s ezért átfogja magában a világ valamennyi létmódját, amivel teljes egészében beteljesíti a teremtést: a megtestesülésben az őskép a legtökéletesebb képmásként mutatkozik meg; végül mint *Verbum inspiratum* a Logosz továbbra is, folytonosan

⁸Lásd erről
M. Schneider: *Die
theologische Ausdeutung
von Schöpfung und
Heiliger Schrift bei
Bonaventura. Theologie
und Philosophie* 69
(1994), 373–389.

⁹H. U. v. Balthasar:
i. m. 280.

megtestesültként van jelen a történelemben: Isten szavaiban, amelyek mindent kinyilvánítanak az embernek, mivel megvilágítják számára a történelem középpontját.⁸

Az egyház és a kozmosz dimenziója

Pál apostol fogságban írt leveleiben Krisztus egyszerre feje az egyháznak és a kozmosznak. „Tudjuk, hogy a némileg óvatlanul fogalmazó himnuszköltészettel szemben Pál kifejezetten hangsúlyozta az első dimenziót (Krisztus mint egyház feje): a Kolosszei levél himnuszában, amely szerint Krisztus »a teremtés elsősülöttje«, akiben »minden fennáll«, a »test feje« kitétel után értelmezési szándékkal hozzáfűzi: »tudniillik az egyházé«, s azon a szöveghelelyen, mely szerint Krisztus kiengesztel mindent az égen és a földön, hozzászeli: »a keresztt vére által« (Kol 1,18.20). Pál egyáltalán nem iktatja ki Krisztus kozmikus szerepét és uralmát (vö. 1Kor 8,6), de világosan megkülönbözteti az egyházban gyakorolt hatalmától.⁹

A himnusz bevezetéséből (a szeretett Fiúban van megváltásunk, bűneink bocsánata) kitűnik, hogy Pál szemében Krisztus nem önmagában mint az isteni Logosz a teremtés mindent beteljesítő „feje”, hanem mint a Megtestesült birtokolja ezt a funkciót. A nem teljesen egyértelmű „pléróma” kifejezés (amely a János-prológosban [1,16] is felbukkan: „az ő teljességéből nyertünk mindent: kegyelmet kegyelemre”) az az isteni teljesség, amely a megtestesült Fiú Istentől kap, hogy ezzel, akárcsak Isten, betöltsön mindent: elsősorban is a kozmoszt. „Csakis benne él valóságosan (*szómatikósz, corporaliter, testi formában*) Isten egész teljessége” (Kol 2,9). Ez a szempont az Efezusi levélben úgy jelenik meg, hogy a feltámadt, az egek fölé felemelkedő Krisztus hatalmat nyer arra, hogy „mindent” (*ta panta*) betöltsön. „Problémát elsősorban az jelent, hogy az Efezusi levél »főnek« nevezi Krisztust, akit Isten »mindenek fölött az egyháznak adott, amely az ő teste, annak plérómája, aki betölt mindent mindenben« (Ef 1,22–23). Az egyház csak annyiban Krisztus »teljessége«, amennyiben Krisztus testeként létezik. A kozmosz sehol sem jelenik meg Krisztus testeként. Ezért, noha a szöveg mindkét esetben »főnek« nevezi, Krisztus másként viszonyul a kozmosz és az egyházhoz. Csak az egyház részesedik belsőleg életében, halálában és feltámadásában, egyrészt a keresztség és az Eucharisztia által, másrészt a hit állapotában élt létezésen keresztül. Csakis az egyház növekszik — tagjainak szeretetből fakadó együttműködése révén — »Krisztus plérómájának érett korára« (Ef 4,13). Az egyház azonban nem zárul önmagába: egész léte nyitott a kozmoszra. A »kozmosz egyház« kifejezés elhibázottnak mutatkozik, az egyházzal ugyanakkor állítható, hogy »túlmutat önmagán«. Heinrich Schlier egészen tömören kifejti a két valóság viszonyát:

¹⁰Ebd., 281f, mit den Angaben aus H. Schlier, Epheserbrief (Patmos 1957).

»Az egyház Urában ott cselekszik a kozmikus hatalmasságok Ura is. A hatalmasságok Urához viszonyulva az egész világ az egyház Urával áll kapcsolatban.«¹⁰

A teremtés Krisztusban

¹¹M. Schneider: *Schöpfung in Christus. Skizzen zur Schöpfungstheologie in Ost und West.* EOS Verlag, St. Ottilien, 1999, 13sk.

Mivel minden úgy jött létre, hogy a Logoszra irányul, Bonaventura a hit „összszentségéért” fogja föl a teremtmést. A kozmosz ugyan önmagában nem nyilvánítja ki teljesen Istent, s nem is képmása Istennek, de magába rejti „Isten nyomait” (*vestigia Dei*). Csakhogy Isten kinyilatkoztatásának ismerete szükséges ahhoz, hogy az ember felfedezze Isten nyomait a természetben; ezért a Szentírás egyben kulcsot ad a kozmosz megismeréséhez is.¹¹

Amit Bonaventura kifejt (a hit két könyve, a teremtés és a Szentírás könyve között belső kapcsolat van), az megtalálható az Újszövetség teremtésteológiájában is. Az Emberfia azért jött a világba, hogy mindent összefoglaljon magában: összefoglalja a mennyet és a földet, a teremtést és az emberiséget. Belsőleg hasonlónak vált az emberhez, azért, hogy az Emberfiához való hasonlósága alapján az ember üdvösségre jusson: keresztre feszítessék, eltemetessék, feltámadjon és a mennybe menjen vele (vö. Róm 6,3–4). Az Emberfiával nyert sorsközösség egyetemes és kozmikus síkon akkor nyilvánul ki, amikor a Tábor hegyén az Urat a dicsőség fénye ragyogja be. Hogy a Szentlélek benne lakozik a teremtésben és az emberekben, az a teremtés belső titka. Mindez közelebbről megvilágítható a szombat teológiája alapján. A korai zsidó bölcsesség szerint Isten mindent pólusok feszültségében teremtett meg: a napot és az éjszakát, az eget és a földet, a világosságot és a sötétséget, a férfit és a nőt, és még sok egyebet, kizárólag a szombatnak nincs ellenpólusa. Szombaton nem valamely élőlény, hanem az idő nyer áldást: a hetedik nap. A szombat páratlan nap, mert az egész „hat napos teremtés” hozzá kapcsolódik. Áldása révén a szombat a teremtés minden napjának áldásaként ragyog.¹² Krisztus megtestesülésével és feltámadásával új időszak kezdődött meg, s ezért a teremtett világban már most felfénylik valami a kozmosz örök „szombati ünnepéből”. Ezzel magyarázható, hogy a teremtés ünnepének nyolcadik napját az egyház egyben a hét „első napjaként” tartja számon. Minden egyes hét az új teremtésnek és az örök élet reményének a látomásával kezdődik.¹³

¹²Cl. Westermann: *Genesis. Biblischer Kommentar Altes Testaments,* Neukirchen 1974, 230ssk.; lásd ehhez J. Ratzinger fejtegetéseit a zsidó szombatot felváltó keresztény vasárnapról: *A liturgia szelleme.* Szent István Társulat, Budapest, 2002, 86–89.

¹³Külösen tanulságos II. János Pál *Dies Domini* kezdetű apostoli levele a vasárnap megszenteléséről.

Az antropológiai dimenzió

Isten megtestesülésével az ember élet új (időbeli) történelme nyilvánul meg. Jézus élete önmagában szerény és részleges — és éppen erről a részleges, egyedi Jézusról valljuk meg, hogy egyetemes és lényegi jelentősége van a kozmosz és annak végső sorsa szem-

¹⁴Vö. M. Schneider:
Schöpfung in Christus
i. m. 38.

pontjából. Isten Fiának megtestesülésében, rejtett és nyilvános életének éveiben, kereszthalálában és feltámadásában ugyanis Isten mindörökké belépett az ember történelmébe, s ezért mindennapos életünk beleágazódott (a legteljesebb elfogadottság állapotában) a Szentháromság életének örök történelmébe.¹⁴

¹⁵PG 44, 446 BC.

Isten csodálatosan teremtette meg az embert, de még csodálatosabban váltotta meg őt (*Exultat*). Az ember megtestesülése (az egyházatyák világosan állítják) Isten emberré válásának hatására mehet végbe. Nüsszai Gergely szerint „az ember Isten emberi arca”, s ezért „az isteni ajándékokat csak úgy élvezheti (és az ember erre van rendelve), ha természete valamiképpen rokon azzal, akiben egyszer majd részesedni fog”.¹⁵ Hogy Isten emberként születik a világra (karácsony), az lehetővé teszi, hogy az ember Istenként szülessen újjá (mennybemenetel).

Az ember azt mondja: „Nem vagyok tökéletes”, s Isten azt feleli neki: „Legyetek tökéletesek, ahogyan mennyei Atyám is tökéletes.” Az embernek meg kell vallania: „por vagyok”, s Krisztus így szól hozzá: „Mindannyian Istenek vagytok, mind a barátaim.” Bár az ember így kiált: „Menj el tőlem, mert bűnös ember vagyok”, mégis övé az ígéret: „Elnyertétek a Szentlélek kenetét, már mindent tudtok.” Az ember egyszerre „teremtett”, és születik „vízből és Szentlélekből”, éppúgy teremtmény, mint születőfélben lévő Isten: „teremtett Isten” — ez a kereszténység egyik leginkább paradox állítása. A bizánci egyház egyik troparionjában utolsó szavaival az ember a következőket vallja meg: „Magamon viselem gonoszságom jeleit, de a kimondhatatlan dicsőség képmására vagyok teremtve.”

Az ember legfőbb méltósága abban rejlik, hogy hasonló az Emberfiához, aki „az láthatatlan Isten képe (*eikón*)” (Kol 1,15; 2Kor 4,4). Krisztus emberségében tehát megmutatkozik az ember isteni valósága is, az emberé, aki az Emberfiában visszanyeri eredeti méltóságát. A Logosz megtestesülésében végérvényesen kinyilvánul, hogy a földi valóság fölött álló valóságot hordoz magában.

A bizánci istentiszteletben a pap tömjénfüsttel illeti a szentek képmásait, úgyszintén a hívőket, akikben a bennük jelenlévő Isten köszönti, hiszen mint Ura és Teremtője minden emberben szemlélhető és tisztelhető az élő Isten. A keleti kereszténység nagyszabású tanítása szerint az ember legfőbb dicsősége és egyben igaz hivatása nem más, mint megistenülése.

A Logosz, az isteni élet forrása ott lakozik az egész teremtésben, minden, ami létezik, magára ölti alakját. Az isteni Ige átjárja az ember életének létszerkezetét is. A neves ortodox teológus, D. Staniloae helyesen mutat rá, hogy a Logosz „nem csupán a megtestesült Igéhez számos síkon hasonló világot teremtett meg; olyan szubjektumot is létrehívott, aki meg tudja érteni ezt az Igét. (...) A szóként létező ember és a szóként létező világ abban

¹⁶D. Staniloae:
*L'homme, image de
Dieu dans le monde.*
Contacts 48 (1973),
297skk.

különözik egymástól, hogy az ember szavakkal megnyilatkozó szó vagy gondolkodó ész, aki az örök Fiú, az isteni szubjektum képmására alkottatott.”¹⁶ Az ember meghaladja azt, ami ténylegesen adott, s a kegyelem és a keresztség által már most részesedik az isteni életben és mindabban, ami az egész teremtésre vonatkozó ígéreteként elhangzott.

Kozmikus liturgia

Az újszövetségi hagyományokban és a korai egyház teológusainál Isten Fiának megtestesüléséhez szervesen hozzátartoznak a kozmológiai dimenziók is. A megtestesülés kozmológiai megközelítése világosan leképződik a liturgiában. Számos himnuszban feltör az a kiáltás, amelyet Friedrich Spee SJ egyik híres karácsonyi éneke így fogalmaz meg: „Ó, föld, hajts ki, hajts ki, ó, föld!” Az efféle szövegek mögött az az elgondolás rejlik, hogy az üdvösség a megnyílt földből nő majd ki (Iz 45,8): ha a föld megnyílik, termékennyé lehet, s előhossa magából az életet. A kozmosznak ez a nagyszerű hivatása megmutatkozik az égő csipkebokor képében és Jézus tábor-hegyi megdicsőülésében is. Minden földi létező magában hordozza Isten jelenlétének nyomát, s ezért Isten és az ember találkozásának közegeként a föld egyben az átalakulásnak is helye.

Az ember annyiban a teremtés szolgája, hogy módjában áll újra megszólaltatni a teremtett világ eredendő nyelvét, amelyet a zsoltár a következőképpen ír le: „Az egek Isten dicsőségét dicsérik” (Zsolt 19). A földnek ebben a magasztaló dicsőítésében gyökerezik a liturgia, amely ennél fogva lényegileg kozmikus irányultságú. A teremtés és a liturgia belső egységét a legmélyebben Isten Fiának megtestesülése tárja föl és világítja meg, s e nélkül az egység nélkül nem érthetjük meg igazán mélyen a Krisztusban lüktető életet.

¹⁷II. János Pál pápa
*Tertio millennio
adveniente – A harmadik
évezred közeledtével
kezdetű apostoli levele.*
Szent István Társulat,
Budapest, 1995, 9.

Hogy az Emberfia belép a kozmoszba, majd visszatér az Atyához, azzal először is megszűnik az idő és az örökkévalóság éles szembenállása. A megtestesülés következtében az idő Isten léttévé alakul: „Azáltal, hogy Isten leszállt a földre, a teremtéssel kezdődött emberi idő elérte teljességét. Az »idő teljessége« valójában csak az örökkévalóság, sőt *Az, aki örökkévaló, azaz Isten.*”¹⁷

Mivel Krisztus keveredés nélkül és elválaszthatatlanul egyesítette magában az emberséget az istenséggel, emberi természete az egyetemes „szentség”. A nemrégiben elhunyt marionita teológusnak, Jean Corbonnak fontos mondanivalója van minderről: „Létének [Krisztus emberi természetének] minden egyes eleme a Fiú vonásait hordozza, s ezért elfogadhatja és magára veheti emberi természetünk leghalkabb rezdülését és legbensőségesebb csodálkozásait, beléjük árasztva az Atya életét. Krisztus testének megistenítő energiái egész lényünkben, egész »testünkben« meg-

¹⁸J. Corbon: *Liturgie aus dem Urquell*. Johannes Verlag, Einsiedeln, 1981, 76.

¹⁹Ezt a megközelítést Teilhard de Chardin saját szempontjai szerint továbbgondolta: az ember beleveti magát „az anyag óceánjába” és a „kozmosz életének eleve áramába”; az „isteni miliőben” az ember testiségén keresztül bontakozik ki, testi létében találkozik Istennel. Isten „már most” is benne van a dolgokban, de „még nem eléggé” (*A mindenség himnusza*).

²⁰J. Ratzinger: *A liturgia szelleme*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 26.

ragadnak minket. Anyagi valóságunk bármely elemét sajátítsa is ki magának az Úr, akár a vizet, a kenyeret, a bort, az olajat, akár férfi és nő viszonyát, a megtört emberi szívet, mindent beépít növekvő és kiteljesedő testébe, s eleven erővel sugározza át. Amit szentségnek nevezünk, abban valójában Krisztus teste fejt ki megistenítő cselekvést emberségünkben. Csak azért tudjuk befogadni Jézus Lelkét, mert ő magára veszi a mi testünket.”¹⁸

Mióta az Emberfia belépett a történelem terébe, minden teremtet lényt sajátos szakramentalitás jellemez. Mint már fentebb említettük, e tekintetben alapvető különbség van az egyház (amelynek feje Krisztus) és a kozmosz (amelyből az egyház szentségi dimenziójának teremtett elemei származnak) között. Csak ennek a különbségnek a fenntartásával állíthatjuk azután, hogy a víz rendeltetése az, hogy részesítsen a kereszttség misztériumában, a fáé, hogy kiteljesedjen és új életre keljen a keresztben, a földé, hogy az Úr testét befogadja szombati nyugalmába, a kőé pedig, hogy elzárja a „lepecsételt sír” bejáratát, s azután elgördüljön a kenetekkel érkező asszonyok előtt. Sőt a keleti liturgiának ezek az állításai elég konkrétak ahhoz, hogy kimutassák: a látható teremtés beleágyazódik a megváltás köré szerveződő üdvrendbe. Az olaj és a bor akkor éri el léte teljességét, amikor kegyelmet közvetítő „elemekként” érintik az újjászületett embert, a búzaszem és a bor pedig az eucharisztikus lakomában jut a legmagasabb létfokra. Az élet olyan „elemi” cselekvésformái, mint az ivás, az evés, a növekedés, a beszéd, a taglejtés, a személyközi kapcsolat, szintén akkor nyerik el valódi hivatásukat, amikor beépülnek a liturgia összefüggésébe, azaz amikor az „élő templom építőköveivé” alakulnak.¹⁹

Ebben az összefüggésben Joseph Ratzinger felhívja figyelmünket Pierre Teilhard de Chardin gondolkodásának egyik lényeges dimenziójára. Ratzinger kiemeli, hogy a kultusz és a teremtés célja lényegileg azonos: a megistenülés olyan világ, amelyet szabadság és szeretet jár át. Mivel részben a modern evolúciós világnézetre támaszkodva Teilhard de Chardin felemelkedő mozgásként, egységesülés és egyesülések folyamataként írja le a kozmosz létezését, s mert az Efezusi és a Kolosszei levél alapján azt állítja, hogy Krisztus az a nooszféra kialakulását előmozdító energia, amely végül mindent belevon majd „teljességébe”, új megvilágításba helyezte a keresztény kultuszt: az átváltoztatott ostyva itt az anyag átlényegülésének, a krisztológiai „teljességben” kiteljesedő megistenülésének elővételezett formája. Az Eucharisztia úgyszólván felmutatja a kozmosz mozgásának irányát: elővételezi a célt, és ezzel egyben hajtóerőt olt a kozmikus mozgásfolyamatba.²⁰

A bizánci hagyományhoz kapcsolódva J. D. Ziziloulas a következőket mondja a kozmikus liturgiáról: a liturgiában „olyannyira jelen van az anyag, hogy a kenyér és a bor azonossá

²¹J. D. Zizioulas: *Die Welt in eucharistischer Schau und der Mensch von heute*. US 25 (1970), 345sk.

²²Irenaeus: *Adv. haer.* V 18, 5.

lesz magával az Úrral, a fa és a világ színei a szentek ikonjaivá szervesülnek, akiknek ereklyéi személyes és gyógyító jelenlétüket rejtik magukba és sugározzák ki.²¹ Nem kínálkozik-e a párhuzam Irenaeusnak azzal az állításával, mely szerint „a szent adományokban az egész látható természetet ajánljuk föl, hogy átalakuljon az Eucharisztiaivá”?²² Az anyagi adományok elvégre újjáteremtődnek (Szent Baszileiosz liturgiája ebből a szempontból tekinti a kenyér és a bor lényegének átváltozását). Ugyanerről beszél Joseph Ratzinger is: „Az Úr hatalmába veszi a kenyeret és a bort, mintegy kifordítja őket természetes létük sarkaiból, s új rendbe vonja bele őket; noha fizikai szempontból mit sem változnak, alapvetően mássá alakulnak át.”²³

Az új kozmosz

²³J. Ratzinger: *Eucharistie — Mitte der Kirche. Vier Predigten*. München, 1978, 59sk. Később megjelent: *Gott ist uns nah. Eucharistie: Mitte des Lebens*. Augsburg, 2001.

²⁴Origenes. *Geist und Feuer. Ein Aufbau aus seinen Schriften*. (Szerk. és ford. Hans Urs von Balthasar.) Johannes Verlag, Einsiedeln, Freiburg, 1991³, Nr. 1021–1032. — Lásd továbbá Anton Štrukelj: *Leben aus der Fülle des Glaubens. Die Theologie der christlichen Stände bei Hans Urs von Balthasar* (Mit einem Geleitwort von Hans Urs von Balthasar). Styria, Graz – Wien – Köln, 2002, 367.

A fentebb mondottakat a legvilágosabban talán Órigenész foglalja össze:²⁴ a teremtés végső értelmét csak Jézus Krisztus tárja föl. A teremtő Isten egyben a megváltó Isten is, és szintén ő juttatja el teremtményeit a teljességre. Órigenész Szent Pálhoz csatlakozva (1Kor 15,27sk.) állítja: ha majd minden alávetetik Krisztusnak, akkor ő is aláveti magát, persze olyan aktussal, amely megfelel a Lélekben élt egzisztenciájának.

A végső üdvösség lényegileg összhangban van azzal, ami Krisztus életében a földön történt. Úgy illik tehát, hogy a megtestesült Krisztus uralkodjék: hogy az üdvrend titkát saját testében vigye végbe; a tisztáknak kinyilatkoztatást közöl, a bűnösöket viszont léte által tetteiknek megfelelő sors éri. Amikor pedig átadja az országot az Atyának, és mindenkit megtisztultan bemutat Istennek (amivel kiteljesül a világ kiengesztelésének misztériuma), akkor minden ember ott áll majd Isten trónja előtt, s az Úr így szól: „Azért élek, hogy minden térd meghajoljék előttem, és minden nyelv dicsérje Istent” (vö. Fil 2,10sk.).

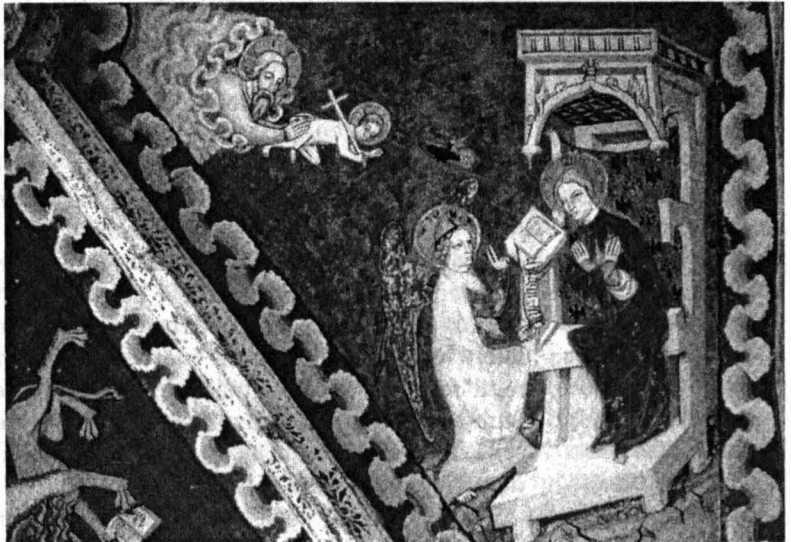
A nagy írásmagyarázó, Órigenész szerint az a bibliai állítás, hogy Isten lesz „minden mindenben”, azt is jelenti, hogy minden egyes emberben is minden lesz. Isten olyan módon lesz minden az értelmes lelkekben, hogy miután megtisztultak összes bűnüktől, mindaz, ami éreznek, felismernek vagy elgondolnak, Isten lesz; a lélek semmi mást nem fog már látni, csak Istent, nem fog ragaszkodni máshoz, csak Istenhez, minden érzése Istenben és Istenhez igazodva él majd, s nem vágyakozik többé arra, hogy egyen „a jó és rossz tudásának fájáról”, mert szilárdan meggyökeresedik a jóban.

Ha a Teremtő saját magát ajándékozta nekünk, miként is ne adta volna nekünk egyben az egész teremtést is? Ez azonban kétféleképpen érthető. Jelentheti egyrészt azt, hogy amikor teljesen lakást vesz bennünk Krisztus (aki ige és bölcsesség, igazságosság és béke, s még mindaz, amit az Írás róla állít), akkor

vele, az erények teljességével együtt elnyerünk minden mást is, miért is többé már nem azon a különálló ponton, nem azon teremtmények körében elfoglalt szűkös mezőben fogunk létezni, amely jelenleg a sajátunk, hanem Krisztussal együtt egyben a miénk lesz annak teljessége is, amit Isten teremtett: minden látható és láthatatlan, rejtett és nyilvánvaló, időbeli és örök tartalom. Hogy „vele együtt elnyerünk minden mást is”, az másfelől úgy is érthető, hogy mint örökösnek Isten átad neki minden teremtményt, s ezért egyben nekünk is, hiszen Krisztus „társörökösei” vagyunk.

Ekkor mindazok, akik a nála létező Igén keresztül eljutottak Istenhez, már csak egyetlen cselekvésformát valósítanak meg: az Atya megismerésében mindannyian olyanok lesznek”, mint amilyen most kizárólag a Fiú, és „éppúgy egyek lesznek, ahogyan, most egy az Atya és a Fiú. „Tőle, általa és benne létezik minden.” Ő a létesítő oka mindennek, hiszen minden, ami van, Istentől ered. „Általa” állnak fenn a létezők: ami egykor létrejött, azt az irányítja és kormányozza, aki egyben forrása is létének. „Benne” létezik mindenki: akik az isteni nevelés hatására már megtisztultak, azok az ő tökéletességében gyökereznek.

Görföl Tibor fordítása

Angyali üdvözet (Erdély, gótikus freskó, 14. század)

Szentviktori Hugó

1976-ban született, tanulmányait a PPKE BTK magyar-angol-esztétika szakán végezte. Jelenleg a Sorbonne doktorandusz hallgatója. Legutóbbi írását 2004. 8. számunkban közöltük.

A szerelem a középkori szerzetesek kedves témája. Ovidius írása, *A szerelem művészete*, az egész korszak egyik legtöbbet forgatott és legtöbbet másolt műve, az *Énekek éneke* pedig, éppen mert a benne megjelenített szerelmes kapcsolat többféle értelmezésre csábított, a középkori misztika leggazdagabb forrása és legfontosabb kiindulópontja lett.

A párizsi Szent Viktor apátság falai között élő 12. századi szerzetesnek, Hugónak itt közölt írása, amely bizonyos értelemben szintén felfogható az *Énekek éneke* parafrázisaként arra mutat példát, hogy egy korabeli szerzetes hogyan próbálta saját elhivatottságát filozófiailag legitimálni, kimutatva a földi szeretet, amiről lemondott, és az égi szeretet, amire fölesküdt, közös gyökerét; kimutatva ezáltal, hogy a földi szeretet, a paráznaság gyökere éppoly emberi, túlságosan emberi, mint a szüzességé. Hugó nem moralizál, hanem az emberi értelemhez fellebbez: a szerelemnek való utánagondolás révén kísérli meg megérteni azt, hogy mi választja el a kétféle szeretetet egymástól, és mi adja közös alapjukat. A parázna, földi örömekbe vetett ember bizonyos értelemben ugyan az igazban jár, mondja Hugó, de nem érti önmagát, félrehallja saját szíve szavát, mert a szeretet által cselekszik ő is, de helytelenül szeret. Ha azonban megértené a kétféle szeretet, az égi és a földi közös alapját, akkor szeretése javítható volna, és égi pályára állhatna a tévedésben önmagát eltékozló földi szerelem. A két szeretés közösségét hivatott bemutatni az is, ahogyan Hugó a földi szeretés hívószavait, a tüzet, az érintést, a csókolást, a megízlelést, egymás keresését és az egymáshoz szaladást az isteni szeretés kulcsszavaivá fordítja át. A szemünk előtt lényegül át az írás során a mindennapi valóság istenivé.

Hugó mesteri értekezésében még a szöveg megkapó költőiségénél, a szavak ritmusánál is figyelemreméltóbb a szavakat tápláló és elrendező gyönyörű istenhit. Az égi és földi szeretet közös gyökerű, de csak egyikük olyan, amilyennek *lennie kell*, mondja Hugó. A mai kor embere egy-egy épkézláb gondolatból csak azt érti meg, amit az adott gondolatsor kirekeszt, és sohasem azt, amit magába foglal. A rendtelenségre vagyunk fogékonyak. Hugónál azonban a legszebb éppen a rendezettség feletti öröm, és ami ezt az örömet táplálja, a világban minden látszat ellenére biztosan uralkodó rend tudata. Fog-e még a fülünkben oly erővel visszhangozni az a harmónia és az a szeretet, amit Hugó még oly tisztán hall, és amit oly biztosan érez, és aminek segítségével ily bátran, mégis szeretettel, megértően rendezzi dolgainkat?

Absztraktnak, érthetetlennek, spekulatívnek szokták mondani a középkori bölcseletet, ám ebben a kis írásban — nemcsak azért, mert nem egyetemi, hanem monasztikus közegből származik, de azért is, mert számára Isten nem elvont képlet, hanem a legvalóságosabb és legkézzelfoghatóbb valóság — Isten szeretete oly érzéki módon jelenik és jelenítődik meg, hogy a szöveget olvasva szinte szánkban érezzük Isten édességét, olyan konkrétsággal, ahogyan a méhecske érezheti a szájában a virágok nektárját, vagy ahogyan egyszer szánkban éreztük az anyatejet, majd később a testi szerelem „kimondhatatlan édességét”. És lám, hiába minden utólagos próbálkozás, hogy a „nyugati metafizikát” a látás despotizmusaként kategorizálják, itt is, mint annyi más ókori, középkori és újkori szövegben, az istenire vonatkozó legfőbb érzékszerv az érintés, a tapintás; az ízlelés, ami tudás.

SENTVIKTORI HUGÓ

A szeretetről

I.

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *De substantia dilectionis* (Ms. Vatican. Reg. lat. 167, f° 9v–12r). In: Hugues de Saint-Victor: *Six opuscules spirituels*. Sources Chrétiennes 155., Paris, Cerf, 1969, 82–92.

¹Paráznaság és szeretet szembeállítását ágostoni eredetű: „Két lehetőség van tehát, a paráznaság és a szeretet. Nem mintha a teremtményeket nem lehetne szeretni, de amennyiben a szerelem a teremtőre irányul, már nem paráznaságról, hanem szeretetről beszélünk. A teremtményeket önmagukért szeretni paráznaság.” (*De Trinitate*, IX, 8, 13.) A paráznaság itt nem

Nap mint nap szó esik közöttünk a szeretetről, hogy vajon felszikkáz-e és lángra kap-e szívünkben a tűz, hogy mindent felémésszen, vagy mindent megtisztítson ott. Mert belőle származik minden, ami jó; és minden, ami rossz, az is belőle való. A szeretet egyetlen belül feltörő forrása két patakot táplál. Más a világ szerelme: a paráznaság, és más Isten szerelme: a szeretet.¹ Középuitt pedig ott az emberi szív, ahonnan a szerelem forrása előtör, és ha a megkívánás erejénél fogva a külvilág felé halad, paráznaságnak, ha viszont befelé irányul, akkor szeretetnek nevezzük. Két patak fakad tehát a szerelem forrásából, a paráznaság és a szeretet; minden rossz a paráznaságból, és minden jó a szeretetből fakad. Mert a szerelemből származik minden, ami jó, és minden, ami rossz, az is tőle való. Akármi legyen is ez, nagy dolog ez bennünk, belőle származik mindenünk, és ez a szerelem bennünk.

Mi a szerelem? És mekkora a szerelem? Honnan való? Isten szava is beszél a szerelemről. De nem azokra tartozik-e inkább a szerelem témája, akik áruba szokták bocsátani a szemérmet? Mert bizony sokan vannak, akik szívesen kiteszik magukat a szerelem titkainak, de kevesen vannak azok, akik ne pirulnának el, ha nyilvánosan erről kellene értekezniük. Minek köszönhető tehát az, hogy mi magunk itt a szerelemről beszélünk? Talán a sok erkölcstelenségtől oly arcátlanok lennénk, hogy nem szégyelljük beszéd tárgyává tenni a szerelmet, a szerelmet, amiről olykor még a szemérmetlenek is csak szégyenkezve tudnak szót ejteni? De más dolog azért buzdítani a bűnre, hogy ezáltal kitöröljünk magunkból az erkölcs és igazság szeretetét, és megint más

egyszerűen paráználkodást jelent, hanem a világhoz való viszonyulás egyik lehetséges módját. A latin *cupiditas* szót magyarra paráznasággal fordítani nem feltétlenül helyes, de talán ez a legkevésbé rossz a lehetséges megoldások közül. Ágoston maga szavaiban Pál levelére utal (vö. 1Tim 6,10: „Mert minden rossznak a gyökere a pénz szerelme: mely után sóvárogván némelyek eltévelyedtek a hittől.”), ahol a *cupiditas* a görög *philarguria* fordítása. Károli a görög eredeti tükörfordításaként „a pénz szerelmé”-nek fordítja, ez azonban itt megtévesztő volna: a *cupiditas* Ágostonnál ugyan jelenthet avaritást, azaz fősvénységet, elsősorban mégis a *concupiscentia*, illetve a *libido* szinonimája (vö. *Augustinus-Lexikon*, vol. 2. Basel, 1996–2002), és Hugó szövegében is egy olyan viszonyulást vagy lélmódot jelöl, mely a világ testiségében nem képes észrevenni és szeretni az isteni ihletet.

²A középkori bölcsélet egyik alaptézise szerint minden, ami van, amennyiben van, jó. A létező jósága itt nem morális, hanem ontológiai értelmű.

azért megvizsgálni egy vétket, hogy gyökerestül kitepjük magunkból azt. Mi tehát vizsgáljuk és kutatjuk, hogy megismerjük, és az ismeret révén elkerüljük azt, amit mások azért kutatnak, hogy megismerjék, és aztán meg is tegyék: hogy mi is az, ami vágyainkat megosztja, és az egyetlen szívet többféle irányba vezeti?

És azt találjuk, hogy ez nem más, mint a szerelem, ami természete szerint a szív egyedüli és egységes mozgása, cselekedete szerint azonban megosztott, és amit, amikor rendezetlenül mozog, vagyis afelé, ami felé nem lenne szabad, paráznaságnak, amikor pedig rendezett mozgású, akkor szeretetnek hívunk. Hogyan tudnánk immár a szív e szerelemnek nevezett mozgását pontosabban meghatározni? Bizony nagyon is szükséges számunkra az, hogy közelebről megvizsgáljuk a szerelmet, nehogy valami rejtve maradjon tudásunk előtt, és így aztán nehogy akkor vágyódjunk rá, amikor rossz, és akkor őrizkedjünk tőle, amikor jó; mert temérdek rossz származik a rossz szerelemből, a jó szerelemből viszont mindenféle jó.

II.

Miképpen határozzuk meg tehát a szerelmet? Vizsgáljuk meg, és tűnődjünk el rajta, mert titokzatos dolog az, amit keresünk, és minél mélyebbre nyúlunk a gyökerei, annál erősebben uralkodik, kedvezően vagy rombolón, a szív felett. A szerelmet tekintve azt látjuk, hogy a szerelem valamely szív öröme valami felett valamilyen indokból vágyakozás a megkívánásban és boldogság az élvezetben; a vágy által szalad, és az örömben talál nyugalomra. Ebben rejlik bizony jóságod és rossziaságod, emberi szív, hogy ha jó vagy, akkor nem bármi más által vagy jó, s ha rossz vagy, akkor nem bármi más tesz rosszá, hanem egyedül az, hogy jól vagy rosszul szereted azt, ami jó. Hiszen minden, ami van, jó,² de ha valamit, ami jó, rosszul szeretünk, akkor a szeretés maga nem jó, az ilyen szerelem tehát szükségképpen rossz. Ebből az is következik, hogy nem az a rossz, aki szeret, nem is az, amit szeret, nem is a szerelem, ami által valaki szeret,³ hanem az a rossz, amikor valaki rosszul szeret; és ebben rejlik minden, ami rossz. Rendezzétek el tehát szereteteket, és egyszerre véget vettek mindennek, ami rossz.

III.

Nagy dolog az, amit meg akarunk érteni; bár képesek lennénk arra, amit meg szeretnénk valósítani! A mindenható Isten, aki semmiben nem szenved hiányt, hiszen ő a legfőbb és az igazi jó, aki semmi által nem gyarapodhat, hiszen belőle származik minden, és aki nem is veszíthet el magából semmit, amitől kissebbé válna, hiszen minden dolgot ő tart egyben mozdulatlanul, a mindenható Isten teremtette meg pusztán szeretete jeléül, semmiféle

E gondolat kifejtéséhez lásd például Ágoston *Vallomások* című művének (*Vallomások* VII, 12) vagy Szent Tamás Boethius-kommentárjának vonatkozó részeit (*Expositio libri Boetii de Ebdomadibus* III–V.)

³A szeretet Ágoston által megfogalmazott hármassága: „Tria ergo sunt: amans, et quod amatur, et amor” („Hárman vannak tehát: az, aki szeret, az, akit szeretnek és a szerelem maga”), vö. *De Trinitate*, IX, II, 2.

szükségszerűségtől nem vezetve a szellemi lényt, azért, hogy részesévé tegye az ő boldogságának. Ezen fölül, azért, hogy teremtménye képes legyen ekkora boldogság megélésére, megalkotta benne a szeretetet, egyfajta szellemi száját, hogy érezhetővé váljék számára a belső édesség íze, hogy ezáltal, mármint szeretete által, megízlelhessen az isteni boldogság gyönyörűsége ízét, és fáradhatatlan vágyakozással ragaszkodjon hozzá. Isten tehát a szeretet által magához láncolta szellemi teremtményét, hogy elválaszthatatlan legyen tőle, hogy a jót, ami boldoggá teszi, belőle szívja magába az érzések által, belőle igya a vágyakozás által, és benne birtokolja az öröm által. Szívd, méhecske, szívd! Szívd magadba, és igyál elmondhatatlan édességéből! Merülj el benne és telítődj el tőle, mert amíg te magad rá nem unsz, kimeríthetetlen gazdagságú nektár ez. Tapadj hozzá, tapadj belé, vedd magadhoz, és leld örömod benne. Örökké boldog leszel, ha örökké ezt kívánod.

Nem kell tehát sem szégyellnünk, sem megbánnunk azt, hogy a szerelemről ejtünk szót. Nincs mit megbánnunk abban, amiből ennyi hasznunk származik, és nincs mit szégyenkezni amiatt, amiből ekkora tisztaság fakad. A szellemi teremtmény a szerelem által kapcsolódik teremtetőjéhez, egyedül a szerelem az a kapocs, ami összeköti őket; és minél erősebb ez a kötelék, annál boldogabb. Azért, hogy osztatlan közösség és tökéletes összhang jöhessen létre Isten és teremtménye között, a szeretetbeli összefonódás megkettőződött, és ennek megfelelően létezik Isten és a felebarát szeretete. Isten szeretete által mindenki egyetlen dologhoz kapcsolódik, a felebaráti szeretet által pedig mindenki kölcsönösen egyesül a másikkal, azért, hogy azt, amit attól az egyetlentől ki-kí egymagában nem kapott meg, a felebaráti szeretet által teljesebben és tökéletesebben birtokolhassa embertársában, és hogy ezáltal minden egyes ember java mindannyiunk javává legyen.

IV.

⁴A futás képéhez lásd: „Fuss én szerelmesem, és légy hasonló a vadkecskéhez, vagy a szarvasnak fiához, a drága füveknek hegyein!” (Én 8,14.), illetve: „Dilectionem caritatis; ut amans curras, currens ames”, Szent Ágoston: *Kommentár János első leveléhez*, IX.9.9.

Rendezzétek el tehát szereteteket. De mit jelent elrendezni a szeretetet? Ha vágyakozásként tekintjük, akkor a szerelem számára az az elsődleges, hogy jól szaladjon, ha oromként tekintjük, akkor az, hogy jól pihenessen. A szerelem pedig, ahogy már mondtam, valamely szív öröme valami felett valamilyen indokból; a vágy által szalad, és az örömben talál nyugalomra; valami felé szalad, és valamiben megpihen. De mi felé szalad? És miben talál nyugalomra? Figyeljete, hátha sikerül elmagyaráznom, merre kell szaladnia a szerelemnek, és miben kell nyugalomra találnia.⁴

Három dolog van, amit jól vagy rosszul lehet szeretni: Isten, a felebarátunk és a világ. Isten felettünk van, a felebarát mellettünk, a világ alattunk. Rendezzétek el tehát szereteteket, helyesen szaladjon, ha szalad, és helyesen pihenjen, ha megpihen. A

vágyakozás által szalad, és az örömben talál nyugalomra. Az öröm egy és ugyanaz, mert mindig egyazon dologban van, és semmiféle viszontagság hatására nem változik meg. A vágyakozás azonban a mozgás változékonyságát ölti magára, ezért nem marad meg egyvalamiben, hanem többféle alakban jelenik meg. Minden, ami szalad, valakitől, valakivel és valaki felé szalad. Milyen legyen tehát vágyakozásunk mozgása? Három dolog van, amit szeretni lehet: Isten, felebarátunk és a világ. Vágyakozásunk mozgásában három elem legyen Istené, kettő felebarátunké és egyetlenegy a világé; és akkor szeretetünk rendezett lesz.

A szerelem rendezett, ha vágyakozása által Istentől, Istennel, Isten felé szalad. Istentől: amennyiben megkapja tőle azt, ami által szeretni tudja őt. Istennel: amennyiben nem mond ellent semmiben az ő akaratának. Isten felé: amennyiben a benne való megpihenést keresi. Ez az a három, ami Istenhez tartozik. Ez az a három, ami a felebarátunkra tartozik, hogy tehát tőle és vele együtt, de ne felé haladjunk.

A felebaráti szeretethez kettő tartozik: a vágyakozás szaladhat ugyanis a felebaráttól kiindulva és a felebaráttal együtt, de sohasem a felebarát felé. A felebaráttól kiindulva: amennyiben az ő üdvösségének és sikerének örvend. A felebaráttal együtt: amennyiben arra vágyik, hogy az Istenhez vezető úton útitársunk legyen, és megoszthassuk vele a megérkezés örömeit. De nem a felebarátunk felé, hogy az emberbe vessük reményünket és bizalmunkat.

⁵„És ne szabjátok magatok e világhoz, hanem változzatok el a ti elméteknek megújulása által, hogy megvizsgáljátok mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarata”
(Róm 12,2).

Ami pedig a világot illeti: egyetlen dolog tartozik hozzá, amennyiben tőle szalad el a szerelem, de nem vele együtt, és nem is felé szalad. A vágyakozásnak a világ a kiindulópontja: miközben ámulattal és dicsérettel tekint a külső világban Isten műveire, lelkében csak még hevesebben tér meg Istenhez az ember. Ha a világgal együtt szaladna, akkor az időbeli dolgok változékonyságának megfelelően, szerencsétlen helyzetben elcsüggedve, kedvező helyzetben felfuvalkodva e világhoz szabná magát.⁵ Ha a világ felé szaladna, akkor mindig a világi élvezetekben való megnyugvást keresné.

Rendezzétek el tehát szereteteket úgy, hogy vágyatokban Istentől fussatok Istennel együtt Isten felé, a felebarátotoktól kiindulva fussatok és a felebarátotokkal együtt, de ne a felebarátotok felé, a világtól fussatok, de ne a világgal és ne a világ felé; és egyedül Istenben pihenjétek meg örömeitekben. Ez a szeretet az elrendezett szeretet, és ami ezen kívül van, az nem rendezetlen szeretet, hanem rendezetlen paráznaság.

Cseke Ákos fordítása

VASADI PÉTER

Imádás

*Huszonnégyórát zsoltározunk.
Énekké lesz elménk, szavunk,
vesénk. És egyenként, akár
a kánai óriás, vizes agyag-
korsók, megtelünk a kopt
Szent Márk-i ősiség édes
borával.*

*A holnap csordul belőlünk.
Nem ének ez már, jóslás és
gurgulázás, torokba szorul
a hang, nem verdes a bolt-
ívek alatt csapatostul, nem
akarja sodrát gyomortájt
elveszíteni,
torlódik, görög, magát
tömöríti, mint olajos
forrás tör föl s ömlik
visszafelé, belső üregeinket
síkossá teszi, most még a
szálfa angyalok se bírnanak
velünk,
kik a testi szerveinknél
szótlanabbak, mert nincs ige,
nem létezik, mely számot adna
a Születés előtti csöndről,
s ahogy az illési zsenge Szél
előnti s megsimítja Sionon
a tárgyak fölületét, minden,
mi mély, sötét, fényeskedik
kívül-belül;
egymás után fölállít
s meghajlított derékban
az alázat, testvér testvért
követ s méltósággal elvonul,
mégis, mintha szökne egy-
egy testtelen a testüektől,
s kering titokban Tűz
körül
mind szűkebb körökben.*

A pillanatom

Van, amiért rászolgállok
az ítéletre. De a művészi
feltékenység, az ádáz meg-
irigylés bűnét nem ismerem.
Ne kívánd el kínok nélkül
a dicsőséget. Érdem nélkül
az érmet. Mózesi sorsot, az
emberölést kizárva belőle.
Tudd meg, látta, látnia
kellett két szörnyű kezének
szorítását ama egyiptomi
nyak gégéje alatt, s el nem
ereszthette.

Bent robajlott a hegyomlás.
Király menekült benne
a tekergő kobraik közt
a lándzshegyektől csillogó,
hideg éjben. Kérve a karját
ment-e utána valaki? Másnak
szenvedése más szenvedés.
Másnak öröme, mint a kutyák
marta lábszár ép nadrágban.
Nekem az én pillanatom leheli
bodzaszagát, csöndjét velem
karcoltatja papírra. Átjárom
világomat, mint szesz az ideg-
rendszert; sétál bennem
meg-megtorpanva az igazság.
Ami kint van, áll, rohan,
üt, vág, körbe forog, fut,
füstöl, elesik. S kezdi előlről.
Jó, ne legyen búcsú.
Épp csak elköszönök.

Mozart, az őrangyal

Gabriel Marcel (1889–1973) francia filozófus, drámaíró, zenész. A fordítás alapjául szolgáló írás: *Mozart, ange gardien*. La Croix, 1956. január 31.

Néhány hónapja az egyik kedves barátnőmnél vacsoráztam egy tudós társaságában, akit már eleve úgy mutattak be nekem, mint nagy zenekedvelőt. Még ma sem tudom feledni, mennyire elképedtem, amikor ez a természettudós nem pusztán határozottan kijelentette, hogy tökéletesen idegen tőle Mozart zenéje, de valamilye érthetetlen haragtól vezérelve már-már gyalázni kezdte. Pedig véleményem szerint Mozart azon ritka művészek közé tartozik, akiket nem lehet támadni anélkül, hogy ne követnénk el valóságos szentségtörést.

Én iránta éreztem először olyan tisztelettel teljes gyengédséget, amivel az ember általában az őrangyala iránt viseltet. Azt hiszem, megfogalmazásom elég hűen tükrözi, mit éreztem őt vagy hat éves koromban — és bizonyos vagyok abban, hogy nem lehettem idősebb —, amikor eljátszották nekem a zongoraszonátáit. Arra is emlékszem, hogy kértem, hadd őrizhessem szobámban a Don Giovanni partitúráját, ami egyféle talizmánná vált számomra. Hogy mi ellen védelmezett? Nehezen tudnám pontosan megfogalmazni. De már akkoriban nagyon jól ismertem a szorongást, az elveszettség rémületének érzését egy olyan világban, ahol egyedül közeli hozzátartozóink szeretete nyújthat védelmet számunkra. Édesanyám halála kimondhatatlanul sebezhetővé tett. Nem hiszem, hogy tévednék, amikor azt állítom, Mozart a világ egyféle érzéketlenségével, barátságatlanságával szemben védelmezett, amit én gyermekként talán még a felnőttéknél is fájdalmasabban éltem meg.

Egyébként életem egy bizonyos, mondjuk „romantikus” korszakában eltávolodtam Mozarttól, amikor is elsősorban Schumann, majd Wagner és néhány Wagner-követő zenéje kápráztatott el leginkább. Kerülő úton jutottam vissza hozzá, elsősorban Faurének köszönhetően, akinek zenéje lényem legmélyéig hatolt, és Debussy mellett egyre szeretetteljesebb módon nyitottá tett a zenére, magára a sorsra, sorsunkra, amit talán a zenében megvalósuló, vagy mondjuk így: „zenei figyelmünk” által érinthetünk csak igazán.

Most, írás közben is hallani vélem felcsendülni a *Klarinét-ötös* első akkordjait, amit véleményem szerint egyedül Giordione legszébb és legkifinomultabb kompozícióival lehet csak összehasonlítani. Teljes egészében felragyog itt Mozart „fénye”, amiről egyik kritikusa is beszélt. Vajon az emberiség életének jelenlegi szakaszában miért érezzük úgy, kivétel nélkül mindannyian, országoktól függetlenül, hogy nagy szükségünk van erre a fényre?

Számomra is meglepő, de ismét csak az „őrangyal” szó jut eszembe. Bevallom, én nem ismerek másik muzsikust, akire nála

jobban illene. E szóval ragadható meg leginkább az a dimenzió, ami alapján Mozartot kereszténynek tekinthetjük. Kétségtelenül egyféle szaléziánus, vagy talán féneloni kereszténységről van szó az ő esetében, amit mélyen áthat a gyengédség és a vigasz gyógyírja.

Persze, mint általában mindig, az igazság nem ilyen egyszerű, sokkal bonyolultabb annál, mint ahogy mi azt meg tudjuk fogalmazni. Ez az angyal leszállt az emberek közé, elkápráztatta mindaz, ami csak látszólagos, vagy talán nagyon is végzetes; látta megnyílni lábai előtt a szakadékot, majd újra felment az égbe, ahonnét azért kellett száműzetésbe vonulnia, hogy megismerhesse a részvétet. De már visszatért az égi szférákba, s azóta szakadatlanul árad ránk ujjongásának tajtékzó ereje.

Bende József fordítása

MAKAY IDA

Félálom

Félálom. Én kiáltok?

Sziriusz.

A múltból visszahívlak?

Fények esőznek. Lázragyogás?

*Elmúlt nyarakból hull a
csillag.*

A lángpilléssel felrepülsz

*Egyszer még magadhoz szorítod
véreddé váltod a napot,
virrasztod a halott szerelmet,
s akit a fény rég elhagyott,
fölgyújtod a mélyek sötétjét,
s a lángpilléssel felrepülsz
a Titkokig, s a Titkok fölébe,
mielőtt végleg elmerülsz.*

Őszi derengés

*Kopár, hajatlan úton értem
a síkra. Sárgán, haptákban süvítő
lombbal égett az erdő. Gombakúpok
hasadva rogytak, kilobbant színekkel
hullottak vissza a mogorva földre:
barna iszappötty volt mind az avarban,
nem hengegve burjánzó sejtököteg.
Lapos csókokat tűzött tarka, redves*

*törzsekre a nap. Láncocskák csörögtek
a patak felől, moha fődte csúcsok
lélegeztek, loptak kortyokat
a vízből. Mint a honvágy, sónehéz,
ragyogó, gyémántgödrös volt a tájék.
Lejebb narancs zuhatag, mint a kancák
gőzölgő hűgysugara. Szomjasan
hajoltam át önmagamon, a semmin.*

*A fákon fáradt, sárga zúzalék.
Átlyuggatott, bepadt koronákon
birodalmat borotvált az enyészet, —
negyedét röppent, súlyra mérte szárnyát,
csak firtatta a levegőt a fácán.
Ősszel nem élnek, hanem végrehajtják
életüket a tölgyek és a nyírfák.
Mintha mind meg akarnának vakulni.*

*Harmatot hullatnak és kört zokognak
maguk köré a bükkök, rozsdahársak.
Múlok, megyek. Tudom, hogy folytatódom
itt a földben, a sűrű gyökereknél.
Mint egy szép halott, pihécske ruhában
bólong egy bogáncs a szélben. Kilépek,
s tudom: már nem sérthet meg, bárkivel
találkozom kinn a láthatáron.*

Párbeszéd homályban

Azt mondja: nappal nem vagyok nehéz.
Szemét már kora délelőtt lebontják
sárga és fehér szeszek: talán sosem
volt belülről eleven. Vörös, kérges
határok óvják, az a beszögelt csend,
a fegyvereimtől. A némasága
fertőz, szomjan halok e némaságtól,
míg én is leülepszem a homályban.

Azt mondja: éjjel sötét vagyok, és
e sötétséggel együtt zuhanok
át a világon. „Hogy vagy, kisleány?”
Pofon vágnám. Gyűjteném rettegésem,
mint a katona, aki bevetés
előtt, a nulla órán, csak ürülni,
ölelni akar. Mintha két fajta
ütne két pecsétet a délutánra

most itt a tükröktől hideg szobában.
Mi más történhetne, mi más a sírban?
Szégyellem mondani, hogy más vagyok,
mint egy rakás darált hús. Az ő torkán
pedig, minden rozsdás lélegzet alján,
meg-megakad a megbocsájthatatlan.
Ha mondani nem tudod, akkor ordíts
vagy visítsál. Megint halott vagyok.

Coctail-fattyú vagyok, egy igen és
egy nem langyosan fröccsentett világra.
Hallgat, mint aki haragjában újra
szeretne engem faragni. De én,
kölyök gorilla, én már akkor is
túl dörzsölt voltam ahhoz, hogy fájdalmat
mutassak. Létem az emberi fajtól
kaptam, nem tőle, hogy benne maradjak.

Azt mondja, azt mondom: nézd, én örökké
erről a végről fogok gőzölni.
Majd csak akkor szerethetsz, hogyha én már
nem leszek. De akkor gyűlölni fogsz.
Ó, ha egyetlenegyszer megtalálnánk,
mondja, az egyszerű szavakat, még
ha a legutolsók is, akkor én
nem temetkeznék beléd, s te belém.

Julien Green naplójegyzeteiről

DÉVÉNY ISTVÁN

1929-ben született Szegeden. Teológiai tanulmányait Szegeden és Budapesten végezte. 1958–1972 között a Szegedi Hittudományi Főiskolán tanított. 1972-ben emigrált Svájcba, ahol egyházi szolgálatban állt 1979-ig. 1980-tól a bázeli Egyetemi Könyvtárban, 1984-től nyugdíjazásáig a luzerni teológiai fakultás könyvtárában dolgozott. Legutóbbi írását 2004. 10. számunkban közöltük.

Csak két év hiányzott, s végigéli a 20. századot. 1900-ban született, 1998-ban halt meg. Végigélte és végigírta. „Tízéves koromban már írogattam saját történeteimet” — olvassuk naplója utolsó bejegyzésében. Első regénye 1926-ban, az utolsó 1995-ben jelent meg, de e két dátumot megelőző és követő időben is írt, publikált. Életműve tizenhét regény, tanulmánykötetek, életrajzok, útleírások, ön-életrajz — és a napló.

Előbb talán pusztán feljegyzéseket készítő, később szenvedélyes, szinte hivatásos naplóró volt. Ezt is korán, huszonhat évesen kezdte el és — mivel folytatásról nincs hír — 1996. február 18-án hagyta abba. Francia eredetiben tizenhat kötet. Ezt még kiegészíti az 1993-ban „megtalált” első naplója az 1919 és 1924 közötti időkről, amelynek az *On est si sérieux quand on a 19 ans* címet adta — *Az ember fiatalon nagyon komolyan veszi az életet*. Komoly volt fiatalon, komoly maradt haláláig. Regényeiben is súlyos atmoszféra vesz körül bennünket. Legtöbbje a sodró erejű, ellenállhatatlanul feltörő szenvedélyeket, a lélek erejét felülmúló, végzettszerűen működő, belső, romboló energiákat ábrázolja. Kortörténetet ír (közel két és félezer oldalas) trilógiájában, de ebben is a 19. század Amerikáját adja.

Honnan ered ez a sötét látásmód? Önmagát regényírás közben eszköznek érezte. Élete végén „ismeretlen ajándékozóról” beszélt, amelynek minden alkotását köszönheti. Néhány évvel korábban pedig (1985. május 6.) egy öt kérdéssel zaklató rokonának így válaszolt: „Mebénítod fantáziámat kérdéseiddel. Hogyan adjak feleletet neked, amikor magam sem tudom, mi fog regényemben történni. Tovább kell írnom, hogy megtudjam. Ismétlem: azért írom le, hogy megtudjam, mi áll a regényben. Előre semmit sem akarok tudni. Könyvem első olvasója én vagyok.”

Írt és olvasott. „Tegnap az a bolond ötletem támadt — írja 1987. március 22-én —, hogy megbecsülöm könyvtáram polcainak hosszúságát.” Négy száz méterre becsülte, ezt elosztotta egy könyv átlagos szélességével. Az eredmény: „Olvastam, vagy legalább átfutottam tizennyolcadik életévem óta közel tizenháromezer könyvet. Csodával határos, hogy a lélek élve kerül ki az olvasmányok áradatából.” Az egy-egy naplókötetében előforduló nevek jegyzéke valóban félelmes olvasottságról és tájékozottságról tanúskodik.

Istenhez fűződő szoros kapcsolatát nem rejtegette soha. Talán ezért kerül irodalomtörténeti értékelésben François Mauriac és Georges Bernanos mellé, mint a „katolikus megújulás” képviselője. Megújulás abban, hogy nem a szentek tündöklését hozza, hanem Isten és a sátán, a bűn és kegyelem, a pusztító szenvedélyek és a jóakarattal együtt vergődő embert ábrázolja — néha kegyetlen realitásérzékkel. A naplóíró azonban „mindennapi” ember maradt. Utolsó, 1996-os följegyzéseinek néhány oldalán is minden előfordul: találkozások, beszélgetések, olvasmányok, újsághírekre vonatkozó reflexiók, emlékezések, örömök, bosszankodások és — mint az előző években is számtalanszor — a hit kérdései. Magától értetődően kerülnek így egymás közelébe olyan témák, mint a bosszankodás a labkér emelése miatt és a Krisztus emberi természetével kapcsolatos bizonytalanság. A nagyon idős ember még mindig maga elé tudta idézni régóta halott anyjának, apjának és annak az írónak képét, akinek — érzése szerint — a legtöbbet köszönhet. Végül itt szerepel neve eredeti angol formájában, úgy, ahogyan azt a születése előtt néhány évvel Amerikából Franciaországba emigrált — de a gyökereiket soha el nem felejtő — szülei választották. Egyetlen betűt kellett csak megváltoztatnia: ő valójában Julian, és nem Julien.

JULIEN GREEN

Én miért vagyok én?

(Naplójegyzetek. Párizs, 1996.)

1996. január 1.

Az ember leírja ezt a dátumot anélkül, hogy igazán hinni tudna benne, csak képzeli, hogy minden újrakezdődik, és tiszta, fehér lap fekszik előtte. Az ember? Rólam van szó. Öreg vagy, mondom magamnak... Mit fogok tenni ebben az évben? Milyen életkort érek el egyáltalán? S milyen öregek vérereim? Ez egy nagyon fontos kérdés! Bensőmben, legalább a lényeges dolgokban, nem változik semmi: marad a hit, a lelkesedés, az élet szeretete, az álmok hatalma. Szívesen mondanám: „Sértetlenül kellene megérkezni!”, de a tükör, az őszinte tükör ezt mormolja: „Egyszer volt, hol nem volt...” A barátok jelenléte viszont egyre fontosabb számomra. Jó, ha itt vannak, mint ma is. A szavak, a zene, az emlékek — ez a legfontosabb.

Január 4.

Jacques de Ricaumont meghalt. Nagyon szerettem. Derűs mosollyal járkált a földön, a rosszindulat teljesen hiányzott belőle. Sok jót tett, példás szerénység jellemezte. Rendkívüli közvetlenségének köszönhető, hogy Boulevard Saint-Germain-i lakásán gyakorta került sor szűk körű találkozókra. Mindenfajta ember jött nála össze, a legeltérőbb típusok is békésen megfértek egymással. A ház urának nyugodt és finom iróniája elviselhetővé tette a leg-

vakmerőbb kijelentéseket is. Ha feszültség támadt, csodálkozva nézett körül és finoman felhúzta szemöldökét. Természetes naivitásával mindent rendbe tudott hozni.

Január 5. Az intelligencia egyik fokmérője, hogy az embernek bizonyos dolgokról nincs véleménye. Például a politikáról.

Január 10. Eric megvizsgáltatta a szívét. Az EKG után ezt mondta az orvos: „Az ön szíve teljesen egészséges.” Eric így válaszolt: „Ez magától értetődő. Anyám családjában a fegyverekre ez a jel van rávésve: két csillag között egy szív.” „Ez önre nagyon érvényes” — mondta neki az orvos.

François d’Aubert látogatott meg, újévi jókívánságait személyesen akarta kifejezni. Rendkívül finoman és udvariasan beszél. Ezeket a tulajdonságokat fiatalkorom óta csodálom a franciákban. Munkájáról érdekes beszélgetést folytatunk. Érezni, hogy mit jelent, ha valaki igazi szenvedéllyel áll az állam szolgálatában.

Január 11. Mgr. Pezeril Tocqueville-ről beszél és megállapítja, hogy mennyire jelentősek még ma is gondolatai. Később kinyitom a *L’Ancien Régime et la Révolution*¹ című művét. Úgy tűnik, hogy a franciákról írt jellemzése ma is érvényes: „Alapvető ösztöneiben annyira változatlan ez a nép, hogy még azokban a leírásokban is rájuk lehet ismereni, amelyeket kétezer évvel ezelőtt rajzoltak róluk. Naponta felmerülő ötleteiben és ízlésében ugyanakkor annyira változékony, hogy viselkedésén néha maga is meglepődik. Vérmérséklete olyan, hogy nem szívesen engedelmeskedik, ugyanakkor könnyebben veti alá magát egy zsarnok uralkodónak, vagy akár egy erőszakos fejedlemnek, mint egy szabad polgárokból alakult igazi kormánynak. Ma esküdt ellensége az engedelmisség erényének, holnap szenvedélyesen áll bárki szolgálatába. Pórázon lehet vezetni, ha mindenki vállalja ezt, de kormányozhatatlan, ha valaki példát nyújt az ellenállásra. Imádja a véletlent, az erőt, a sikert, a ragyogást és a feltűnést. Inkább hősies kiállásra, mint az erény szeretetére hajlamos. Hatalmas terveket sző, de nehezen fejezi be nagy vállalkozásait...” Mivel lehetne ezeket a szavakat ma kiegészíteni?

Bach néhány kantátáját énekli egy fiúkórus. Az öröm, amit érezek, közelebb hozza az üdvösség biztos tudatát, amelyre oly nagy szükségünk van. A fiúk merész, szép hangja dacol a félelemmel, nem marad hely a kétely számára. Útban vagyunk az örök boldogság felé, ez az egész. Tűnjön már el a kínzó okoskodás, az aggályoskodó teológia. Bach — élő-eleven hit.

Január 13. Apámmal kapcsolatban egy kicsit abszurd, de varázsosan szép esetre emlékszem. 1923-ban történt. Egyik nap szólt a telefon. Én jelentkeztem, mert egyedül voltam a Rue Cortambert 16. szám alatti lakásunkban. Egy női hang kereste Mr. Edward Greent.

²Oh, mennyire „szeretem őt!”

Mondtam, hogy nincs itt, ilyenkor a Rue du Louvre alatti irodájában dolgozik. A nő megszólalt, erős amerikai kiejtését nem tudom visszaadni, gyöngédséget és némi melankóliát éreztem ki belőle: „Oh, comme je l'aime”,² de ahogy ezt mondta, körülbelül így hangzott: „Oh, kóhm je leem.” Letette a kagylót. Én is. Itt megszakadt a történet — a mai napig nincs folytatása.

Tudni kell, hogy apám, aki 1853-ban született, 1915-ben katolizált, és szinte aggályosan gyakorolta vallását. Az említett évben hatvankilenc éves volt. A kissé érzélgős telefonhívás titka azonban mindvégig rejtve maradt. Az biztos, hogy sok nőre gyakorolt vonzó hatást. Ezt ő sohasem tudta megmagyarázni, anyám viszont emiatt sohasem aggódott. Ez a képessége kétségkívül apjától származik.

Január 17.

Leírom azt a szöveget, amelyet sokáig kerestem. Krisztus megkísértéséről szóló 1950-es naplójegyzet, s ezt írtam le 1951-ben a Le Figaro számára. Megjelenése után megfeledeztem róla, a Pléiade-kiadásból pedig Jacques Petit kihagyta, minden bizonnyal véletlenül. Fiam állhatatosságának és kitartásának köszönhető, hogy végre megtaláltuk a pontos dátumot s magát a naplójegyzetet.

Tegnap egy domonkos páter látogatott meg. Elmondtam neki Moïra című regényem főalakjával, Joseph-fel kapcsolatos problémámat. Krisztus megkísértéséről van szó. Ismerte Krisztus a test kísértését? — kérdeztem. „Nem” — felelte villámgyorsan a páter. Miért, kérdeztem tovább, hiszen ha éhséget érzett, akkor miért ne érezhetett volna szexuális éhséget is? „Az éhség, amelyről az evangéliumok beszélnek (Máté 4 és másutt), kizárólag testi, csak a testtel kapcsolatos. A másik viszont megérinti a lelket is.” — „Hogyan lehetséges mégis, hogy Krisztus, aki valóságos emberi természetünket öltötte magára, nem volt alávetve az egyik legerősebb, természetünkbe oltott kísértésnek?” Válasza: „Egyes esetekben előfordul, hogy nők ezt a kísértést nem érzik.” — „De itt egy férfiről van szó.” — „Vannak férfiak is, akik ezt a vágyat nem ismerik.” Nem kétséges. Magyarázata azonban zavarba ejtett. Magamnak tettem fel a kérdést, hogy miért testesült meg Krisztus, ha nem azért, hogy átszenvedje mindazt, amitől mi is szenvedünk. Megválthatott volna minket másként is, de ezt az eszközt választotta, a megtestesülést, annak minden megalázó következményével együtt. Jól tudom, mennyire ellenkezik a jámbor keresztény lelkiülettel, ha Krisztussal kapcsolatban a test kísértéséről beszélünk. Megértem, nem akarnak a testi vágy gondolatával közeledni hozzá. Éveken, talán évtizedeken át én is így voltam. A kérdést azonban akkor is fel kell tenni, ki kell mondani, meg kell fogalmazni, ha nem ismerjük a választ. Első megállapításom az, hogy nyilvánvaló, maga a kísértés nem bűn — természetesen abban az esetben, ha az ember nem egyezett bele vágyaiba. Ez egyszerűen annak következménye, hogy az ember olyan amilyen, amilyennek Isten akarta. Ez a vágy igazi éhség, amely a legteljesebb mértékben hasonlít a táplálék utáni éhséghez. Ugyanúgy kínozza, ha nem kapja meg tárgyát, s szélsőséges esetben öngyilkosságba vagy örületbe kerget. Ki oltotta ezt az ösz-

tönt az emberbe? Ki az alkotója ennek a vágnak? Legjobban az izgat, hogy szokás szerint úgy állítják be az ösztönt, hogy az maga a Gonosz. Önmagában rossz, mondják, mert most már nem felel meg Isten akaratának. De ki merészeli azt mondani, hogy ez a vágy rossz? Ami valóban rossz, az — adott esetekben — a beleegyezés. Ahogy a böjt parancsát megszegni szintén bűn, de az éhség az nem bűn. „A testi szenvedély ki-elégülésével együtt jár a mámor” — mondja nekem a domonkos. Ez így igaz, de ez a mámor is része az emberi természetnek, a természet törvényének. Ezek minduntalan úgy okoskodnak, mintha a természet, vagy legalábbis a szexuális vágy az ördög műve lenne. Úgy tűnik, hogy bizonyos mértékben mindannyian manicheusok vagyunk... Hallgatásba burkolóznak a papok, ha az ember felteszi nekik ezt a kérdést.

A helyes választ ma kaptam meg Mgr. Pezeriltől. Felolvastam neki a szöveget, azt mondta, hogy ismeri 1951 óta. A domonkos páter magyarázkodása szerinte is szegényes, nem kaptam választ kérdéseimre. „Drámai helyzetben a testi szenvedély ereje átalakul. Krisztus esetében ezt kell mondanunk: küldetésének teljes idején súlyos drámai pillanatok sorozatával kellett szembe-sülnie. Nem rettent vissza a kihívástól, mint ahogy ezt általában mi tesszük, nem féltette magát. Ő önmagáról csak megfeledezni tudott. Ilyen körülmények között a benne ébredő testi érzések átalakultak, lelke nyílt meg bennük. Ami saját szenvedélye lehetett volna, azokra vetült át, akik szerették: a szamariai nőre, Mária-Magdolnára, Jánosra. Krisztus emberi mivolta senkihez sem hasonlítható. Isten fiaként fogadta magába az emberi valóság teljességét. Mindent felvett, ami emberi.” — Ezt a magam részéről végérvényes válasznak tartom.

Január 18. Az irodalom szeretetét anyámnak köszönhetem. Ő nem olvasta, hanem falta a könyveket, oly megszállottan, hogy ilyenkor szinte elszigetelődött a külvilágtól. Az ő ajándéka, ha egyszerűen tudom magam kifejezni. Remélem, megőrzöm ezt a stílust, amíg ezen a földön élek.

Január 19. Olivier-vel beszélgetek. Azt kérdezi, hogyan keletkeznek a könyvek. Vajon egy regény szövege, ha délelőtt írják, ugyanolyan, mintha este írták volna le? Mondom: nem. Amit egyszer megírt az ember, azt egyetlen egyszer kapta így, ez lesz abszolút igazsága. „Kapta? Kitől?” — kérdezi Olivier. Nem tudom, sohasem tudtam. Létezik egy ismeretlen ajándékozó, de sohasem találkoztam vele. Vannak, akik ezt ihletnek nevezik. Igazi írók mindegyikénél megtalálható. A többiek nem szavahihetőek, sorozatban gyártják műveiket, üres utánzatokat. A nagy oroszokat számtalan rejtett szellemi munkatárs ösztönözte, ezek üzték őket szünet nélkül tovább.

Olivier különös képessége, hogy szóra tud bírni. El tudom neki mondani titkaimat, mint mindig, ha bízni tudok valakiben. A bizalom pedig ebben az esetben határtalan.

Január 23. Valaki, akiről elhiszem, hogy ért hozzá, azt mondta: „A francia orvostudomány nem foglalkozik a szenvedéssel.” Hozzáfűzte: „Az Egyesült Államokban ez másképp van.” Francia volt, aki ezt mondta. Nos, francia orvos urak, az egész orvostudomány és a köztársaság minden patikája, cáfoljátok meg ezt a vádat, ha képesek vagytok rá...

Január 26. A boldogságból minden fiatal hordoz magában valamit. Ezt úgy kell meghálálnia, hogy nem titkolja önmaga előtt.

Január 28. „Ezt az országot majdnem tizenöt éven át egy élő holttest kormányozta” — mondja Eric. Monsieur Valdemar háborzongató galvanoplasztikával tudta csak a hatalmat birtokolni. [Edgar Allan Poe írása *Tudósítás a Valdemar-esetről*, Green erre hivatkozik, amikor a jelenre alkalmazza: Mitterrand 1996. január 8-án halt meg. Nem sokkal halála után vált ismertté, hogy a francia állam 1981 és 1995 közötti elnöke már hivatalba lépésekor prosztatárakban szenvedett. Ezt eltitkolták, az orvosi jelentést pedig éveken át meghamisították.] Ennek további következményei: megfertőzött vér és korrupció. Poe meséje ennél sokkal nemesebb. Talán hozzá kellene még fűzni a *Le Masque de la mort rouge*-t,³ akkor legalább némi borzalom és nyomor egészítené ki a történetet.

³A vörös halál álarca.

Január 31. Tegnap délután öt órakor Jean-Pierre és a fiatal Olivier jöttek el, hogy egy csésze csokoládét fogyasszanak el velem. Barátság sugárzik arcukról, de mindenek előtt jóság. Ez teszi méltóvá az embert, hogy a földön éljen, ez teszi indokolttá, hogy megszületett.

Február 2. A legsúlyosabb teher a hála. Például az, amivel Európa tartozik Amerikának, különösen Franciaország, ahol viszont állandóan jelentkezik az amerikaiaktól való viszolygás. Mondják, hogy „US go home” stb., pedig mennyire örültünk annak, hogy katonái segítségünkre voltak. Végre ez egyszer olyan elnöke van Franciaországnak, aki szereti az amerikaiakat és beszéli nyelvüket.

Február 3. Számos baráti levél érkezett, nem is beszélve a szerte Európából érkező telefonhívásokra. A lakásomról van szó, s azokról a gondokról, amelyeket a tulajdonosok pénzsóvárságának köszönhetnek. A felemelt lakbér nem felel meg a mai aktuális helyzetnek. Meglepő pontossággal számolt be erről a francia sajtóiroda, az Agence France-Presse is.

Február 6. Megnyertem a pert. Nem veszem tőlük rossz néven, de nem értem, hogy mivel indokolják velem szemben táplált dühüket. Különben is a feledés fátylát ezekkel a szavakkal mindenre rá tudom borítani: „Bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.” (...)⁴

⁴Egy németül idézett négy versszakos „versike” a pénzvágyról. Fordítását mellőzőm. (A ford.)

- Február 10.** Talán tíz napja már, hogy a kultúra minisztere meglátogatott. Megrendült, amikor meglátta állapotomat, de ismeri a korommal járó terheket és szokásokat, hiszen orvos volt, s megőrizte orvosi érzékenységét. Rendkívül udvarias ember ült előttem, ilyen viselkedésért mindig hálás vagyok. Egy Toulouse-ból küldött levélből megtudtam, hogy apja, Louis Douste-Blazy professzor, korábban tomitista bölcseleti előadásokat is hallgatott és foglalkozott Maritain írásaival. Íme, rejtett kapcsolatokra mindig lehet számítani.
- Február 13.** Levél érkezett ma reggel, amelyből most ezt idézem: „...ezeknek az embereknek sejtelmük sem volt arról, milyen gonoszak, amikor így bánnak önnel. A polgárság egoizmusa elképesztő formákat ölt.” Valóban, szorongásaimról az elmúlt év során elég sokszor számoltam be ebben a naplóban. Ezekhez most nem fűzök semmit, a per lezárult.
- Február 17.** Nagy ügyet csinálnak egy nyolc és féléves magyar fiúból, akinek IQ-szintje rendkívül magas. A kisember azonban olyan elbizakodott, hogy az már a korlátoltsággal határos. Úgy tűnik, az ész rendkívüli képessége és a lelki finomság között nincs szoros kapcsolat. Az újságíró — maga is elég korlátolt — arra kérte, hogy beszéljen napirendjéről. Erre ezt a választ kapta: „Ön bizonyára azt szeretné tudni, hogyan töltök el egy jellegzetes iskolánapot? Bocsánat, én mindig pontosan akarom magam kifejezni.” Az ember szinte azt kiáltja, „Segítség!”, de legalább sóhajt egyet: „Éljenek a buta gyerekek!”
- Február 18.** Egy normális ember éjszakánként száznyolcszor változtatja helyzetét. Mit neveznek ezek után nyugtalan alvásnak? A legcsodálatosabb alvást Carpaccio festményén láttam. Szent Orsolya egy kifeszített hálóágyon nyugszik, arcát kezén nyugtatja, a takaró, a szoba, még a liliomcsokor is minden a legnagyobb rendben. Én teljes összevisszaságban alszom. Ez azonban nagyon viszonylagos, mert annyi a dolgom, amikor lefekvés előtt megágyazok. Az persze, hogy megágyazok, túl szép kifejezés. De mindenki a maga módján merül álomba. Kétségkívül ezzel magyarázható, hogy ősi rítusokat is alkalmaz az ember. XIV. Lajos, vagy más uralkodók kisebb vagy nagyobb hálószobájának szertartásait saját szokásaink őrzik, amikor bekészítünk egy pohár vizet, dolgainkat kínos rendben helyezük el, ide-oda igazgatjuk a párnát, fel-alá járkálunk a szobában. Mindez az álmok világába vezető éjszakai utazásunkat készíti elő.

⁵Nathaniel Hawthorne (1804–1864): amerikai író.

⁶A *lelkész fekete fátyla*.

Ezekben a napokban egy nagyszerű olvasmányhoz fogtam hozzá. Kit olvasok? Hawthorne-t.⁵ Előbb azt a két írását, amelyek életemre legnagyobb hatást gyakorolták: *Young Goodman Brown and Other Tales* és *Le Voile noir du pasteur*.⁶ Szerintem az egész irodalomtörténetnek ezek a legnagyobb elbeszélései, hozzá hasonlókat egyetlen nyelvben sem lehet találni. Hawthorne

egyszerű stílusban mond el egyszerű, szinte banális történeteket. Olvasás közben nem tartóztat fel szinte semmi. Egyik szó kapcsolódik a másikhoz, egyik mondat a másikhoz, egyik oldalt követi a másik. Az egészben semmi mesterkéltég, minden magától értetődő. Teremtő alkotással találkozik az ember, láthatatlanul ez van jelen mindenütt. Szobád kontúrjai elmosódnak, körülötted az a világ jelenik meg, amelyet a szöveg fest eléd. Új-Angliában vagyunk, az erdőben, vagy egy olyan házban, amely egyetlen más házhoz sem hasonlít... Most már értem azt a vonzóerőt, amely Nathaniel Hawthorne-ból árad, amely megragadta azt az ifjút, aki voltam, s maradtam mind a mai napig. Ő mutatta meg, milyen erő rejtőzik bennem, még akkor is, ha már örelőtte, tízéves korom óta irogattam saját történeteimet. Nem mintát találtam benne, hanem maradandó jó barátot, aki nyugtalan lelkiismerettel volt szerelmes az igazságba. Ilyen voltam én is. Mindnyájunk igazsága érdekelt, az élő ember igazságának nyomába szegődtem. *A lelkész fekete fátyla...* Ha Hawthorne tudta volna, hogy amit fátyla mögött rejtegetett, az kapta ajánlékba, akinek neve Julian Green.

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Julien Green: *Pourquoi suis-je moi?* Journal 1993–1996. Fayard, Paris, 1996.

Dévény István fordítása

JÁSZ ATTILA

[mintakarácsony]

K. S.-vált.

*Valaki ül az ág hegyén,
fényesíti a csillagod,
pedig azt hitted,
nincs remény,
Betlehem fölött ott ragyog,*

*valaki ül az ág hegyén
és fényesíti a csillagod,
övé hatalom, hit, remény,
pedig azt hitted,
itt hagyott.*

Arról, aki emberré lett

HEINRICH BÖLL

Heinrich Böll (1917–1985)
Nobel-díjas német író.

Az bennük a különös: emberré lett Istent imádnak, aki arra tanította őket, hogy szeressék egymást; mivel másképpen nem, csakis emberi módon tudják kifejezni magukat — képeiken embernek ábrázolják; ők maguk azonban — s ez bennük a különös — istenként viselkednek; újra meg újra megpróbálnak ehhez az Istenhez közeledni, amennyiben ábrázolják, képet alkotni róla. S szenvedő, tűrő, meghaló, szerető embernek ábrázolják; ők maguk azonban — s ez az ijesztő rajtuk — embertelenül viselkednek; nem hajlandók azzá válni, amivé az általuk imádott Isten önként változott: emberré; istenek gyanánt sajátítják ki a jövőt, avatkoznak más népek sorsában, s aki idegenként közéjük lép, gondolkodásukat, cselekvésüket józanul szemléli, arra a megállapításra juthat, hogy Istenük emberré válását nem értették meg, talán meg sem akarják érteni; ami rajta isteni volt, kisajátítják maguknak; hogy Istenük legmeghittebb részükké lesz azzal, hogy étkükként közösen magukba fogadják, nem emberibbé teszi őket, hanem istenibbé: istenséget — nem emberséget — formálnak ki magukon ezzel, s őt viszont, mivel másképp nem is tehetnek, embernek ábrázolják, s a képeket, amiket alkotnak maguknak róla, a mulandóságra bízják: követ, fát, vásznat — úgy múlik el ez az Istenük, mint az ember; testvérükként ábrázolják, csak hogy mit jelent nekik a testvériség? Embernek ábrázolják, ritka azonban bennük az emberség; tűrőnek, szenvedőnek, szelídnek ábrázolják — tűrni, szenvedni képtelenek, s az, hogy „szelídség” csupán a gúnyt váltja ki belőlük; Istenük semmit se vetett meg úgy, mint a birtoklást, ők azonban semmit se szeretnek jobban a birtoklásnál. Így az, aki idegenként közéjük lép, maradjon idegen, bármennyire volna is képes szeretni Istenüket. De legtöbb közülük önmagának és halálának is idegen marad, mivel Istenük *életéből* mitsem értenek.

Kalász Márton fordítása

A betlehemi hír

A fordítás alapjául szolgáló írás: *Die Kunde von Betlehem*. (1954). In: *Werke. Romane und Erzählungen* 2. (1953–1959). Köln, é. n.

Az ajtó nem igazi ajtó volt: puszta deszkákból szögezték össze, s egy szegen áthúzott dróthurok rögzítette az oszlophoz. A férfi megállt és várt: „Micsoda szégyen — gondolta —, hogy itt kell egy nőnek gyermekét a világra hoznia.” Óvatosan levette a hurkot a szegről, belökte az ajtót, és megriadt: ott látta a gyermeket a szalmán heverni, igen fiatal édesanyja mellette guggolt, s a gyermekre mosolygott. Hátnál a falnál állt valaki, akit a férfi nem mert alaposan megnézni: egyike lehetett azoknak, akiket a pásztorok angyalnak véltek. Aki ott a falnak támaszkodott, egérszürke köpenyt viselt, és mindkét kezében virágot tartott: karcsú, sárgás lilomokat. A férfi érezte, amint előnti a félelem, és azt gondolta: „Lehet, hogy mégis igazak azok az örült dolgok, amiket a pásztorok a városban meséltek.”

Az ifjú nő most felpillantott, barátságosan és kérdően nézett rá, s a férfi halkán megszólalt:

— Itt lakik az asztalos?

A fiatal nő megrázta fejét:

— Nem asztalos, hanem ács.

— Az nem számít — mondta a férfi —, egy ajtót azért meg tud javítani, ha van hozzá szerszáma.

— Hozott szerszámot — mondta Mária —, és tud ajtót javítani. Názáretben is azt csinálta.

Szóval tényleg názáretiek.

Az, akinek virág volt a kezében, a férfira nézett és azt mondta:

— Nem kell félned.

Hangja olyan szépen zengett, hogy a férfit ismét rémület fogta el, de felpillantott: az egérszürke alak nagyon barátságosnak, ám szomorúnak is tűnt.

— Józsefre gondol — mondta a fiatal nő —, felébresztem. Ajtót kellene javítania?

— Igen, a Vörös emberhez címzett fogadóban, csak a káváját kell kissé meggyalulni és a tokot ellenőrizni. Most szorul az ajtó. Kint várok, míg kihozod.

— Nyugodtan várhatsz itt — mondta a fiatal nő.

— Nem, inkább szeretnék kint várni.

Futó pillantást vetett az egérszürke alakra, aki mosolyogva bólintott felé, aztán kihátrált, és óvatosan becsukta az ajtót, miközben a dróthurkot a szegre vonta. Mindig nevetségesnek találta, ha férfit látott virággal a kezében, de az egérszürke alak nem úgy nézett ki, mint egy férfi, nem is úgy, mint egy nő, és egyáltalán nem tűnt nevetségesnek.

Amikor József kilépett a szerszámosládjával, karon fogta és azt mondta:

— Gyere, balra kell fordulnunk.

Balra fordultak, és a férfi végre összeszedte a bátorságát, hogy kimondja, amit már a fiatal nőnek mondani akart, de félt, mert ott volt a virágos alak.

— A pásztorok — mondta — örült dolgokat mesélnek rólatok a városban.

József azonban erre nem felelt, hanem így szólt:

— Remélem, van ott legalább egy lapos véső, az enyémnek a nyele eltörött. Több ajtó is van?

— Csak egy — mondta a férfi —, és van lapos vésőnk. Nagyon sürgős ez a dolog az ajtóval. Beszállásolás lesz.

— Beszállásolás? Most? Hiszen nincs semmiféle hadgyakorlat.

— Nem, hadgyakorlat nincs, de egy egész század katona jön Betlehembe. És nálunk — mondta büszkén —, nálunk lakik majd a kapitány. A pásztorok — de elakadt, megállt, és József is megállt. Az utcasarkon ott állt az egérszürke alak, karja telis-tele virággal, fehér liliommal, s kisgyerekeknek osztogatta, olyan kicsiknek, akik éppen hogy jární tudtak: egyre több gyermek jött, és anyák is jöttek azokkal, akik még nem tudtak jární, és a férfi, aki Józsefet kísérte, nagyon megrémült, mert az egérszürke alak sírt: már a hangja, a tekintete megrémítette, de a könnyei még ijesztőbbek voltak: kezével megérintette a gyermekek száját, homlokát, megcsókolta koszos kis kezeiket, és mindegyiküknek adott egy liliomot.

— Téged kerestelek — mondta József az egérszürke alaknak.

— Amíg aludtam, éppen azt álmodtam...

— Tudom — mondta az egérszürke alak —, azonnal el kell mennünk innen.

Várt még egy pillanatig, míg egy apró, szurtos kislány odament hozzá.

— Nem kell már a századosnak megjavítanom az ajtót?

— Nem, azonnal mennünk kell. — Elfordult a gyermekektől, megragadta József karját, és József így szólt a férfinak, aki őt kísérte:

— Sajnálom, azt hiszem, nem megy.

— Ó, hagyd csak — mondta a férfi. Utánuk nézett, amint mindketten visszamentek az istállóhoz, majd végigtekintett az utcán, ahol a gyermekek nevetve szaladgáltak fel-alá, hatalmas, fehér liliommal a kezükben. Aztán meghallotta maga mögött a lovak patáinak dobogását, megfordult és meglátta a századot, amely most fordult be a városba az országútról.

— Megint le fognak hordani — gondolta —, mert nem javítottam meg az ajtót.

A gyermekek az út szélén álltak, és a virágokkal integettek a katonáknak. Így lovagoltak be a katonák fehér liliomok sorfala között Betlehembe, és a férfi, aki Józsefet kísérte, arra gondolt: „Azt hiszem, a pásztoroknak igazuk volt mindabban, amit meséltek...”

Benkő Gitta fordítása

A Jóisten csomagja

Bertolt Brecht (1896–1956) német költő, drámaíró, dramaturg. A fordítás alapjául szolgáló írás: *Das Paket des lieben Gottes*. In: *Märchen und Geschichten zur Weihnachtszeit*. (Hrsg. von Erich Ackermann.) Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1987, 314–317.

Vigyétek a székeket és a teáscsészéket ide hátra a kályha mögé, és ne feledkezzetek meg a rumról. Jó melegben lenni, ha hidegről mesél az ember.

Egyesek, mindenekelőtt bizonyos fajta férfiak, akiknek valami bajuk van a szentimentalizmussal, igencsak elutasítják a karácsonyt. Ám életemnek legalább egy karácsonya tényleg a szép emlékeim között él. Ez volt 1908 karácsony estéje, Chicagóban. November elején érkeztem Chicagóba, és azonnal közölték velem, amikor az általános helyzetről érdeklődtem, hogy a legkeményebb tél jön, amit ez az egyébként meglehetősen kellemetlen város teremteni képes. Amikor megkérdeztem, hogy is állunk egy kazánkovács esélyeivel, elmondták: kazánkovácsoknak semmi esélyük, és amikor egy félig-meddig alkalmas szállást kerestem, minden túl drága volt. És ugyanezt tudhatták meg sokan 1908 telén Chicagóban, bármilyen mesterséget űztek is.

És a szél rettenetesen fújt a Michigan-tó felől egész decemberben, és a hónap vége felé megint bezárt egy sor húscsomagoló-üzem, és munkanélküliek egész áradatát vetette a hideg utcákra.

Egész napon át ügettünk végig az összes városnegyeden, és kétségbeesetten kerestünk valami munkát, és örültünk, ha este behúzódhattunk egy apró, kimerült emberekkel zsúfolt lokálba a Vágóhid-negyedben. Ott legalább meleg volt és nyugodtan ücsöröghettünk. És ücsörögtünk, amíg *egyetlen* pohár viszkivel ez lehetséges, és álló napon át erre az egy pohár viszkire spóroltunk, amibe beleértettük még a meleget, a lármát és a cimborákat is, mindent, ami a reményből még megmaradt nekünk.

Ott ültünk ennek az évnek a karácsony estéjén is, és a lokál a szokásosnál még zsúfoltabb volt, és a viszki még vizezettebb és a publikum még kétségbeesettebb. Érthető hát, hogy sem a publikum, sem a vendéglős nem került ünnepi hangulatba, ha a vendégek minden gondja az volt, hogy az egész éjszakát egy pohárral kihúzzák, és a vendéglős minden gondja, hogy kihajítsa azokat, akik előtt üresen állt a pohár.

De este tíz óra körül két-három fickó jött be, akiknek, az ördög tudja honnan, volt néhány dollár a zsebükben, és akik, mert mégiscsak éppen karácsony volt, és a szentimentalizmus ott lógott a levegőben, az egész közönséget meghívták néhány extra pohárra. Öt perccel később a lokál felismerhetetlen volt. Mindannyian friss viszkit rendeltünk magunknak (és iszonyú pontosan vigyáztunk arra, hogy korrekt módon legyen kimérve), az asztalokat összetoltuk, és egy átfagyottnak látszó lányt megkér-

tünk, táncoljon el egy cakewalk-ot, miközben minden ünnepelő az ütemet tapsolta. De mit mondjak, benne lehetett az ördög fekete keze a dologban, nem lett igazi a hangulat.

Igen, már kezdettől egyenesen valamiféle gonosz jelleget öltött az ünnepség. Azt hiszem, a kényszer, hogy meg kellett hívatnunk magunkat, az ingerelt fel mindenkit. A karácsonyi hangulat adakozóit nem néztük barátságos szemmel. Már az első pohár adományozott viszkik után megszületett a terv, hogy szabályos karácsonyi ajándékozást, úgyszólván nagyobb stílusú vállalkozást rendezzünk.

Mivel ajándéktárgyakban nemigen bővelkedtünk, nem annyira az éppen értékes, inkább az olyan ajándékokhoz ragaszkodtunk, amelyek az ajándékozotthoz illettek, sőt esetleg mélyebb értelmet hordoztak.

Így ajándékoztuk meg a vendéglőst egy vödörnyi koszos hólével, kintről hoztuk, ahol éppen elég volt belőle, hogy régi viszkijével kihúzza még az újévig. A pincérnek régi, felbontott konzervdobozt ajándékoztunk, hadd legyen étkészletének legalább egy tisztességes darabja; egy a lokálhoz tartozó leánynak kicsorbult élű zsebkést, hogy az elmúlt év púderrétegét legalább le tudja vakarni magáról.

Mіндеzen ajándékokat a jelenlévők, talán csak a megajándékozottak kivételével, kitörő tetszéssel fogadták. S azután következett a fő móka.

Volt ugyanis közöttünk egy ember, akinek állítólag volt egy gyenge pontja. Minden este ott ült, és némelyek, akik ugyanahhoz értettek, bizton állították, hogy ő, bármennyire közönyösnek tettei is magát, mindennel szemben, ami a rendőrséggel kapcsolatos, bizonyos legyőzhetetlen félnkséget érez. Azt azonban mindenki láthatta, hogy nincs valami jó bőrben.

Ennek az embernek egészen különleges dolgot találtunk ki. Egy régi címjegyzékből, a vendéglős engedélyével, kitéptünk három lapot, amelyeken csupa rendőrőrszoba állt, gondosan újságpapírba burkoltuk, és a csomagot átnyújtottuk emberünknek.

Nagy csönd lett, amikor átadtuk. A férfi tétován vette a csomagot a kezébe, s kissé meszes mosollyal nézett fel ránk. Észrevettem, amint kitapogatta ujjaival a csomagot, hogy még mielőtt kinyitja, megállapíthassa, mi lehet benne. De aztán gyorsan kibontotta.

S ekkor különös dolog történt. A férfi éppen a zsineggel bárált, amellyel az „ajándékokat” átkötöttük, amikor pillantása, látzólag szórakozottan, az újságra tévedt, amelybe az érdekesítő címjegyzéklapokat burkoltuk. Ekkor azonban tekintete már nem volt szórakozott. Egész vékony alakja (nagyon hosszú volt) összegörnyedt úgyszólván az újság köré, arcával mélyen hozzáhajolt és olvasott. Soha, sem azelőtt, sem azután nem láttam embert így olvasni. Egyszerűen falta, amit olvasott. És aztán felné-

zett. És ismét csak soha, sem azelőtt, sem azután nem láttam embert úgy ragyogni, mint őt.

— Éppen most olvasom az újságban — mondta tompa, erőltetetten nyugodt hangon, amely nevetséges ellentétben állt ragyogó arcával —, hogy az egész dolgot már rég egyszerűen tisztázták. Valaki tudja Ohióban, hogy az egészhez nekem a legkisebb közöm sincs.

És aztán nevetett.

És mi mindannyian, akik ámulva álltunk ott, és egészen másra vártunk, és alig tudtuk felfogni, hogy a férfi valamiféle vád alatt állt, és hogy közben, mint ezt éppen ebből az újságból megtudta, rehabilitálták, hirtelen teli torokból és szinte teljes szívükből nevetni kezdtünk, s ezáltal ügyködésünk hatalmas lendületet kapott, arról a bizonyos keserűségről teljesen megfeledkezünk, és kitűnő karácsony lett, ami reggelig tartott, és mindenkit kielégített.

És ebben az általános elégedettségben természetesen semmi szerepet nem játszott már, hogy azt az újságlapot nem mi választottuk ki, hanem Isten.

Benkő Gitta fordítása

MARNO JÁNOS

Nárcisz az életben

*alulmarad. Úgy alszik el, jeges
deszkadarab, amelyen húst vertek ki
rég, egy vasárnap reggel, s akkor ő,
híven a szokáshoz, borért szaladt.
Még a mise előtt. Majd pár évvel
később utána, mikor Nárcisz még
mindig nem tudja, hisz-e, vagy tényleg,
igazán hihető-e, amit tud. Vagy
csupán hallja, hogy anyja klopfolja a húst
(mely felsál is lehet, nemcsak karaj).
És most újra ott látja magát, térden,
mint Úrfelmutatás alatt, a padban,
rekeszét markolva, szomjan és étlen,
s baljós csengettyűhanggal a fülében.
Aztán békével széjjel, anyja mellett,
mintha elméje varratát szállnák meg,
készen, hogy feltépik itt-ott, a varjak.
És szaladhat borért, ha harangoznak.*

Apró a zsebében, mely azóta lyukas,
mint zoknijá orra, hogy azt is fújhatja,
ahogy emlékezetét eszi a rozsdá.
(Lapulhat nála még egy papír huszas.)
Felfelé tart, az utca páratlan felén,
az üres palackot egy táskába rejtve,
fejét leszegve, szemét a földre, mintha
hírt hozni sietne szomszéd idegenbe.
Az inge fehér, nadrágja azúros-kék,
és rövid. Amott várják a Nagy Lajosék.
Lángoló salátafejek a tágra nyílt
kertben, s az ágyások közt az asszony, amint
egyelve őket egy konyhakéssel, kiint
feléje, hogy kerüljön be, bent a házban
az ember. Nárcisz az életben nem inná
meg, amit ott a tömlőből kap; formátlan
fekete hólyag, esetleg sötétbarna,
csupasz szemében maga az idegen test.
És ha becsukja, ugyanazt látja. És ezt
teszi folyvást, amíg az ember szuszogva
tölti az üveget, szemhéja minthacsak
szárnya volna, hol bezárva tartja, hol csap-
dos vele, testet test után öltve benne
az öntő jelenet. Mint aki, vesztére,
újra meg újra behatol magába, míg
végre ott is reked. A huszast az asszony
veszi el tőle, amiből visszajár nyolc
forint, és ajándékba fogja még Nárcisz
ezt a friss salátafejet, örülni fog
az anyja neki. Nem baj, ha látja a fél
utca. És Nárcisz elindul hazafelé,
húzza a táská. Életben most múltna dél.

A háború embertelensége

RÓNAY LÁSZLÓ

Márai Sándor: A mészáros

1937-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus; az ELTE BTK tanára. Írásai negyven éve jelennek meg a Vigiliában, folyóiratunk szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2004. 11. számunkban közzöltük. Részlet a szerző közeljövőben megjelenő Márai-monográfiájából.

**A háború utáni
Németország**

Ezt az éppen 80 éve megjelent kisregényt Márai egyetlen saját maga által jóváhagyott műjegyzékébe sem vette föl. Magyarozatát csak találgathatjuk. Túlhaladottnak vélte volna expresszionista megihletettségét, amely első, költői műveit jellemezte, s hatása e művében is érzékelhető? Elégedetlen lett volna megírásának módjával, azzal a közvetlen emberábrázolással, amellyel aztán szakított, mert nem az ábrázolt személyiség tettei, hanem azok mozgatói, a „titok” foglalkoztatták képzeletét? Úgy érezte volna, hogy mondanivalója könnyen megfejthető? Lengyel Balázs szép esszéjében (*A fiatal Márai*) az író korai alkotásaival szembesülve úgy vélte, a pályáját kezdő szépirodalmi tudatalattiba próbált behatolni, s azt érzékeltette, hogy a gondos ábrázolás után is marad egy „analizálhatatlan mag”. A mészáros főhősének tettei azonban megmagyarázhatók, legfeljebb a bíróság tagjai látták homályosnak azokat, a mai olvasó pontosan tudja, hogy egy alapjában véve jóindulatú, de beszükkült tudatú ember jellemét a háború deformálta, a parancsra való öldöklés szabadította föl a cenzort, amely addig többé-kevésbé működött, s így Ottó, a regény központi alakja, betagozódhatott a társadalomba, mint egy különös, de nem kirívóan gonosz egyede. Lengyel Balázs idézi a Márait írásra készítő, érdeklődését célzattossá tévő gondolatot: „minden emberi méltóságon esett sérelem személyesen degradál minden embert”. Kétséges, hogy Ottónak eleve volt-e méltóság, de a háború degradálta emberségét.

Amikor Márai a kisregény írásába fogott, két verseskönyv és egy szerény karcolatgyűjtemény volt mögötte, s élmények, tapasztalatok sora, amelyeket magyar és német nyelvű cikkek sorozatában dolgozott föl. Még nem találta meg saját hangját, de már átérezte, milyen nehéz szépirodalmi lenni, a hétköznapiak fölé emelkedve valós alakokat, öntörvényű figurákat teremteni, és saját logikájuk szerint mozgatni őket. Jól ismerte a háború utáni Németország gazdasági, politikai és szellemi zűrzavarát, később az *Idegen emberekben* meg is találta a módját, hogy regényben is visszaidézzék. Kicsit meg is csömörlött tőle, jelentősebb kulturális hagyományokkal rendelkező városokban utazott, majdnem mindig olyanokba, amelyekbe Goethe szellemalakja kísért. Ám újra meg újra az az érzés kerítette hatalmába, hogy még nem az igazi Európában jár. A német szellemiséget, kultúrát jól ismerte,

kassai otthonukban a német irodalom klasszikusai sorakoztak — igaz, Schillert jobban kedvelték, mint Goethét —, kitűnően tudott németül — máskülönben aligha szerzett volna megbecsülést a Frankfurter Zeitungnál, ahol a kor legjelesebb német íróinak társaságában jelentek meg írásai —, mégis az volt a sejtelme, hogy nem ismeri igazán Európát. Újdonsült feleségével, Lolával elindult hát Párizsba. Az első pillanattól kezdve tudták, hogy „polgárnak lenni nem egészen ugyanaz Nauberben, mint Kassán”, s ezért ideiglenesnek képzelték franciaországi tartózkodásukat. Hat év lett belőle. Az *Egy polgár vallomásaiban* hitelesen ábrázolta búcsúja fájdalmát és a felfedező útra induló szorongását:

Németország
— Európa

„Eltűnt Németország, idegen nyelvet beszéltek körülöttünk az éjszakában, s az »igazi« Európa küszöbén botorkáltunk, ahol Isten tudja miféle nagyszerű testi és lelki élmények váraoztak reánk... De, egészen titokban, féltem ettől a másik Európától. Jól készültem-e? Helyesen tartom-e a kést és a villát? Jó helyen, a megfelelő fordulatnál nevetek majd, ha odakünn elmesélnek valamit?... S titokban, ezen a hosszú éjszakán, máris elfogott a honvágy a másik, az ismerősebb, az otthonibb, hűtlenül elhagyott Európa, a másik Németország után. Igen, a németek talán csakugyan veszedelmesek voltak az igazi Európa számára feloldatlan és megtorlatlan, mitikus büntudatukkal, tömeg-hajlamaikkal, bonyolult és inkább megrettent, mint krakéler harci-kedvükkel, egyesületeikkel és dalárdáikkal, nyugtalanító formaruháikkal, kegyetlen rendvágyukkal és belső rendezettségükkel, generálisaikkal és törzsi hierarchiájukkal — de e pedáns és zavaros, kardcsörtető és félelmében harcias, egyesülő és mániákusan szervezkedő Németország mögött félreérthetetlenül s kiolthatatlan, szelíd fényekkel ott derengett a másik — s ki tudta, ki merte megmondani, melyik az igazi? A másik Németország, amelyet Goethe nevelt. A másik, ahol Thomas Mann »Buddenbrooks«-át, akár tetszik, akár nem, mégis csak egymillió példányban vásárolták meg a németek, ahol ennek a nagy és nemes írónak, aki művével és emberi magatartásával békében és háborúban Európa mellett foglalt állást, összes műveit mintegy harmincmillió német olvasta el — a másik Németország, ahol Tolsztojt, Dosztojevszkijt legalább annyian olvasták, mint Oroszországban, ahol valamilyen gyermekek és pedáns áhítattal, de mégiscsak áhítattal hajoltak minden nyomtatott betű fölé, ahol a legtökéletesebben játszottak zenét, s az emberi lelkiismeret végső felelősségével hajoltak vegyészeti gyárakban kémiai preparátumok, műtőasztalokon szenvedő emberek fölé — a másik, a másik! A nagy iskola, a nagy tanítók, a vándorévek Németországa. Melyik volt az igazi: ez az ismerős, meghitt, bölcs és rokon Németország, vagy a kardcsörtető és dalárdázó, amely köpte markát, hogy végzete lesz Európának? A kérdésre nem tudtam felelni, kihajoltam az ablakon, szomorú és nyugtalan voltam, sötétséget bámultam s a szemem megtelt könnyel.

A „másik
Németország”

Nyugatra utaztam, szerény málhával, kissé hazátlanul s mégis oldhatatlanul ahhoz kötözve, ami elől menekültem; fiatal nő kísért, aki e pillanatban bizonyára praktikusabb feladatokon jártatta eszét, mint Európa végzetén; málhámban megkezdett kéziratokat vittem Nyugatra, melyek ott majd valószínűleg kevés és múló izgalmat keltenek csak, »nős« voltam, férj és családfő, a vándorévek emlékei derengettek mögöttem s éppen elmúltam huszonhárom éves. Útlevelemben, melyet hajnal felé a határon elkért a francia hivatalnok, a következő adatokat olvasta: »huszonhárom éves, magyar, nős, diák«. Az utazás célja: »tanulmányok«... Megnézte az útlevelet, szemügyre vett engem is, jól megnézte Lolát, vállat vont és vigyorgott. Hajnali öt óra volt, kis határállomás előtt állt a vonat, mindenfelé kakasok kukorékoltak, valószínűleg gall kakasok. A büfében cigarettát vásároltam s rágyújtottam életem első édeskés, kapadohányízú, francia cigaretájára. Aztán vettem egy »Matin«-t, leültem egy padra s indulásig az apróhirdetéseket olvastam. Egyesek mészáros üzleteket óhajtottak eladni Párizsban, mások benőszültek volna vidéki szállodába is, lehetőleg »Seine« és »Oise« megyékben. A pályaudvar rendetlen volt, mindenfelé cigarettacsutkák és narancshéjak hevertek."

Párizsban írt cikkei

Néhány év Berlinben címmel összegezte németországi tapasztalatait, s 1923 augusztusától már Párizsból keltezte írásait, egyebek között *Párizsi naplót* a Kassai Naplónak. A felfedező beszámolóiban új élményeit, irodalmi benyomásait jegyezte föl. 1924-ben már az Újságban is tudósított, mint a lap párizsi munkatársa. Többször is írt a francia fővárosban rendezett olimpiai játékokról, a francia politikai élet szereplőiről és eseményeiről, részt vett az olimpiai futball-döntőn, felfedezte a vincennes-i Beethoven-mauzóleumot, Monte Carlóban megszemlélte a kaszinó életét, részt vett a londoni konferencián, a világkiállításon, pillanatsfelvételeket készített Párizsról, egyszerűen úgy működött, mint a sokoldalú, minden iránt érdeklődő, minden fontos eseményt számon tartó újságíró. Ismereteink szerint 162 cikke jelent meg 1924-ben, java részük az Újságban és a Kassai Naplóban, néhány a Frankfurter Zeitungban és a Geniusban. Ez az aradi folyóival bizonyára szívesen közölte *Imáját*, amely expresszionista lírájának folytatása: elsősorban lázadó, számon kérő hangjával kelthetett figyelmet. Hangulata rokon *A mészároséval*, az elvadult ember látomása, aki megtagadja Istent, s lefokozza saját létét:

Mert minden átok csak szelíd ítélet

És nincs fa, ami bitónak volna jó:

Kit képedre teremtettél, itt élek

S kiáltom, dögvész lett köztük az élet

S ajkuktól szennyes minden itató.

A Genius irodalmi célkitűzéseivel rokonságot tart *A mészáros* mondanivalója. A lapban két méltatás is megjelent róla. *A mészáros* jellemzője az eltávolítást szolgáló, olykor szenttelen közlés,

amelyet kiegészítenek képiségükkel hatást keltő leírások. A történetmondás szűkszavú, az írói közlések, a motiválást szolgáló kitérők néha homályban hagyják a tettek rugóit. A kisregény bírálóinak igaza volt, amikor az író legfőbb céljának az elembertelepedés bemutatását vélték, e törekvése azonban nem teljes értékű, hiszen Ottó eleve szinte predesztinált a gyilkosságra. „Égi csodaként”, szülei húszéves terméketlen együttélése után születik ugyan, fogantatását „csodás esemény” előzi meg: a cirkuszi medve leharapja idomárnője fejét, s az is szokatlan, hogy tíz hónapra fogakkal született, hat kilóval — nem csoda, hogy édesanyja behalt a szülésbe —, de ezek a jelek elenyésztek, „s a létezés állati szaga párolgott belőlük, kenyér, krumpli és sör kipárolgása.”

Apja, Schwarcz János nyergesként kereste kenyerét a Berlin közelében lévő városkában, amely épp abban az időben kezdett igazán városi arculatot öltetni: „volt egy Bismarck-szobra, állami tervek szerint épített iskolája, két temploma, egy hotelje a Porosz Császárhoz, amiben három emelet magasra a felvonó járt, higiénikus házikói s néhány modern utcája, amiket sokszorosított kópiákban küldtek le a berlini tervező építészek, habarcsos házak a jugend stílus díszítéseivel, sok új és fürge üzlet az utolsó divatok kirakataival, sőt egy áruháza is, amiben minden kapható volt, amerikai nadrágtartótól halhólyagokon át Goethe-olcsó kiadású művei s a császár színes nyomatú arcképéig.”

Gyermekkora

Az élesszemű riporterre való környezetrajzból bármerre fejlődhetne a történet: a császár falon függő portréja Hasek *Svejk*jében is az események indítója, ott azonban szatirikus elemek vannak túlsúlyban. Az ironia Márai leírásából sem hiányzik, s a későbbi tragikus eseményeket csak az előlegezi, hogy a nehézkes, lassú felfogású Ottó különös érdeklődéssel figyelte az ökrök agyonverését, s boldogan üvöltözött, amikor az egyik döglött állat szemét kitepték, s előbb átszellemülten szemlélte, majd a tűzhely átforrósodott lapjára helyezte és felszabadultán bömbölt — testi ereje és hangja szokatlanul nagy volt —, amikor szét pattant. Ez a jelenet fontos szerepet játszott életében: ökörvágást játszott társaival. Az ökröt egy nyolcéves, vézna kislány helyettesítette, akit Ottó kétszer-háromszor meglegyintett, „de negyedszer... arca az ütés előtt vérvörösre változott, rekedt ordítást hallatott, s a dorongot olyan erővel ejtette a nyomorult fejére, hogy az kifordult szemekkel rogyott a barázdákra, s fülén, orrán, száján rögtön eleredt a vér”. A kislány hosszú ideig betegen feküdt, s Ottó nagyapja, akitől unokája szadista hajlamait örökölte, néhány márka fájdalomdíjat fizetett az apának. Ottó csak annyit mondott kihallgatásán: „meg kellett ütnie, mert olyan nyavalyás volt”.

Különben sokat aludt, kerülte a munkát, s hamar bebizonyosodott, hogy mindenfajta polgári tevékenységre alkalmatlan, s apja foglalkozását sem képes folytatni. Csak akkor nyílt meg, ha a mészáros élet örömeit ecsetelte, milyen remek érzés, ha letag-

lózzák az ökröt. Helyben azonban nem volt üres állás a mészárszékekben, így apjára Berlinbe utaztak, ahol vidékiek módjára tétován szédelegtek a város forgatagában. Márai itt saját benyomásaival gazdagította a történetet, amikor lehangoló képet festett a nagyvárosi — pontosabban a tömegek által lakott részek — embervegetációjáról Hasonló, ugyancsak jellemző képe Berlinnek az *Idegen emberek* bevezető részében található:

Berlin ábrázolása

„A Landsberger Allee lármás, hosszú tárnája fenyegető ordítással tépte fel magához őket, s nem tudtak róla, hogy az osztályrend titokzatosan szelektáló kényszere folytán akaratlanul is olyan vidéket látnak, ahol élniük kellene, ahová valók, s a nagy és sokrétű város már kijelölte és osztályozta őket a nekik megfelelő negyedbe. Az első lépések, amiket tettek, már besorozták őket a tömegek fulladt városrészébe, s a csillogó és parancsoló Berlint, a város nagyvilági és szalonképesre fésült arcát soha, később se, nem is látták. Ezeken az utcákon, amerre vitte őket a jármű, mechanikusan ordított a gyökértelen élet, a szisztematizált nyomor, füst, köd és piszok röpültek sötét fellegekben az emberbolyok torlódása körül, a sistersző zúgás egy végtelen zsvivásár, egy zsúfolt végeladás üzleti lármája volt, a boltokban s az utcák sarkain már korán reggel kínálta mindenki mindenét eladásra, az egyik két kezét, a másik a cipőt a lábáról, rejtelmes bűgással lopott boutont vagy tiltott gyönyört, a járdán férges bútorokat, s a járda alatt, érezhetően, mint a sötét gombái, amik tömegbe ragadva össze fizikai életerejükkel földagasztják és néha szét is repesztik a rendezett világkép aszfaltját, egy másik élet és másik társadalom zúgott, szervesen tapadva a felsőhöz, része annak és mégis külön és külön törvények szerint, mint a bűnben elbetegedett szervezet titkolt nyavalyadaganatja.”

Márai a sűrítésnek érdekes módját választotta: éveket hagyott homályban Ottó életéből, ezekről az esztendőkről annyit tudhat meg az olvasó, amennyit a végső „tárgyaláson” a tanúk elmondanak. A tárgyalás okáról csak a végkifejlet során értesülhetünk, így a főhős életét kettős homály borítja. Ugyanakkor rendkívül részletesen írja le a vágóhídon folyó munkát, különös részletezéssel a folytonos öldöklést, melyben Ottó kedvét lelte, apja viszont elborzadt tőle.

Ottó élete a háború kitéréséig

Elérkezett a nagy háború. A megelőző két évben Ottó életben nem történt semmi rendkívüli. Bármily kitartoan nyomozott is az államügyész, csak annyi eredményre jutott, hogy a háború kitéréséig Ottó békés, barátságos ember volt, de befejezése után összekuszálódott az addigi kép. Mestere semmilyen erőszakos vonást nem fedezett fel benne, „becsületos volt és türelmes”, így indult a frontra is, ahol „a rendszer régi tempója élt tovább, csak felfokozva, óriásiabban, gépiesebben és követőbben”. Ezért különös elégedettséggel vette tudomásul, hogy a katonaságnál „mozgatták, vitték országokon át és letették valahol, ruházták és etet-

ték, sőt szórakoztatták, és cserébe semmi mást nem követeltek, mint hogy ne forduljon fel, csak éppen legyen...” Közös, „nívelt sorsukat” demokráciának gondolta, hiszen ugyanaz volt a sorsa a zsidó ügyvédnek, mint neki, a lövészárokban nem volt közöttük különbség, halálra szántak voltak, erről beszélt ünnepi búcsúztatásukon a díszes ornátusú lelkész, a hazáért halni a legszebb halál, egy ablakból virágot dobtak le rá, s „ez életének legfénylőbb perce volt”.

A fronton

Amikor rohamra indultak, megtanulta, mi a félelem. A kisregény egyik legfontosabb mondata olvasható itt: szaladni akart, de lába nem engedelmeskedett. „Ez a mozdulat, ez a megállása a lábaknak, a testnek, ez a meggyökeresedése a fizikumnak ismerős volt neki: így torpantak meg a marhák, melyeket vágásra hajtottak, a bokszok ajtajai előtt...” A háborúban elállatiasodó ember riasztó képe. S hasonló, ember alatti érzés kerítette hatalmába, amikor szuronyát beledöfte egy ellenséges katonába. Szinte öntudatlan cselekvéssor következik: „A bajonettet kihúzta a testből, szórakozottan nézte, s aztán, talán, hogy letisztítsa, beleszúrta a földbe. Mikor visszahúzta, fölszakított a földből egy darabot, s véres és sáros volt a kés. Akkor futott tovább.”

A szürke, bamba, jóindulatú mészárosból vadállatot formált a háború. Kitüntetésért azért kapott, mert senki sem volt képes olyan hatásosan „pacifikálni” az elfoglalt falvakat, mint ő. Jelentős epizódként könyvelhette el, hogy egy flamand tanyán harminc embert ölt meg, az udvaron várakozó társai meghökkenve hallgatták a sikolyokat, kiáltásokat. Mikor újra megjelent, „a pincében tökéletes volt a csend”. Talán ezért is mondta neki a tábornoki köpenybe burkolt alacsony ember, miközben mellére tűzte kitüntetését: „jól csináltad a dolgot, fiam”.

Visszatérése Berlinbe

A front felbomlása után az elsők között tért vissza Berlinbe. „...mint oly sokan, kik visszajöttek, idegen világot talált, amiben bizalmatlanul kereste a helyét”. Kis üzletét nem akarta kinyitni, nem akart újra eseménytelen hétköznapokat megélni. Néhány hónapot dologtalanul hevert át, őgyelgett, pálinka-barátságokat kötött, aztán megismerkedett az éjszakai élettel. Hazautazott, bár útjának csak annyi értelme volt, hogy magával vitte Berlinbe a császár portréját, s ez „valami erkölcsi tartalmat” adott a lakásnak. A gyilkolási szándék erkölcsét, amely a háborút oly kellemes időtöltésévé tette, deformálva jellemét:

„De megmutatkozott, hogy míg a különben eredménytelen és lehangoló kirándulással szerzett kép egyrésztől valami erkölcsi tartalmat adott a lakásnak, otthonára emlékeztette, s különben is kellemes és emelkedett gondolatkörű szemlélődésekre adott alkalmat, máskülönben zavaróan és terhesen nyúlt bele az életébe. Ez a kép volt az egyetlen kényszer most életében, minek szemlélésénél megmozdult lelkiismerete, s türelmetlen és elégedetlen volt önmagával. A képmás személyével akkor sokat és ki-

merítően foglalkoztak az újságok, a közönség is, és Ottó az ilyen hírek hallatára összeszorult ököllel, tehetetlen szemrehányással illette önmagát, bámulta a képet, hangtalanul fogadkozott, hogy nem tűri a gyalázatot tovább, s valami homályos szándék motoszkált benne, hogy tennie kellene valamit a képmásért, vagy ha már nem az Ő érdekében, úgy szellemében legalább, valamit neki tetsző cselekedetet vinni a végbe, amire Ő megbólintaná a fejét, s a vállára veregetne, s Ő hallaná a fakó hangot s a dicséretet.”

Találkozása Mártával

Ottó gondolkodását és életvitelét talán megváltoztathatná a csendes, alázatos Márta, aki hozzácsapódott, és hallgatta előadását. A férfi legszívesebben a fronton szerzett tapasztalatairól beszélt. Ez volt egyetlen témája, s különös átszellemültséggel élte bele magát háborúk „hőstetteibe”, melyek során szuronyát az ellenségbe döfte. A regény tragikus csúcspontján oly erővel és átéléssel adta elő a fronton történeteket, hogy konyhakését beledöfte a rémült lányba, mintegy jóvá téve a császáron esett sérelmeket. Feszült, drámai jelenet, amelyet kivételes erővel tölt meg önmagával folytatott párbeszédként ható monológja:

„A szerb fronton is voltam — mondta aztán folyékonyan. — Így feküdtek az állásaink. Nézd. — A körmével rajzolt az asztalon. A leány előrehajtotta a fejét, és figyelmesen követte mozdulatait, „c, c”-kel és helyeslő bólogatással.

— Itt fekszünk mi — magyarázta vontatottan Ottó. — Ott szemben fekszenek a kutya szerbek. — Elgondolkozott.

— Akkor délután — s fölemelte a kezét és figyelmesen nézte — jön a parancs, hogy készüljünk rohamra. Mi készülünk. Én föltűzöm a bajonettet. A bajonett egy hosszú kés. Olyan, mint ez.

A kenyérvágó kés után nyúlt, fölemelte, játszott vele. A lány nem vette le kezéről a szemét.

— ...és elindulunk — beszélte később tovább. — Futok a sárban, s egyszerre hallom, jön a szerb velem szemben... akkor fölmelem a szuronyt... így...

A leány felugrott. De Ottó mosolyog, a szeme a távolba néz, át a leányon, s idegen csillogás benne. A leány hátrál a fal felé karika-szemekkel, s Ottó emeli a kést, és valakinek beszél.

— ...akkor fogom a bajonettet... és beledöföm... így...

Az ordítást hallja és mosolyog. A kés elnehezedik a kezében, valami húzza lefelé, utána hajol, nézi az idegen arcot. Elengedi a kést, s a test a földre zuhan. Ottó mozdulatlanul áll mellette.

Majd a fejét csóválja és végigmegy a szobán. Hosszan, mélyen lélegzik. Folyton a testet nézi s a torz vigyor könnyebb lesz, az arc feszültsége enyhül: a szemek komolyak és értelmesek. Gyorsan elvonja tekintetét a tárgyakon. Aztán peregni hallja a dobot. És egy ropogó melódiát, amit a kürtös fúj. Tekintete a képet keresi. Alázatosan és figyelemmel néz föl. Az orra, a szeme, a füle, az érzékei eltelnek könnyű levendulaszaggal.”

Beteljesítette „küldetését”, amelyet a császár képéről sugárzó szellemiség diktált. Életének ez volt a tartalma és értelme, tovább nem volt érdemes küszködni. Az sem meglepő, hogy hét hasonló gyilkossággal vádolták:

Gyilkosságai

„A vádirat hét, így és ilyen módon eltüntetett nő meggyilkolását róttá terhére, általában két hónapos időközökben, megfontolt és körülményes rafinériával, különösen ami az áldozatok tetemeinek eltüntetését illeti, amiket egyes tagokban, újságpapírosban cipelt és dobált a Spree-be. A pszichiáteri vizsgálat előnyösen végződött reá nézve. A tettet minden egyes esetben habozás nélkül, sőt öntudatosan beismerte, míg az államügyész kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát, nagy és őszinte elcsodálkozással tagadó választ adott. A szenzációsnak ígérkező fő tárgyaláson, amelyen a sajtó, a pszichiátriai társulatok s a büntetőjog előkelő reprezentánsai jelentek meg, a fényes és nagyszámú laikus közönségen kívül, az elnök megnyitójában csak azt jelenthette be, hogy a vádlott elmúlt éjszaka önként egy magasabb bíróság ítélőszéke elé állott: börtönében egy óvatlan pillanatban fölakasztotta magát. A tárgyalás költségeit a kincstár terhére írták.”

A háború embertelensége

Márai kisregénye születése óta sem lett időszerűtlen. A háborúból hazatérők deformált lelkivilágáról számtalan film és regény készült azóta is. A Vietnámból hazajutott amerikai és az Afganisztánból hazavitt orosz katonák rémtetteiről, látszólag teljesen értelmetlen gyilkosságairól lélekelemző tanulmányok egész sora íródott. Márai is utalt a történetek pszichológiai és pszichiátriai hátterére: a főtárgyaláson aligha véletlenül jelentek meg a pszichiátriai társaságok érdeklődő tagjai. Ottó jelleme, tettei egyértelműen igazolják, hogy ha személyiségünkbe nem épülnek be a cenzorok, akkor ennek tragikus következményei lehetnek. Márait egyébként a háború emberi következményei állandóan foglalkoztatták: cikkeiben rendszeresen megemlékezett kitorésének évfordulóiról. Annyi biztos, hogy későbbi regényeiben árnyaltabb jellemeket formált, de szélsőséges figurákat ez után is megjelenített, ezeket azonban fejlődésükben ábrázolta, alaposabban motiválva tetteik magyarázatát, de a lelkükben megmaradó „titkot” is érzékeltette.

Márai újságírói tevékenysége

Ez a kisregény volt első, nagyobb lélegzetű epikai próbálkozása. Valószínűleg sikertelennek érezte, s párizsi tartózkodásához amúgy is rendszeresen érkező pénzre volt szüksége. Írta és küldte cikkeket az Újságnak, a Kassai Naplónak, a Frankfurter Zeitungnak és más lapoknak. Gyakran ugyanazokat. 1925-ből például majdnem 150-et, egyharmada az Újságban jelent meg, jó néhány a Prágai Magyar Hírlapban. Igyekezett jelen lenni és tudósítást adni minden lényeges eseményről. De idegennek érezte magát a „gloire” gögijében élő franciák között: „...a »fény városából« nem láttam semmit. S az igazi Párizsból az értelem, a csend, a mértéktartás, a szerénység és az élet kispolgáris örö-

meinek városából az irodalom adott csak ízelítőt. Egyelőre számkivetetten éltünk, valamilyen primitív és rosszindulatú városban.” Menekülésszerűen utaztak Firenzébe, éppen akkor, amikor a fasizmus „szélnek szórta a szociáldemokráciát”. Mussolini is gyakran megfordult a városban, Márai karizmatikus személyiségnek látta és mutatta: „Lényében és fellépésében volt valami sebezhetetlen. A dolce far niente Olaszországában ez az ember valamilyen százlóerős energiát kapcsolt bele; s ez az új tempó elragadott mindenkit, az Alpeseektől Sziciliáig élni és áradni kezdett ez a nyers erő, túl a politikán, túl a jelszavakon. Ez az erő ebből az emberből áradt, Mussoliniból.” Márai — emlékezete szerint — „bizonytalan műfajú írások sovány jövedelméből” élt, de biztonságban érezte magát. Lolával elutaztak Turinba, megnézték Kossuth otthonát, aztán visszautaztak Párizsba, ahol már otthonosabban mozogtak, s „arcokat tett el emlékebe” későbbi művei számára, úgy dolgozott, mint „egy álruhás fotóriporter”, még nem tanulta meg, hogy az írás nem a valóság másolása, hanem „lepárlása”. Utazott, cikkeket írt, néha a Dome és Rotonde kávéházban üldögélt, figyelte az emigráns írókat, Unamunót, Ibanezt és „a csendes, szomorú bombavetőt, Franco őrnagyot”. A Montparnasse művészkávéházaiban az „idő elé” éltek: „Divatokról és elvekről, amelyekről a közönség mit sem tudott még, úgy beszéltek itt, mint lejárt kísértetekről.” A dadaizmus még botránkoztatta a polgárokat, de Cocteau már olyan darabot írt, amelyet a Molière színházban mutattak be, s Picasso, „ez a nagy kereső és változó” már klasszikus formákat ábrázolt. A maradandó, nagy élményt, mestersége új szemléletét azonban Prousttól kapta. Ezt az ösztönzést sosem tagadta, újra meg újra megvallotta.

A német expresszionizmus Máraira tett hatása múltó ösztönzésnek bizonyult, de fogékonnyá tette társadalmi kérdések és a szegénység jelei iránt. Thomas Manntól megtanulhatta a polgárság értékteremtésének tiszteletét. A rendszeres újságírás jelentősen fejlesztette íráskészségét. Freud ráébresztette a lelki folyamatok megfigyelésének jelentőségére. De Proust „az irodalom földrésze”. Őt olvasva Párizsban döbbsent rá, hogy fogalma sincs „a mesterségről”. „Hatása alól nem lehetett menekülni; azok sem menekültek, akik nem olvasták soha.” Visszaadta az irodalom tekintélyét, mert a nyomában következők tudtak írni, de képtelkedtek „az írói céh presztízsében”, nem véletlen, hogy ekkor és épp Franciaországban merült fel „az írástudók árulásának” gondolata. Proust azonban „az emberiség teljes, ősi élményéről” tudósított, s ez tette a modern próza útmutatójává. Márai nem hitt az irodalom vagy a költő halálában. Ezért is lett az írás elkötelezettje.

A szövegben jelzett forrásokon kívül nagy hasznomra volt Fried István: *Márai Sándor a Genius-ban című tanulmánya*. In: „Ne az író történjen meg, hanem a műve.” A politikus és az irodalmi író: Márai Sándor. (Argumentum, 2002, 58–75) — Márai németországi éveiről: Kakuszi B. Péter: *Márai Sándor és Németország*. (Pannonia Könyvtár, Pécs, 2000. — Márai regényéről izgalmas tanulmányt tett közzé Lőrinczy Huba: „...mind mészárosok vagyunk...” A mészáros. (Világkép és regényvilág. Szombathely, 2002. 37–51.) — A legújabb Márai-kutatások és az általam idézett cikkek teljes leírása: Mészáros Tibor: *Márai Sándor bibliográfiája*. 2003.

Öregasszonyok

*Láthatatlanul, túl bő ruhába öltözve
sétálok, azt mímelve, hogy másutt jár a fejem.*

*Miféle ország ez? Gyászkoszorús, félve az emlékezéstől
arra, ami volt, elértéktelenedő érdemkereszteké.*

*Rátok gondolok, öregasszonyok, akik hallgatagon
morzsoljátok, mint rózsafüzért, a hosszú napokat.*

*Mert ki kellett tartani, szenvedve, valahogy boldogulva,
várni valakit, vagy nem várni, a dolgok ez volt.*

*Imádkozom értetek a Legmagasabbhoz, megsegít ebben
régi fényképeken talált arcotok.*

*Ó, csak halálotok napja ne legyen reménytelen,
de bizalommal teli a földi formákon túl sugaras fényben.*

Emigrálni?

*Álmomban visszatérnek idegenben töltött éveim.
És csak ilyenkor tudom, mennyit szenvedtem.
Elmúlt életünk el van rejtve,
Vagy be van falazva, ahogy a méheknél, akik
Viasszal ragasztják be a sérült részeket.*

*Ki tudna létezni, hogyha emlékezete megőrizné
Nagyratörésének mindenegy kudarcát,
Meg a szánakozó pillantásokat a szegény alakra,
Aki azt hiszi, hogy mint otthon, valamit itt is ér?*

*Ha fiataloknak kellene tanúságot tennem,
Egy szóval sem említeném a sikert.
Ami ugyan van néha, de milyen keserű.*

Gömöri György fordításai

Legenda

Cs. Szabó Lászlóról

ALBERT ZSUZSA

Czigány Lóránt, Hunyor Katalin, Karátson Endre, Lengyel Balázs,
Nagy Pál, Papp Tibor és Sárközi Mátyás történetei.

I. rész

Albert Zsuzsa

Cs. Szabó László a Magyar Rádió Irodalmi Osztályát vezette 1935-től 1944-ig, amikor ő is illegalitásba vonult. A hagyományok, Németh Lászlóé és Cs. Szabó Lászlóé élnek a Rádió Irodalmi Osztályán, éltek évtizedeken keresztül, amikor az átvitt értelemben való szókimondás az életető elemünk volt, és tulajdonképpen erkölcsi bázisunk. Az erkölcs volt Cs. Szabó László munkásságának is lényeges része, az erkölcs és a felelősség. Felelős volt nemcsak az irodalomért, amit művelt — hiszen író volt, novellaíró, esszéista, sőt verseket is írt, az egyik kései kötete éppen prózaversei gyűjteménye —, de mikor Magyarországról elment 1948-ban, akkor is őrizte ezt a felelősséget, és vállalta a később utána külföldre került magyar írókért is. A jelenlevők közül Lengyel Balázs ismerte még abból az időből, amikor Magyarországon élt.

Lengyel Balázs

Némileg hosszabban kell beszélnem Cs. Szabó múltjáról, mert kivétel nélkül olyanok vannak még itt rajtam kívül, akik már csak az emigrációban ismerték. Holott csak vázlatosan felsorolva is, ropant gazdag műve volt az emigráció előtt (például *Doveri átkelés*, *Levelek a száműzetésből*, *Magyar néző*, *Három költő*, vagy az 1946-ban megjelent *Két part.*) Ezek a Nyugat szellemével kapcsolatos magyar irodalomnak alapfontosságú művei.

Cs. Szabó a Rádió irodalmi osztályának vezetője volt, eszmei, erkölcsi vezetője 1935-től 1944-ig, de mellette ott dolgozott a szintén nagyszabású, főleg kritikáiban remekül író Örley István. Megjegyzem, úgy húsz évesen Cs. Szabó még természetesen magázott, de Örleyvel — egy Dsida-előadás kapcsán (Radnóti Miklós adta a könyvet a kezembe) — hamar megbarátkoztunk egymással. Majd a háború végén, Nemes Nagy Ágnessel együtt szoros barátságba kerültünk vele. Közel is laktunk egymáshoz. Örley a Molnár utcában lakott, mint Pilinszky, ám ő egy bombatámadásban, a bombázások legvégén szörnyethalt. Mi, Nemes Nagy Ágnessel, már 1945 során hamar összeleledtünk Cs.

Szabóval, mindketten a Belgrád rakparton laktunk, és úgy esett, hogy minden hét keddjén este beszélgettünk nála. Fontos és üdítő volt számunkra ez a sokirányú beszélgetés. Cs. Szabó, mint Szerb Antal és Halász Gábor is, még láthatta azt az értékkel és szellemmel teli Nyugat-Európát, amely nemzedékünk elől el volt zárva. Sőt Cs. Szabó a maga képzőművészeti igényességével cizelláltabbban, a művek eleven részleteiben is látta. „A műveltség — idézte egyszer — akkor sem árt, ha sok.” De Cs. Szabóval kapcsolatban még mást is el kell mondanom: ő, mint a fenti nemzedék tagjai, a negyvenes években a beszélgetések során nemcsak eleven, sokat tudó, hanem szellemes is volt. Az erkölcsi határozottság, bizonyos szellemi merevség, nemcsak benne volt meg, hanem jelen volt Nemes Nagy Ágnesben is. A maguk módján mindketten felajzók, ötletesek, gyakran vidámak voltak. Ezt a múltat — és bennük az írói művek múltját — nem szabad feledni.

Végül még egy fontos megjegyzés: a háború után egy ideig szabadnak látszott az irodalmi élet. 1945 után már az év közepén megjelent a Magyarok című folyóirat (Kassák, Füst, Illyés, Weöres, Vas, Ottlik, Jékely, Kálnoky és mások írtak ide). Majd 1946 nyarán megjelent szerkesztésében és Pilinszky, Mándy, Rába szerkesztői közreműködésével az Újhold (Lukács György azon nyomban megtámadta), majd egy hónap után napvilágot látott a Válasz (Illyés és Sárköziné irányításával), és végül a külföldi irodalmat terjesztő Nagyvilág. Az irodalom megváltozása, gyökeres átalakulása csak 1947 végén, 1948 elején következett be. Mi is, Cs. Szabó is, egy ideig azt hihettük, hogy módunk van — ha némi háború utáni korlátozással is — egyfajta szabadságra. De 1948-ban minden eldőlt. Márainak, Cs. Szabónak — és még jó néhány szabadabb gondolkozónak — külföldre kellett menekülnie. Vagy az írók jobb részének hallgatnia. A lényeg: az én korosztályom már eleve be volt zárva, majd újra bezáródott.

Albert Zsuzsa

Még inkább az én korosztályom, amely még el sem kezdhetette a pályáját. Egyébként én a görögökről szóló esszégyűjteményét olvastam legutóbb: amikor a görögökről ír, valójában nemcsak az ókorról ír, hanem az egész Európai kultúráról, ugyancsak a magyarról, a kezdettől máig, holott ő közgazdász volt...

Papp Tibor

Doktori tézisét a flamand takácsokról írta, a kisépekkkel foglalkozott, mint közgazdász. Szerintem kisiklás volt, hogy odakeveredett a takácsokhoz; az édesapja is író volt, ezt nagyon kevesen tudják. Én 1958-ban találkoztam először vele, Leuvenben. Ahová meghívták előadásra a nyugatos nagy embert, és megajándékozták egy belga körúttal autóval. Két költő-csemetét, Keszei Istvánt meg engem beültettek az autóba, hogy legyen Cs. Szabónak irodalmár kísérője is. Nekem nagyon élvezetes volt, hogy Keszei Pista azonnal rátalált a hangra, ránézett Cs. Szabóra és azt mondta

neki: Mester. És azt Cs. Szabó olyan természetesen vette, hogy attól kezdve én se merem másképp szólítani. Elmentünk vele Namurbe, ahol van egy régi erődítmény várral, romokkal. És Cs. Szabó, aki életében először járt ott, előadást tartott a részletekről. Valaki azt mondta ott, hogy jól megtanulta az útikönyv szövegét. És ebben volt is valami, nem a lejárására mondom, Cs. Szabó imádta az útikönyveket, elolvasta, majdnem hogy bemagolta őket. S mivel nagyon nagy volt a háttértudása, a kettőt könnyen össze tudta hozni.

Karátson Endre

Az eddig felsorolt, imponálóan sokféle tevékenységéhez odakíváncskodik, és nem utolsósorban, hogy pedagógus is volt. Nemcsak a Képzőművészeti Főiskolán, hanem az esszéiben, az előadásai-
ban, a szépírói munkáiban, és magában az életben, a társadalmi érintkezési formákban. Mikor történelmi helyről, korról, személyről szólt, elmondta ugyan, hogy ő mit gondol róla; ennél azonban fontosabbnak tartotta közölni, hogy a témáról a művelt közönségnek mit kell, illetve mit illik tudnia. Igazán újat ritkán mutatott fel, igényt erre nem érzett. Valójában az ismeretterjesztés izgatta, ízig-vérig hazafias célzattal. Ismeretterjesztéssel a magyar kultúrát kívánta szolgálni, a magyar kultúra gazdagításával, tájékozódási képességének fejlesztésével, mondjuk így, a magyarság európai képességét kívánta növelni. Nyugatos törekvés volt ez, és hősies, hiszen a két világháború után az ország meglehetősen kilógott Európából, 1948 után pedig el volt zárva a Nyugattól. Nos, Cs. Szabó ismeretterjesztése irodalompolitikai célt tűzött maga elé: a kultúra segítségével a nemzetet visszavinni Európába.

Lengyel Balázs

Egy időben — ahogy már mondtam — Nemes Nagy Ágnessel he-
tente ott voltunk nála. Nagyon szellemesen és kedvesen tudtunk beszélgetni, egyfelől, másfelől azt mondhatnám, hogy az esszé mellett ő tulajdonképpen az epikus dolgokat is el akarta mondani. Van egy könyve, a *Római muzsika* (1970), ahol meg is írja világosan, hogy tulajdonképpen ő regényt akart írni, csak olyan erős belső indíttatása volt a tényekhez, hogy a tényeket élményszerűvé akarta tenni, és ez az élményszerű ténység „csinált” valami olyat, ami majdnem regény. Cs. Szabó előszavában azt mondja: „Ha szemlgetve is szerkesztettem az első részt, a másodikat és harmadikat már regénynek szerkesztettem. Naplóregénynek, értelme csak folyamatatos teljességéből derül ki.” Nos, felmerül, hogy a regényszerűség ellenére mi az, ami olykor megnehezíti az írását, mint afféle töredezettség. Furcsa dolog: a részletek. Nem történelmi, hanem jellegzetes kultúrtörténelmi szinten. Némi túlfutó, túlrészletező, pedig mindig érdekes bédekker-szerűség. Csé megírja becsülettel, hogy egy szemtelen diáklány „Csédekker”-nek hívta őt, persze, csak a háta mögött. Csé mintha örökké lexikonokat, ismeretterjesztő kézikönyveket gyűjtene. Ez a már-már téveszmének tetsző részlet-

igény — szerintem — mégis jellegzetesen, egyedien hasznára volt. Művet teremtett.

Mulatságos, hogy már 1946-ban a *Két part* című könyvéről *Elmélkedések Cs. Szabó Lászlóról* címmel ezt írtam: „Az élmény sietve, azon nyomban tollra kínálja magát (...) írása napló jellegű (...) Művészetében csak lappangva formálódik meg az epikum, a narratív elemek szép összefogódzása, amely a tiszta szépprózai formák: az elbeszélés és a regény lényege. S mégis — idézem tovább — ebben az elegáns dokumentum formában egy pompás ösztönű tehetség szövi egybe líráját. Bármihez nyúl, letagadhatatlanul benne él.” (*Origo. Korai írások 1938–48*. CET Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 2002.) 1946-ban még féltem, hogy neheztel ezekért a szavakért, s csak a *Római muzsikában* és az *Alkalom* (1982, ez már itthon jelent meg) című könyvében jöttem rá, hogy a kulcsát írtam meg. Ezért írhatta később dedikálását így: „nagyon régi barátsággal és szeretettel”, és írt hozzám egy engem messze túlbecsülő levelet is. (Lásd: *Újholdak és régi mesterek*. L. B. leveleskönyve. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 1999.)

Nagy Pál

Talán érdemes megjegyezni, hogy Cs. Szabóék nemzedékének volt újra igénye arra, hogy a görögséghez való viszonyát tisztázza. Ez a szellemtörténeti jelenség végigkíséri a világirodalmat és a gondolkodás történetét — gondoljunk Nietzsche görög tárgyú írásaira —, de Cs. Szabó László nemzedékéből is sokan megpróbálkoztak azszal, hogy a görögséghez való viszonyukat tisztázzák. Ez az alapvetés minden krízishelyzetben elengedhetetlen. Nyilvánvaló, hogy Cs. Szabó László krízishelyzetben kezdi írói pályáját, és sajnos, ez a válság nagyon sokáig tartott, emiatt ment ő külföldre is.

Karátson Endre

Róma után elkerült Angliába, ott pedig a BBC-nek lett a főmunkatársa. Egészen a nyolcvanas évek elejéig az ő cselekvési kerete a Rádió volt, a Rádió megrendelésére dolgozott, úgyszintén a Rádió szabta meg munkautemét. Jóformán hetente kellett egy esszét írnia. Ő vállalta a házi feladatot, és óriási teljesítmény fűződik nevéhez. Gondoljunk bele: közel három évtizeden át, az évi szabadságtól eltekintve, minden héten egy esszé. Szinte hihetetlen munkabírásról tett tanúságot, és találékonyaságról, nyitottságról, tájékozódó képességről is a tárgyi tudáson kívül, hiszen minden egyes esszé valami másról szólt, magyarokról, külföldiekről, hallgatójuk, olvasójuk bebarangolhatta a „világirodalmat”, és ha nem is mindig teljesen pontosan dokumentáltak, ezek azért nagyon eleven és jól értesült írások voltak.

Albert Zsuzsa

Örülök, hogy Sárközi Mátyással sikerült találkoznom, édesanyjáról sokat hallottam, ő volt a Válasz 1945 utáni szerkesztője Illyéssel együtt, Sárközi György, az édesapja pedig annak idején Németh Lászlóval. Gondolom, ezért is lehetett vele Cs. Szabó László olyan atyai barátságban.

1955-ben érettségiztem. A Hétfői Hírlap című újságnál lettem gyakornok. A szerkesztő, Boldizsár Iván megígérte, hogy tiszta lappal indul. Ez afféle szabad szellemű sajtótermék volt. Azért is hagytam el az országot, mert ötvenhatban írtam egy kis élménybeszámolót arról, mi zajlik a pesti utcákon, és féltem, hogy a fejemre ütnek emiatt. Meg sem álltam Londonig, és azt hiszem, megérkezésem után pár héttel jelentkeztem Csénél, aki akkor még az Oxford Mewsban lakott, és hosszan elmagyarázta nekem, hogy mi egy *mews*. A királyi udvarban időnként vedlettek a vadászszólymok, és ha vedlettek, akkor rossz kedvük volt, és nagy szemetet csináltak a lehulló tollaikkal. Ezért elkerítették számukra egy szűk kocsisort. Ez még VIII. Henrik idején volt, és a sznob polgárok a házuk mögött azt a kis udvart, ahol a hintót tartották, és ahol a kocsiszín fölöött, egy kis lakásban a parádés kocsis lakott, elnevezték *mewsnak*. Franciául *mue* az vedlő madár. Az angolok ezt a szót igésítve *mews*-nak ejtik. Mikor Cs. Szabó Londonba érkezett, ezek a kicsi házak, amelyek nem a zajos főutcán vannak, hanem a nagy paloták mögött képeznek sort, nagyon divatosak lettek, főleg művész körökben. És Cs. Szabó is szerzett magának egy ilyet, az Oxford Mews-ban. Végül a kocsiszínen fért el a tízezer könyve. Az eredeti könyvtárát persze Magyarországon hagyta, csak a lakáskulcs volt a zsebében, a Belgrád rakparti szép lakásában minden ottmaradt.

Nagy Pál

A Nyugat-Európába került idősebb magyar írók közül jóformán Csé volt az egyetlen, aki foglalkozott a fiatal magyar írókkal. Amikor megalapítottuk a Magyar Műhelyt, természetes módon először Cs. Szabó Lászlóhoz fordultunk, mint őshöz, mint elődünkhöz, azután Kerényi Károlyhoz és Szabó Zoltánhoz. Cs. Szabó reagált a legpozitívabban, a legtöbb melegséggel, sokan neki küldtük el első próbálkozásainkat, verseinket, novelláinkat, azután az induló Magyar Műhelyt is figyelmébe ajánlottuk. Kezdetben kétségei voltak, azt mondta többek között, nem valószínű, hogy a magyar emigráció el tud tartani két színvonalas irodalmi folyóiratot. Holott egy színvonalas irodalmi folyóirat már volt, az Új Látóhatár. Kerényi Károly is ezt válaszolta egy levélben: biztosak vagytok abban, hogy szükség van egy második irodalmi folyóiraatra? Hát mi természetesen biztosak voltunk benne, hogy szükség van egy frissebb szellemű és fiatalok által szerkesztett folyóiraatra. Ezt később Cs. Szabó is belátta, és fölkarolt bennünket, személy szerint is, írásainkat is, és a Magyar Műhelynek az egyik legfontosabb munkatársa lett, hiszen ha megnézzük a Magyar Műhely repertóriumokat, akkor Cs. Szabó sok fontos, nagy, hosszú tanulmányát a Magyar Műhelyben közölte.

Papp Tibor

Dymchurch-ben volt egy magyar evangélikus találkozó, ahol Cs. Szabó is jelen volt, és oda vittük el — én éppen nem voltam benne a csapatban — a Magyar Műhely első számát. Erről Cs. Szabó nem sokkal utána így írt: „elnéztem, hogy ezek a narancsárusok — na-

rancsszínű volt az első szám fedőlapja — mit hoznak ide a piacra”. Cs. Szabó nagyon sok nyugat-európai magyar ifjúsági találkozón vett részt, evangélikuson, Pax Romana találkozókon, s a Mikes Kelemen körbe is rendszeresen meghívták. Az akkor tollasodó fiatal írók, költők, mind odagyülekeztek, egyrészt egymással találkoztak, másrészt a nagyokkal, Cs. Szabóval, Szabó Zoltánnal. Cs. Szabó volt az — ezt a saját példámon tudom bizonyítani —, akivel időnként az ember kimehetett a kertbe sétálni egy kis személyes beszélgetésre. Nekem akkor halt meg az élettársam, akit ő ismert, séta közben igyekezett engem megvigasztalni. Ugyanakkor ezekben a beszélgetésekben elmondta azt is, hogy mit gondol arról, amit én csinálok, meg amit a másik csinál, tehát egyfajta mester és tanítványi séták voltak. Véleményét nagyon finom ecsetvonásokkal meghúzza, nem mások előtt mondta el, hogy ez nem jó, vagy az jó, hanem négy szemközt. Végtelen kellemes beszélgetések voltak. Még akkor is, mikor egy idő után — hogy is mondjam — eszmeileg, szakmailag egy kicsit elhidegültünk egymástól. Ezek a kerti beszélgetések később is megmaradtak.

Karátson Endre

Én Párizsban ismertem meg. Úgy emlékszem, 1957-ben, egy ottani kultúrkörben, feltehetően a katolikusban tartott előadást. Ez is misszióvállalás volt: átutazván Párizson, elmenni magyar menekültek közé, anyanyelvű érdeklődésüket ébren tartani, tudásukat gyarapítani. Már nem tudom, miről tartotta az előadást. Annyi maradt meg az estből, hogy érzésem szerint olyasmiket mondott, amiket meg lehetett kérdőjelezni; belekötöttem, de ő nem sértődött meg, nem zárkózott el, hanem dobta vissza a labdát, mire én is visszadobtam, s voltaképpen elkezdtünk ketten csevegni, a többiek feje fölött, és attól kezdve érdeklődött irántam. A hollandiai Mikes Kelemen Körbe, melynek nemrég ünnepeltük az ötvenedik fennállását, Cs. Szabó rendszeresen eljár előadni. Főként azért, hogy a résztvevők zömét alkotó ötvenhatos fiatalságot, az akkoriban huszonöt és harmincöt év közöttiek nemzedékét bevezesse a nyugati kultúrába. A párizsi Márton Laci elnevezte osztályfőnök úrnak, s idővel mindenki így hívta. Ez volt az ő feladatvállalása. Évről évre ott találkoztunk.

Amikor 1960-ban egy tanévre átkerültem Angliába — a doktori értekezésemhez gyűjtöttem anyagot, mert nagyon szegény volt magyar anyagban a francia nemzeti könyvtár. A Nyugat szimbolista költőinek, költészetének franciás vonatkozásai volt a témája, nagy korfelidézést igényelt. Kutatómunkára át kellett mennem Londonba, ahol a British Museum könyvtára roppant gazdag magyar dokumentációt tett hozzáférhetővé. Nos, ott Cs. Szabó László rendkívüli szeretettel fogadott, és úgy kéthetente meghívott az ő „istálló” utcájába. Bözsi néni, a felesége főzött pörköltet, vacsora után pedig komótos magyar tempóval az urak félrevonultak. Ő piros karosszékben ült, engem egy fülkeszerűen kiképzett angol fotelbe telepített, szintén pirosba, s akkortól

kezdve éjszakába nyúlóan a szimbolizmusról beszélgettünk, meg a magyar irodalmi életről, és mindarról, amit ő ismert, meg amit ő olvasott. Elég sokat tanultam tőle, nem annyira módszerben, meg szemléletben, hanem inkább a kor hangulatát illetően. Ő a Nyugat folyóirattal kapcsolatban állt, és amit el tudott mondani, olyan felidéző képességgel tette, hogy ez engem mindenképpen nagyon segített. Amikor visszamentem Párizsba, kapcsolatunk ritkult. Hollandiában találkoztunk azután sokszor, s aztán egyszer még személyesen Párizsban, már szerencsétlensége után. Az Alpokban kirándult svájci magyarokkal, ezt mesélte. Az autó defektet kapott, elég magasan, hidegben. Társai elmentek segítségért, Cs. Szabót benn hagyták a kocsiban, a segítség lassan érkezett, s a várakozó lábfeje átfagyott. Mikor visszakerült az ismerősök lakásába, ott elővigyázatlanul forró vízben akart a gémberevés ellen védekezni, amitől a vérkeringés kikészült. Operáció sem tudta rendbe hozni. Attól kezdve bottal járt, sántán.

Albert Zsuzsa Olvastam egy cikket arról, hogy Cs. Szabó kénytelen volt 1948-ban elmenni innen, mert valamikor a negyvenes évek elején Finnországgal volt valami olyan kapcsolata, ami tulajdonképpen illegális volt, nem tudom, hogy erről tudnak-e?

Lengyel Balázs Ezt nem hallottam.

Nagy Pál Én se tudok róla.

Albert Zsuzsa Olaszországi tartózkodásakor kapott egy táviratot: „Szolgálattegelre azonnal jelentkezzen. Bóka.” Ennek következtében viszont azonnal nem jött haza. Veszélyesnek érezte hazajönni.

Nagy Pál Meglepetéssel hallgatom, hogy tulajdonképpen kint kellett maradnia, hiszen hazarendelték, netán meg is fenyegették őt, mert ez részben magyarázza azt a cs. szabói szigort, azt is mondhatnám, hogy merevséget, amellyel ő hosszú éveken, évtizedeken keresztül a hazai rendszerrel szembefordult. Már elhangzott egy célzás arra, hogy bizony voltak közöttünk nézeteltérések, hát az egyik legfontosabb nézeteltérés pont erre vonatkozott, hogy mi, a Magyar Műhely szerkesztői, különböző megfontolások alapján úgy döntöttünk, vállaljuk azt a bizonyos dialógus politikát, amit a fellazulás, vagy az olvadás éveiben a Kádár-rendszer kezdeményezett a külföldön élő magyarokkal. Cs. Szabó viszont mereven elzárkózott, és bizony bennünket is elítélt azért, mert mi elutaztunk Budapestre, különböző összejövetelekre, vagy egyszerűen szóba álltunk nemcsak hazai magyar írókkal, mert az természetes volt, hanem netán még irodalmi funkcionáriusokkal is; leültünk egy párizsi kávéházban és beszélgettünk. Ő ezt rendkívüli módon elítélte, de amikor látta, hogy sajnos ő már életében nemigen fog hazatérni a szabad

Magyarországra, akkor ő is megváltoztatta a véleményét, és hazajött Magyarországra.

Albert Zsuzsa Milyen volt Csé, amikor Maga találkozott vele? Hány éves is volt akkor körülbelül?

Sárközi Máttyás 1905-ben született, tehát 1956-ban ötvenegy éves volt. Most azt mondjuk erre, maga meg én, hogy fiatal ember volt, de akkor olyan nagytekintélyű idős úrnak tetszett, hogy én húsz éven át nem merem tegezni. A legnagyobb alázattal járultam elébe, hiszen harminckét évvel voltam fiatalabb. Igaz, ismertem születésemtől fogva. Nagyon jó humora volt, és szerette, ha méltányolják a humorát. De tiszteletet parancsolt már az a tény is, hogy a Rádió irodalmi osztályát vezette Németh László után, és arról a pozícióról 44-ben, a németek bejövetelekor politikai tüntetesként mondott le. Nos, a nagy tisztelettel azért megbirkóztam, hiszen én családi alapon jöttem hozzá, hajdan jó barátságban volt a szüleimmel. Mindjárt megajándékozott egy könyvvel, és dedikálta is, Sárközi Györgynek — véletlenül, Sárközi Máttyás helyett. Apám akkor már sok éve halott volt.

Albert Zsuzsa Akkor ő már a BBC-nél volt, Magát is próbálta ott valahogyan segíteni?

Sárközi Máttyás Én még sok évig diák voltam. Először rajziskolába jártam, utána egyetemre. Mikor kikerültem a képzőművészeti iskolából, nagyon kevés grafikai munkám akadt, tehát elmentem pincérnek. Másfél évig voltam egy olasz vendéglőben olasznak álcázott pincér, de ezt nem sajnálom, mert finom étel volt minden nap az asztalomon, volt egy kis fizetésem, és közben írtam a novelláimat. Akkor határoztam el, hogy képzőművészetről átnyergelek az irodalomra. Cs. Szabó volt az, aki egyrészt elolvasta az írásaimat, másrészt tanácsot adott, miről írjak és hogyan. Nyesegette az én kezdetleges stilisztikai marhaságaimat, segített, hogy a nyelvben eligazodjam. Hálából átnéztem a kéziratait, amelyeket az emigráns folyóiratoknak küldött. Ugyanis Erdélyben nevelkedett, fél-székely emberként, bizonytalan volt a hosszú és rövid magánhangzók írása terén. Egyébként cikkei, tanulmányai, esszéi közül ami kurtább volt, azt küldte az Irodalmi Újságnak, ami hosszabb, azt Münchenbe, Borbándi Gyulának az Új Látóhatárhoz, ami még hosszabb, azt Rómába, a Katolikus Szemléhez. (Ő ugyan protestáns volt, de a Katolikus Szemlének törzs szerzője lett.)

Különböző jellegű szabadúszó munkákat kínált nekem a BBC Magyar osztályán, ahol aztán annyira megtanultam a rádiózást, hogy amikor állás lehetőség nyílt, megpályáztam, és kollegája lehettem Cs. Szabónak. Ő ott is tekintélyes férfiú volt. Reggel megérkezett, hosszasan panaszkodott az angol időjárásra, kicsit hisztériásan — „nem lehet elviselni!” —, hogy esik az eső, vagy

hogy fülledt idő van. Bár el kellett végeznie a napi munkát, azért megírhatta a rádió esszéit, amelyek pompásak voltak, és egy kis megtoldással, utolsó simításokkal írásban is a legjobb művei közé tartoznak. Akkor írta az angol romantikus festőkről szóló sorozatát, amit kiadtunk házilag készített füzetekben. Az én gyönyörű elektromos írógépemem írta le a BBC egyik titkárnője a szöveget, azután betettünk egy tasakba színes műmelléleteket, és csinos kis album kerekedett belőle. Minden hallgató, aki bizonyos kérdésekre felelve bizonyította az angol kultúrában való jártasságát, kapott egy ilyen füzetet postán.

Lengyel Balázs

Sokkal gazdagabb az életműve, mint hisszük. Az *Öreg Michelangelótól* kezdve a *Laodameia Fogarason* címen át, és sorba mondhatnám a már említett *Két partot*, a *Pokol tornácot*... Szóval, rengeteg sok mindennel foglalkozott, például a festészettel éppúgy, mint az irodalommal. Az Irodalmi Újságot akkor már Párizsban írták, és abban a legkülönbözőbb fontos költőket fölfedezte és fölismerte, annak ellenére, hogy ott azért voltak problémák. Például a Nagy László és a Juhász körüli probléma, hogy egyfelől a Pilinszky és a Nemes Nagy Ágnes urbánus, ezek meg bizonyos mértékig népiek, mert hiszen őket az úgynevezett irodalmi közvélemény támogatta, ami akkor elég egyoldalú volt. Erre Cs. Szabó azt mondta, hogy urbánus vagy népi, ez tulajdonképpen érdektelen, mert fél század múlva csak a minőség marad meg, hogy ki mennyit hozott a világból.

Papp Tibor

Cs. Szabónál 56 után volt egy nagyon nagy váltás. 56-ig nagyon erős volt nála egyfajta politikai beállítottság. Többek között ennek az egyik példája az általa szerkesztett *Magyar versek Aranytól napjainkig* című antológiának a válogatása. Abban XY nem igazán elsőrendű költőktől 15-17 vers található, míg Kassáktól kettő vagy három. És bizonyos költők nem is szerepelnek benne. Ezen az antológián erősen érződik, hogy az a nyomás, amit Magyarországról, azaz menekülésével hozott magával, rendületlenül feszíti. És érdekes módon, 56 után jön a váltás — hogy ezt mivel lehet magyarázni? Nyilvánvalóan avval, hogy sok új fiatallal találkozott. Akkorra datálható az a híres mondata, hogy húszezer magyar költő jött Nyugatra.

Albert Zsuzsa

Milyen volt, mielőtt elment? A novellái realista művek. Az esszéi novellisztikus esszék. Magának a róla írott tanulmányában több olyan elem van, amit érdemes lenne felidézni, hogy az emigráció milyen hatással volt Cs. Szabó szemléletére. Kiket, hogyan ábrázol, kihez fordul? Akár Shakespeare-rel foglalkozik, akár a francia irodalommal, akár a latinokkal, az, hogy valaki emigrációban él, új szemléletet vált ki belőle.

Lengyel Balázs

Én azt hiszem, neki roppant öntörvényű belső világa volt, és nem önös, negatív értelemben. Rettenetesen tudta azt, hogy milyen az

egyénisége, és az egyéniségét meg tudta csinálni, annak ellenére, hogy ez az egyéniség távol volt akár az avantgárdtól, vagy ilyen-olyan irányzattól. Halász Gábor mondja helyesen, hogy a tényeket el kell fogadni, de mi úgy változtatjuk a dolgokat, ahogy az a szemléletünket bizonyítja. S neki kezdettől fogva érvényes, eredeti (erkölcsi) szemlélete volt.

Papp Tibor

Kerényi Károlynak volt egy elmélete, hogy a magyarok diaszpórában élnek. Ez Cs. Szabónak nagyon tetszett, érződik is néha az írásaiban.

Karátson Endre

Csé rendszeresen fogadta régi, hazai barátait, és igyekezett segíteni az újakat is. A BBC-ben meg is volt erre a lehetősége. Szívta magába az otthoni híreket, szenvedélyesen ismertette London kultúrtörténetét. Utazásai során is akkor érezte magát elemében, amikor különböző találkozók, tanulmányi napok résztvevőit vihette felfedezőútra. Emlékszem, egyszer Hollandiából átrándultunk Aachenbe. Már a buszon magához ragadta a mikrofont, aztán kívül-belül elmagyarázta a székesegyházat, a Német-Római Birodalmat, Nagy Károlytól Habsburg Károlyig. Beszélt a múzeumban, beszélt az utcákon, még azt is elmondta, hogy hol nem érdemes figyelni a házakra, mert csak a második világháború pusztításait pótló sablon építmények. Lángeszű kalauz volt a magyarok számára, élt-halt a magyar glóbuszért, és voltaképpen az angol glóbusz csak annyiban érdekelte, amennyiben kidolgozott, fémjelzett kulturális termékként lehetett szólni róla. Tehát angol műveket tolmácsolta magyar közönségnek, angol kiállításokról, kulturális eseményekről számolt be magyar ízlésnek, és ezek nevelő hatását próbálta valamilyen formában érvényre juttatni. De angol írókkal, tudtommal nem nagyon érintkezett, angol intellektuelekkel is alig.

Albert Zsuzsa

Szép ember volt, magas ember. Illyéssel talán ebből a szempontból is hasonlítottak.

Karátson Endre

Igen, atlétikus, szoborszerű ember volt. Jelenségnek számított már az is, amikor az előadói pódiumra fellépett, az előadásai pedig rendkívüli hatásúak voltak. Még viccelődtünk is annak idején a Mikes Kelemen Körben, hogy voltaképpen a hatás erősebb volt, mint az, amit elmondott. És játszottuk, próbáltuk visszaidézni, hogy mit mondott el. Persze volt annak tartalma, csak ő elkezdte úgy bonyolítani a dolgot, valamifajta drámai helyzet felé, hogy teljesen az került előtérbe. X írónak a művében vagy az élete fordulataiban, amikor a drámához elért, akkor Csé teljesen átszellemült, karja meglendült, odamutatott valahová a terem végébe, és ezek a híres odamutatások egyre sűrűbbé váltak, a hangja is vijjogóbb lett, teljesen átszellemült, és mint a dráma földi megtestesülése, a széles vállú szónok a hallgatóság fölé domborodott. Emlékezetes, nagy élmény volt őt hallgatni.

Albert Zsuzsa

Valahol azt olvastam, hogy drámát is szeretett volna írni. Aki novelista, már eleve hajlamos erre, ezek az előadói bravúrok ezzel is kapcsolatban voltak.

Karátson Endre

Igen, azt hiszem az ő alkata alapvetően drámai volt. Egyszer, amikor nála későig beszélgettünk, lekísért az utolsó metróhoz, vagy tube-hoz, és szidta az akkori kevésbé fegyelmezett és sekélyes életet. Egy szemétláda előtt mentünk el, ebből valamiféle káposzta lógott ki, Csé pedig megjegyezte: olyan, mint egy Gorgó fej. Elkezdett ott a nyirkos, londoni éjszakában a Gorgóról mesélni, és a földközi-tengeri utazásairól. Átkerült egészen más képzeleti síkba, amely tele volt drámai eseményekkel. Az ő képzeletében a dráma uralkodott. Hogy miért? Azt hiszem, érzékenységét egyszerre erősen vonzotta és taszította a borzalom, az erőszakos elmúlás, és gondolatai mélyén élet-halál harcok dúltak. Ilyen alkattal szívesen írt hangjátékokat. Ebben a műfajban való jeleskedésének mulatságos következményeként támadtak villongásai Határ Győzővel, aki szintén írt hangjátékokat, és sose tudták, hogy a BBC-ben melyikük darabját fogadják el karácsonyi hangjátéknak.

Sárközi Mátyás

Sokan hiszik azt, hogy Cs. Szabó a Magyar Osztály vezetője volt. Soha nem volt a Magyar Osztály vezetője, egyenlő rangban voltunk mindannyian. Attól eltekintve, hogy szenioritást biztosított az, ha valaki régebben ott dolgozott, vagy ha rovata volt, vagy ha olyan kiemelt zseni volt, mint Csé, aki megírhatta saját műveit, és akkor két napig nem kellett híreket csinálnia. De azért ő is fordított, olvasott híreket, kicsit veretesebb irodalmibb stílusban, mint a többiek. Élete legvégén annyira ragaszkodott a BBC-hez, hogy többször meghosszabbították, és előfordult az, ami a BBC történetében még soha, hogy hatvannégy éven felüli munkatárs állandó szerződéssel dolgozott. Cs. Szabóról bebizonyították, hogy olyan kincs és olyan vonzerő a hallgató számára, hogy meg kell tartani. Kapott egy költségkeretet, és végül nem kellett mást csinálnia, csak kulturális beszámolókat írt. A sóher Magyar Osztály, aminek nagyon kevés pénze volt, és soha nem küldött ki senkit sehová, Cs. Szabónak fizette, hogy elmenjen Párizsba, egy Illyés színházi bemutatóra, vagy a Salzburgi Fesztiválra, és onnan csodálatos beszámolókat küldjön, vagy pedig a Mikes Kelemen Kör hollandiai tanulmányi napjaira, és onnan is küldjön riportot.

Karátson Endre

Cs. Szabó stílusa valamilyen nagy fenyegetettséget éreztetett. A nyugati magyar írók akkor abban a tudatban éltek, hogy halálukig tart az emigráció, és emlékszem Cs. Szabónak arra a verssorára, melyet a hollandiai Mikes Kelemen körön olvasott föl, hogy „hamvaimat a Földközi-tengerbe vessétek”.

- Nagy Pál* Azt hiszem, teljesen természetes, hogy egy külföldre szoruló, menekülésre kényszerített író inkább a múlt értékei felé fordul. Cs. Szabónak rengeteg esszéje szól klasszikusokról, vagy például az önéletíró magyarokról, Mikestről, és így tovább. A helyzet is teszi, hogy ezek az írók kevésbé voltak érzékenyek az avantgárdra vagy a modernizmusra.
- Papp Tibor* Ugyanakkor nagyon érdekesnek tartottam osztályfőnök úrnál — nagyon sokszor így emlegettük egymás között, Mesternek csak egész az elején, később lett belőle osztályfőnök úr, vagy Csé —, hogy annak ellenére, hogy berzenkedett az új dolgokkal szemben, valahogy mégis magára erőltette azt, hogy neki igenis, ezt meg kell érteni. Azokról a fiatalokról, akik a különböző ifjúsági összejöveteleken találkoztak, irodalmi esten szerepeltek stb. érdekes módon Cs. Szabó másnap, harmadnap az előadásában nyilatkozott, mindig belehozta, hogy a tegnapi irodalmi esten milyen remek dolgokat hallottunk, rövid megnyilatkozásaiban még a legmodernebbeket is megemlítette — aztán nem írt róla.
- Albert Zsuzsa* Ennek a nemzedéknek a megtartója volt tulajdonképpen a klasszikus magyar irodalom, a klasszikus irodalom általában, Shakespeare, és a latinitás, ettől ő nem szakadhatott el, annak ellenére, hogy szüksége volt a fiatalokra. Az, hogy ő tanára lehetett egy egész generációnak külföldön, ez az ő életben maradását segíthette. Nyilvánvalóan.
- Papp Tibor* Biztos vagyok benne, hogy visszahatót rá. Közvetlen közelében volt két-három állandó tanítvány, Siklós István, remek költő, Czigány Lóránt, Sárközi Mátyás, Gömöri György — tehát ott, rögtön Londonban volt egy olyan kör, ahol osztályfőnök úr oszthatta az igét. És az volt az érdekes, hogy oda is figyeltek a nebulók az igére.
- Nagy Pál* Visszatérve egy pillanatra arra, amit Zsuzsa mondott az előbb, hogy Csé nemzedéke úgy érzi, hogy a múltat fel kell dolgozni, mert a múlt megtart. Van egy érdekes fordulópont, ahol a fiatalabb nemzedék ugyanezt az elvet vallva, tovább akar lépni. És Cs. Szabó ezt a fordulatot is megérti, ezért tud a fiatalokkal foglalkozni, a fiatalok munkásságát is figyelemmel kíséri még akkor is, ha nem mindenben ért egyet azok esztétikai nézeteivel. „Mindenki lépik egyet.” Tehát mi léptünk egyet az előttünk járókhoz képest s ebben Cs. Szabónak is szerepe volt, azzal, hogy egyáltalán tudomásul vette, hogy ilyen a világ.

(Folytatjuk)

Egzisztencia és gondolkodás

GÁSPÁR
CSABA LÁSZLÓ

1956-ban született Buda-
pesten. A Miskolci Egye-
tem Filozófiatörténet Tan-
székének oktatója. Leg-
utóbbi írását 2003. 9. szá-
munkban közzöltük.

A gondolkodás az egzisztencia egyik létmódja. Ezért annyi módja van, ahány módja az egzisztenciának. A gondolkodás nem elszigetelt intellektuális tevékenység, ami elkülönül az ember egyéb tevékenységeitől, például a cselekvéstől, a munkavégzéstől, a szórakozástól stb. A gondolkodás mindig a konkrét emberi egzisztencia totalitásán belül zajlik, s mindig a konkrét egzisztencia megnyilvánulása. Ez azt jelenti, hogy az ember mindig abban a közegben gondolkodik, amiben konkrétan él: az ács, a hentes, a szabó, a tanár, a katona, a politikus, a pap — ki-ki a maga módján, tehát ácsként, hentesként, szabóként stb. gondolkodik, azaz veszi fontolórra, mérlegeli az egzisztencia gondját abban a legközelebbi formában, ahogyan számára adva van.

A gondolkodnivaló először is mindig az egzisztencia gondjaként jelenik meg, így adja magát. Az ács gondolkodásának célja az, hogy általa és segítségével megtalálja helyét abban az egzisztenciában, ami mint ácsnak ki van jelölve számára. Elfogadja-tudomásul veszi ezt a keretet, s belakja: megtelepedik benne. Ilyenformán rendeltetésén belül gondolkodik. Gondolkodása jobbára a *probléma- és feladatmegoldás* formáját ölti, s elmerül a konkrét napi bajok, gondok megoldásában. Heideggeri fogalommal azt mondhatjuk, hogy az egzisztenciában zajló gondolkodása a *gondozás*, az egzisztenciáról való *gondoskodás* formáját ölti.

Van azonban valami, ami megtöri a gondolkodás most jellemzett közvetlenségét, a gondolkodás és egzisztencia spontán együttlélegzését. Ez a *filozófia*. Sajátossága abban áll, hogy egy elvont egzisztencia közegében veszi fontolórra az egzisztálás mint olyan, vagyis az elvont egzisztálás gondját. Célja nem annak az egzisztenciának a belakása, ami *konkrétan adva van*, hanem annak felkutatása, ami *eredendően rendelve van*. Ez a következőt jelenti: Míg az ács úgy gondolkodik, hogy *bele-gondol* abba a létezésbe, ami ácsként a sajátja, a filozófus úgy, hogy *ki-gondol* abból a konkrét egzisztenciából, ami osztályrészéül jutott, és *rá-gondol* valamire, ami nem azonos a konkrét egzisztenciával, noha lehet vele megegyező, amennyiben a *meg-gondolás* nyomán az ember elfogadja, elsajátítja, a magáénak tekinti.

A 'konkrétan adott' és az 'eredendően rendelt' ténylegesen azonos lehet, de ontológiailag mégis különböző. Hogyan lehetsé-

ges ez? Milyen ontológiai különbség lehet két teljesen azonosnak látszó egzisztenciamód között? Az ontológiai különbséget az *elfogadás* aktusa adja. Az ember nem úgy »van«, mint a tárgyak, a növények vagy az állatok, amelyek mintegy bele vannak zárva lényegükbe, össze vannak zárva meglétükkel, amelyhez nem viszonyulnak sem igenlőn, sem tagadón. Az ember állást foglal önnön tényleges meglétével szemben, s ez az *ítélő-viszonyuló* létezés az egzisztencia. Következésképpen az egzisztencia csakis a viszonyulás aktusában áll elő, mely nélkül az ember léte merő fennállás, pusztán esetleges meglét, de nem tudatos létezés, egyszerűen: nem egzisztencia. Az ember tehát azáltal tesz szert egzisztenciára — avagy azáltal *ember* —, hogy létét elsajátítja, a sajátjává teszi: dönt felőle, értékeli, megítéli. Amennyiben ez megtörténik, a konkrét adottság *választott-elfogadott* sorssá válik, s így azonos lesz az 'eredendően rendelt'-tel. Az ontológiai különbség tehát abból fakad, hogy az elfogadás aktusa nem másodlagos az egzisztencia lényegéhez képest, hanem annak *döntő* mozzanata: az egzisztencia, a szó teljes emberi értelmében mindig döntésben fogant — elfogadott, átvett, tudatosan vitt létezés. A tudatosság mozzanata, az elfogadás-elsajátítás akarati aktusa nélkül nincs valóságos egzisztencia, hanem csupán valamiféle tárgyi-animális fennállás, ami nélkülözi a tudatosság-öntudatosság megismerésben, ítéletben és választásban megvalósuló szellemi minőségét.

A filozófiai gondolkodás állandó kilépés, eltávolítás, ha kell, elutasítás: 'nem'-et mondás mindenre, ami elsőre, látványosan és a jelenségek formájában megmutatkozik. A kilépést persze megelőzi annak feltérképezése, ami jelenséggént megmutatkozik, vagyis az adottnak egy előzetes és nagyon tudatos, mert módszeres elfogadása, de csak azért, hogy a 'nem' pontosan találjon: elvégre az embernek mégiscsak tanácsos tudnia, mire mond 'nem'-et, mitől szabadul el, honnan lép távolabb — hogy azután, ha alapos gondolkodással megvizsgálta mindazt, ami e távollépés nyomán szeme elé tárul, válasszon: kimondja az 'igen'-t, vagy keressen tovább.

A részrehajlás vagy az elitizmus vádját elkerülendő tisztáznunk kell a kérdést: lehetséges, hogy az ács, akiről az imént azt mondtuk, az egzisztencián belül gondolkodik, igazából már *nem* gondolkodik? Vajon nem oldja-e magába az egzisztencián belüli problémamegoldó gondozás a gondolkodásnak azt a mozgását, amit a filozófiai gondolkodással azonosítottunk?

Az »ács« és a »filozófus« kifejezéseket ideáltipikus értelemben használtuk, a gondolkodás két formájának, a gondozásba hajló tárgyi, és a tárgyalkotó perspektivikus gondolkodásnak a megkülönböztetésére. A két forma szélsőséges esetben sem különül el teljesen egymástól, és nehéz elképzelni olyan eleven emberi lényt, aki csak az egyiket vagy csak a másikat éli. Létezésünk

nyitottsága folytán egzisztenciánk soha nem kerülhet olyan nyugalmi állapotba, amikor már semmi egyéb gondolkodnivalónk nem akad, mint napi meglétünk problémáinak kezelése, ügyeink intézése. Soha nem válik nélkülözhetővé a gondolkodás, az ugyanis nem más, mint éppen ennek a nyitottságnak a kifejeződése. A zárt lényeggel rendelkező lényeknek nincs szükségük gondolkodásra, minthogy lényegük folytán, lényegileg már mindent tudnak, legfőképpen a legfontosabbat: *lenni*. Az embernek viszont nincs ilyen eleve adott és a saját erejénél fogva megvalósuló lényege, ezért csak úgy lehet valóságos, hogy vagy ács, vagy céhbeli filozófus, orvos, katona vagy útonálló stb., és csak ezeken „belül” tud valóságosan lenni, de ezek egyike sem adja ki a lény(eg)ét, egyikkel sem azonos lényegileg. Ezért mondjuk, hogy nem *van*, hanem *egzisztál-gondolkodik*. — Ugyanakkor az egzisztencia mégiscsak mindig konkrét viszonyok közepette valóságos, ezért a gondolkodás mindig a hús-vér ember tényleges állapotában zajlik, az eleven egzisztencia nagyon is konkrét szükségletei szerint.

Az „ácsmester” és a „gondolkodásmester” között nem az a döntő különbség, hogy az előbbi már csupán az egzisztencián belüli napi problémamegoldó gondozást folytatja, míg a filozófus szüntelenül és erejét megfeszítve gondolkodik. Ez ugyanis azt jelentené, hogy a filozófus még mindig nem döntött egy konkrét egzisztencia mellett, nem foglalt el egyetlen valóságos életet eredményező egzisztencialehetőséget sem, hanem a folyamatos döntés előkészítés állapotában lebeg. Nos, ha így lenne, még filozófus sem lenne! Döntés nélkül nincs eleven egzisztencia, és ez a filozófusra is érvényes. Neki is döntenie-választania kell egy konkrét egzisztenciát, történetesen a filozófusét. A maga keretei között azután a filozófus is ugyanúgy egzisztensen gondolkodik, mint az ács, ugyanúgy leselkedik rá a veszély, hogy gondolkodása elmervedik, és a konkrét egzisztencia gondozásává válik. Az ácsmester tetőt, a megállapodott filozófus tanulmányokat készít.

A valóság az, hogy a *filozófia* mint az egzisztencia *egészéről* való gondolkodás nem a filozófus előjoga, nem foglalkozás vagy szakma, hanem az ember mint ember antropológiai sajátossága, amit azonban — hogyan is lehetne másképp — mindig konkrét közegben bontakoztat ki. A filozófia mint a folytonosan születő egzisztenciának az alapvető mozgása minden emberi létezési mód elidegeníthetetlen mozzanata. Az ember, bármennyire szeretné is, soha nem képes egyetlen konkrét egzisztencia keretei között stabilizálni a gondolkodás mozgását, hanem mindig *in statu nascendi*, a születés állapotában van, a gondolkodás végtelen folyamatának áramában. Egy-egy stabilnak tűnő — szakma, foglalkozás formáját öltő — egzisztencia csupán a megpihenés szigete, melynek lakója a napi teendőik ellátása mellett is szünte-

lenül szembesül azzal a gondolkodói kérdéssel, hogy mit kezdjen szigetén — magával a szigettel, kivált pedig annak lakójával: *önmagával*. S ha egyszer letelepedik is valamelyik szigeten, mert ezt kell tennie, hogy eleven egzisztenciája legyen, soha nem válik őshonos szigetlakóvá. A »lényeg« klasszikus filozófiai fogalmával ezt úgy is kifejezhetjük, hogy az ember soha nem lesz „lényegében ács” vagy „lényegében filozófus”, hanem csak többé kevésbé az ács- vagy filozófus-lényegben *egzisztáló*: nem *lényegül* egyik foglalkozásban vagy tevékenységben sem, hanem *egzisztál*. És ebben az egzisztenciában gondolkodik.

Az egzisztencia és a gondolkodás összefüggését nem rendi formában és szakmák szerinti tagozódásban kell érteni. A foglalkozásokat azért hoztuk példának, hogy érzékeltessük az összefüggés jellegét, de nem állítottuk a gondolkodás mint egzisztenciámód foglalkozások, életkorok vagy nemek szerinti teljes különbözőségét. Még csak nem is arról a közismert jelenségről van szó, hogy az emberek gondolkodásmódját jelentősen befolyásolja életkoruk, nemük, a társadalmi munkamegosztásban és szimbolikus rendben elfoglalt helyük. Mindez a szociálispszichológia, a kulturális antropológia és egyéb empirikus társadalomtudomány területe. Megállapításunk elvi jellegű volt: ha a gondolkodás az egzisztencia megnyilvánulási módja, akkor soha nem valamiféle szabadon lebegő intellektuális tevékenység, amely, mondjuk, a tudományban, az egzisztencia gondját mesterségesen kizáró, módszeresen fegyelmezett, értéksemleges szaktudományos vizsgálódásban ölt testet. Éppen ellenkezőleg: a tudomány nem gondolkodik, mondja Heidegger.

*Minden kedves olvasónknak
áldott Karácsonyi Ünnepeket
kívánunk!*

HERCEG, HÁTHA MEGJÖN A TÉL IS? Beney Zsuzsa *Tél* című verseskötetéről

Megtörténhet, hogy Beney Zsuzsa *Télet* nyáron veszi kézbe az ember. Vagy ősszel. (A tavaszról nem is beszélve.) Velem például így történt (nyár, ősz). Fantasztikus érzés! Odakint süt a nap és minden zöld / köd van és szürkésbarna, bent viszont egy szabályos négyzet alakú fekete könyvecske, benne fehér lapokon kis fekete sorok, a sorokban: tél, fehér, havazás, hópehely, jég- és hóvirág, nem sorolom őket tovább, elképzelhetik, mennyire hihetetlennek tűnt, hiába gyözködött az emlékezet, hogy ilyen fehérség létezik.

Jóllehet Beney Zsuzsa versei, ahogy finoman ráhagyatkoznak az évszakok rendjére, fölkészítik az olvasót a természet e ciklikus váratlanságára: az első versben még ott a szénaillat emléke, hogy aztán bennebb és bennebb — vagy kinnebb és kinnebb? — vigyenek a télbe, egyre hidegebbe és egyre keményebbe, míg nem újra megszólal egy madár (korábban csak a teteméről volt szó), a havat beszívja a föld, s már nem tudni, ez a tündökletes fehérség valóban megtörtént-e?

Már lassan kibújik a hóvirág.

Hó és virág. Látomás vagy valóság?

A *Tél*-versek egészének kompozíciója a csendes rémületet, a természetes csodát, az emberi jelenlétet csak a címzett műfajból adódó konvencionális megszólításában — Herceg! Hátha megjön a tél is? — tartalmazó megrázó Babits-versre emlékeztet. A *Ballada Irisz fátyoláról* a ballada konvencióját a refrén változásaival és a szakaszok kezdősorainak refrénszerű ismétléseivel megtöri, ugyanakkor ráhagyatkozik a ballada konvenciójából adódó egyetlen lehetséges megszólítottira, a „hercegre”. És ami a természeti rendet — illetve az olvasó megnyugtatónak vélt tudását a természet körforgásáról — ugyanúgy bolygatja, mint Beney télversei: Babits balladájának nem négy, hanem csupán három szakasza van (tavasz, nyár, ősz), a negyedik, a tél csak az ajánlásban jelenik meg, ott is kérdés formájában. Babits e régi kérdése áthatítja az ember ösztönös bizalmát a változások rendjében, s még a legenyhébb megoldás az, hogy csak az ember tűnik el (a világból, a versből).

Beney Zsuzsánál is alig-alig tűnik elő ember. Mondhatnánk, hogy a haiku konvenciójából adódik ez, csak hogy Beney versei ambivalensen viszonyulnak az általuk földéztett költői hagyományhoz (a kötet ráadásul, a télverseken kívül

egy 1972-re datált *Tizenöt haiku* című ciklust foglal magába), így például megszegik a haiku legelemibb konvencióját, a 17 szótagot, másrészt viszont egyik vers sem több, és kevesebb sem, mint három sor. A kötet hátlapján olvasható egyfajta eligazítás: „Ebben a kis kötetben a japán haikunak nem tisztán formai, inkább szellemi átvételével, az ember és a természet mulandóságának metaforikus egymásra vetítésével kísérletezik.” Igen, valami ilyesmiről van szó, de — mondanám: szerencsére — Beney versei ennél az ismert receptnél sokkal radikálisabbak. Beney Zsuzsa irodalomtörténészként is pontosan eligazít a tárgyias költészetben, de ezekben a télversekben nem csak a természeti képből projektált emberi végesség-érzelmek jelennek meg. Jóval kevesebbet engedett meg a verseknek, mint az objektivációt, s ezzel válik a kötet újjá, összetéveszthetetlené, talán ez az a specifikusan Beney, ami megkülönbözteti őt a magyar késő modernitás tárgyias költőitől.

Anyagmegvonás — ez a télversek technikája. A semmit hiánnyá formálják ezek a háromsorok. Hogyan lehetséges ez? Beney Zsuzsa télverseiben először is minden, mi a helyszínt jelöli, kivételesen erős érzékiséggel bír, illatok, hőmérsékletek, színek jelennek meg a legegyszerűbb konkrétsággal. Szerintem azért ilyen egyszerűen, ilyen általánosan („telt szénaillat”, „elhamvad a tűzben”), hogy az, aki látja, aki mindezt megfogalmazza, szintén eltűnjék. Mert ebben a színes, illatos, csöndes, forró vagy hideg vers-térben válik igazán érzékelhetővé az ember hiánya.

Az ember hiányának különféle fokozatai vannak a télversekben: ha sorban, szerkesztett egymásutánosságuk rendjében olvassuk őket, egy történet rajzolódik ki. Vagy az olvasó vetíti beléjük ezt a történetet, amit pusztán a természeti ciklusba vetett elővigyázatlan bizalma látatott meg bennük? Lehetséges, mindenesetre elmesélem, milyen történetet olvastam én a Beney-versekben, még akkor is, ha tudom, hogy talán nincs ez a történet — mert az a van-nincs, érzéki hiány, amelyet a versek egyenként is, és összességükben is megjelenítenek, ki-tűnően artikulálható téves történetként, mely nappali fényben eltűnik. Mert ez az eltűnő történet lesz a történetünk.

Ott kezdődnek a télversek, ahol emlékezni lehet az őszre, szivárványra. Nincs senki, csak a kérdés magában: „Ki látja?” Válasz még nincs, a harmadik télversben csak a csend, csak a senki van:

*Havazás. Megszámlálhatatlan
csengettyűt ráz a szél.
Fehér csend.*

A látványban és hangzásban megragadott ki-
telenség után kétszeres, tükrözött nyom jelenik
meg a negyedik és ötödik versben: „bennem” és
„otthon”. Ezek olyan szavak, melyek elképzelhe-
tetlenek ember nélkül. A „bennem”-versben az
„én” otthont ad az elszáradt virágnak, a kialudt
mécsesnek — az „én” nem más, mint az a hely,
az a khóra, mely az eltűnt dolgokból áll: „mécs-
virág”. Nem létezik tehát eleve ez az „én”, nem
ő az, aki lát, nem ő az érzékeny költő — a vers-
ben a nyitottság radikalitása jelenik meg. S ezt
sajátosan női érzékelésnek mondanám, ha nem
volna a nőkbe szocializált nyitottságnál, befo-
gadókészségnél jóval veszélyesebben radikális:
itt az „én” nem befogad valamit, hanem az, aki
helyet ad annak, ami már nincsen.

A nyitott könyvben, ezzel a verssel szemköz-
ti lapon a „bennem” tükörképe „a tél ködében
eltűnő” *otthon*. Az *otthon* ugyanennek a végle-
tes nyitottságnak a nyoma a versek sorába olva-
sott történet révén, hiszen a következő vers már
nyíltan szólítja meg a másikat, a másik embert,
akinek a hiánya formálja az „ént”: „Rég látta-
lak” — ezzel kezdődik a következő télvers. Ha
viszont a *Szó és csend között* című esszégyűjte-
ményéből a *Szerelem és örület között* lapozzuk
fel, az „otthon” jelentése, jóllehet kibontva és
transzcendálva, de ugyancsak a teljes másakra-
nyitottság helye: „Te, aki beborítod a minden-
séget, beborítasz engem is, és mintha lakhelye
lennél annak, aki megnevezhetetlen, s lakhe-
lyem vagy nekem is, egyetlen otthonom, helye
a bölcsőnek és a koporsónak — mert lenne-
e otthon, és veled meg általa lehetne-e valóság ak-
kor, ha nem lenne szerelem, ha nem lenne az
elhívés, e vibrálás a selyemhártyán...”

Történetem tehát egy szerelem története.
Nem transzcendens szerelem, hiszen elmúlt,
eltűnt: „Rég láttalak” és „Elmúlt örömet festek”
— így kezdődik a szintén egymás tükreiként
szerkesztett következő két vers, majd újra egy
emlék, ahol a „te” szólította meg az „ént”, hogy
a következő tizenegy versben újra ne legyen se
„én”, se „te”, csak hóhehely-zizegés, láng üres
helye, fagyott fű, megint fehér pihék, fagy-pat-
togás, köd, kérdés, hóhehely lebegése, jejes
föld, lombtalan faágak, éles határ. Amikor aztán
egy vers azzal kezdődik, hogy „Ablak”, akkor
felszusszanhatunk: ennyi pompás semmi-meg-
jelenítés után alighanem újra előkerül az ember.
Igaz, nagyon lassan, nagyon rejtőzködve, mint-
ha szégyellné, hogy annyi keserű tapasztalat
után ismét képes a tavaszban reménykedni a
következő vespáros:

*Ablak. Bent tül, kint a hó függönye.
Sajátmagával egyesül a kettős
tükörkép.*

Igaz ugyan, hogy ez a kép csak úgy műkö-
dik, ha nincsen ember, aki bentről (vagy kintről,
bár onnan alig van esély rá) megtöri a függö-
nyök hullásának egyenletes visszaverődését az
ablaküvegen, csak az „otthon” már jelzett Beney-
féle jelentése, és a „kettős tükörkép”-szerkezet
jelzi, hogy itt lappang valahol a „te”. Igen, a
szembenlevő oldalon:

*Fagyra vésett szavak, behavazott
Üzenet. Elér-e majd hozzád
tavasszal?*

De nem a tavasz irányába megy a történe-
tünk, hiába is várnánk, hanem újra visszavisz-
nek a versek a télbe, a kérdés által megjelenített
hiányba:

*A virág elhervadt a kert zugában.
Szébb lett volna, ha látja
valaki?*

Újra csend, nehéz, félelmes, Beney a szélsősé-
ges antinómiákat cseréli meg: élet-halál, alvás-
ébredés, melyek nyilván föltételeznének egy
embert, aki él és hal, alszik és fölébred, de ez
sem nem az „én”, sem nem a „te”, hanem „az
alvó”, igen, ennyire személytelenné írja magát
ez a vers:

*Az alvó felriad. Sötét szobában
a soha többé fel nem
ébredés.*

A télversekből konstruált történetemnek ez a
mélypontja. Innen már az is fölfelé mutat, hogy
„jávai árnyjáték fekete fal előtt”, ez a döbben-
tesen abszurd kép, amihez — mintha föloldás-
ként — azt teszi hozzá: „éjszakai szerelem”. Pe-
dig dehogyis föloldás ez, hacsak a végső felol-
dás értelmében nem. Levelek, csillagok, varjak
szállnak — „talán a halálban / szárnyalnak lát-
hatatlan lelkeink”. Még egyszer föl villan az em-
beri lét nyoma újra egy ablak képével, de a tü-
körverse ennek már újra a természet, a termé-
zet, amely beéri önmagával:

*A tiszta hó önmagának világít.
Átitatja a komor éjszakát.
Fehér sötétség.*

Ebben a közömbös, neutrális (vagy Beney
Zsuzsa ennél sokkal pontosabb szavával: „ön-
nemző”) természetben persze megjön a tavasz,
a télversek szerint is, és ezzel újra a vágy arra,
hogy megszólítson:

*Már egy-egy madár pittyen. Hallod?
A fészket még hiába is
keresnéd.*

A fészket hiába — az otthont, „téged” hiába:
a télversek története nem egy végtelen ciklus-
nak része. Ennek a történetnek vége van. És in-

nen a történet föloldhatatlan feszültsége: valami nélkülözhetetlen elmúlt.

Másrészt viszont mindez nem igaz, a vers nem történet, minden versben ott van valaminek a kezdete és ott van a vége is, és a kezdete talán a vége, a vége meg talán valaminek a kezdete — enélkül nincsen versfeszültség. Nézzük például az elmúlást író utolsó tételverset:

*A csöndes évszak elmúlt. Az a csönd
következik, mely többé már
nem évszak.*

Ugyanúgy oppozíciókat használ az oppozíciók megtörésére, mint az alvás-ébredés, élet-halál esetén; itt az elmúlt-következik ellentét török meg az évszak-nem évszakra. Szikárabban műveli Beney a dolgot, mint az általa elemzett József Attila tette, sokkal rejtettebb nála — ha van egyáltalán — az önéletrajzi vonatkozás, mégis, ugyanazzal az alakzattal dolgozik, melyet az *Eszmélet*-elemzésében olyan revelatíván fogalmazott meg: „nem a megkülönböztetések előtt, hanem már a különbözőség élményén túl egyesíti a kettőt” (*A gondolat metaforái*). József Attilánál a polarítások egységét több szempontból is argumentálta: beszélt skizoid alkatról, beszélt a kétneműség érzékeléséről, és beszélt egy ontológiai abszurditásról is, ami saját költészetének is sugárzó és fölzaklató motivációjaként hat: „a lét abszurditásának érzékelése a felelet érthetlenségéből fakad, s ez az őrjítő nyitottság, bizonytalanság mélyíti csaknem az elviselhetlenségig”.

A tételversek a létezés abszurditását a hagyományos haikuhoz hasonló finomsággal jelenítik meg. Észre se venné az ember, milyen precíz lehetetlenségeket olvas. Szükség van ide a logikára, és ugyanúgy szükség van a logikán túlira. Például nézzük a következő, látszólag banális három sort:

*A hó már az ajtófélfáig ér.
Betemeti életünk és halálunk
lábnyomait.*

Az egész ott bolydul meg, hogy a hó korántsem a küszöbíg ér, ahogy szokott, hanem az ajtófélfáig. Az ajtófélfáig viszont nem vízszintes, hanem függőleges. Vagyis meddig ér a hó? Nem tudni. Ektorlaszolta volna az ajtót? Nem, arról itt nincs szó. A következő két sor is a vízszintes képzet illúzióját kelti: betemeti a lábnyomokat a hó, ez sima ügy. De az életünk és halálunk lábnyomai, így együtt, megint kiborítanak a vízszintesből, részint két oppozíció egységébe, részint az elvont képek terébe. És ennél sokkal titokzatosabb e vers tükörverse:

*Éjszakai szélben a porhó
alig hallható zizegő redői.
Selyemcsend.*

A csendet éjszakával, zizegéssel, selyemmel (látással, hangzással, tapintással) formálja meg — a hiány, mint érzékiség. Már Pilinszky is ebbe az irányba tett lépéseket a visszavont, lecsupaszított versbeszédével, most egyetlen versére szeretnék hivatkozni, melyre az egyik tételvers is utal:

*Csonttollú tél, fagyott madártetem.
Múlt szerelem sivataga.
Homokhó.*

Igen, *A szerelem sivatagára* utal ez a három sor, nemcsak a változtatás nélkül idézett szókapcsolattal, hanem az első sor madárnyomával is. Azt gondolnánk, Pilinszky magány- és „dermesztő gagyogás”-képeinél aligha lehet reménytelenebbül szerelemről beszélni. A kerubok nála szálkás ketrecek égő szárnyasai — ennél szenvedélyesebbet és kijózanítóbbat egyszerűsrim nem fogunk találni. Beney úgy veszi leltárba — az eredmény: négy tétel — az elmúlt szerelmet, hogy kivonja belőle még azt a kis történetet is, amit Pilinszky még elmondott. (Kis történet? Mint minden szerelemtörténet, Pilinszky-nél jobban ezt nem lehet tudni, ez is tereméstörténet.) A mozgás Beney Zsuzsa versében nem az időben történik, hanem a szavak és jelentéseik között: a tél lesz a madár, a madár halott teste, de a madár a szerelem jele, így, szépen összegezve: a tél a szerelem halott teste, a tél a sivatag, a megtört, lefordíthatatlan dadogás: „homokhó”.

A kötet végén szereplő, 1972-ből származó tizenöt haiku — bár formailag hasonlóan könnyedén, lazán bánik a műfajból adódó restriktiókkal, mint a tételversek — annak az olvasónak, aki fölfedezte a tételversek érzéki csendjét, túlírtnak fog tűnni. „A tó kiszárad, a víz elszivárog, / a hold elfogy, homokszemek peregnek. / Az én valóságom is elszivárgott.” — szép ez, a tó és az én egymásra van vetítve, tükör, jó, de mennyivel jobb volna, ha a tükörben föl villanó mozgást nem írta volna bele a versbe, hanem hagyta, hogy a vers előidézzé az olvasóban. Ezekben a régebbi versekben nem találom azt a bonyolult, fölzaklató és aszketikusan bátor ambivalencia-formát, amit a tételversek oly precízen megvalósítanak, s amit a korábbi Beney-kötetben, *A tárgyitalan létben* „elrongyolt részletek-ként” olvashattunk. Valami moralizáló egyirányúság jelenik itt meg: „Csak azt mondjuk útnak, mi hazaér / csak azt látjuk égnek, mi betakar — / kéznek csak a kinyíló.” A tételversek tudják, hogy jó lenne ugyan, ha így lenne, de. (*CET Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 2004*)

SELYEM ZSUZSA

FÉNYKÉPFESTÉS ZET Gémes Péter kiállítása

Gémes Péter (1951–1996) képeit nézve valószínűleg senki nem vitatkozna Merleau-Ponty azon állításával, mely szerint a 'festészetnek metafizikai értelme' van. A Raiffeisen Galéria kiállítása az 1980-as évek elejétől az 1990-es évek elejéig-közepéig készült fényképeit, fényképmon-tázsait mutatja be. Valóban: nem az a pontos kifejezés, hogy „között” készült alkotások, hiszen jó néhány mű folyamatosan 10–11 évig készült (például *Etűdök* 1–2–3, 1981–1992). Valami lényegeset világítanak meg ezek az indifferensnek tűnő dátumok: hogy az alkotó szüntelenül, kitartóan ugyanazon dolgozott, hogy a kifejezésként választott fotó számára nem eszköz, nem is cél volt, hanem saját élete szinte összeolvadt, eggyé vált műveivel. E hosszú egzisztenciális folyamat eredményét a képek érettsége, átgondoltsága, a véletlen és kiszámíthatóság összhangjának megjelenítése, az összetéveszthetetlen képi nyelv és univerzum megteremtése mutatja.

Gémes Péter fotói úgy festőiek, hogy ellene mondanak szinte minden festői eszköznek és követelménynek, úgy reálisak, hogy megcáfolják a fotóról alkotott 'valóságosság' koncepcióját, és e hiedelem illuzórikus voltára irányítják a figyelmet. A fotós látásmódja olyan világot tár fel, amely majdnem lecupaszított vagy archaiskus, maszkot, jelmezt viselő figuráival a régmúltat és a jövőt kötik össze, pontosabban a végtelenre és az örök időre utalnak. Az egyiptomi ábrázolásokra emlékeztető, hangsúlyozottan kétdimenziós beállítások, a fényeknek, árnyékoknak és az áttetszőségnek a legszélsőbb határig elvitt megjelenítései, egyfajta végsőkig feszített és lehetőségeiben a lehető legmesszebbre eljutott képi és gondolati világot teremtenek. Gémes Péter intellektuális-meditatív fotói a hasonló gondolati-kontemplatív világ szintjén találkoznak Vajda Lajos grafikáinak, festményeinek univerzumával. Mindketten 'átlátnak' a világ dolgain és lényein, és ezt az áttetszőséget mindketten sajátosan építik be képi világukba. Gémes Péter a fotó eszközeivel szinte mintha érzékelhetővé tudná tenni ennek a transzparenciának a valóságosságát és mindenkor jelen és körülöttünk-létét.

Fotói felnyitják a szemet, és rányitják arra a világra, amely létezik, de 'félszemmél vagy félig nyitott szemmel', bizonyos érzékenység és

odafigyelés nélkül nem érzékelhető. Szeme látja, kamerája pedig láttatni tudja a realitáson túlnak vélt, de valóságos léttel bíró világot: természetesen utalásszerűen, hiszen nem kisajátítani akarja, nem is kényszeríteni azt, hogy bárki így lássa. Csupán jelzéseket tesz, nyomokat hagy, és helyet a kétkedésnek is. Fotói azt mutatják, hogy számára a 'képkészítés', az alkotás: cselekvés, olyan tett-folyamat, ami szélsőségesen szubjektív, mégis és éppen ezáltal tud interszjektívvé lenni egy saját, és sajátos olvasást igénylő képi nyelv által.

Gémes Péter fény-kép-festés zete a látványt és a lényegét, a redukciót és a dekorativitást, az áttetszőséget és a tömörséget úgy egyesíti és összegzi, hogy a számára látható tájat hitelesen tudja megmutatni mindenki számára; hogy a testi létre kényszerült ember ne csak azt láthassa, érzékelhesse, hogy a mindennap átszorítóan bekebelezi, hanem hogy áttetsző, átítatódott és áthatott egy másik világ révén és annak számára is. (Raiffeisen Galéria, 2004. október 18. – december 5.)

MÁTHÉ ANDREA

KALANDOZÁSOK A SZÉPSÉG KÖRÜL

Alaposan elgondolkodtatja a figyelmes olvasót Tamás Attila *Határhelyzetben* című kötetének egyik írása: *Lehet-e még napjainkban időszzerűsége a szépségnek?* — kérdezi a kiváló irodalomtudós, s e felvetésével nincs egyedül. Már Sík Sándor *Esztétikájának* is egyik meghatározó fogalma ez, s ha elfogadjuk azt a véleményt, hogy a szépség fogalma történelmileg változó, s hogy szép lehet a rút, még akkor sem látjuk teljes bonyolultságában a kérdéskört, s hogy visszaataljak Tamás Attila kérdésére: tényleg beszélhetünk szépségről mai kultúrkörnyezetünkben? Abban a nagyon mély elemzéssorban, amelyben Romano Guardini Rilke *Duinoi elégiáit* tekinti át (*„Sehol világ, csak belül..”*) a „beteljesedés” jelenti a szépet, azaz a műalkotás az istenivel szembe-sítí olvasóját. Némiképp más összefüggések mentén értelmezte a szép fogalmát Heller Ágnes, kinek könyvéről ugyancsak ír Tamás Attila. Egyetérthetünk bírálata egyik végkövetkeztetésével: „...ha kiiktatnánk lényegi értékelési szempontjaink közül a szépre irányulás vizsgálatát — az emberlét alapföltételeinek biztosításához szükséges értékek meglétének vagy hiányának a kérdéskörét —, akkor a művészetek

fölszámolásának folyamata előtt is kaput nyitnánk. Némi aggodalommal figyelhetjük, amint napjainkban ez a kapu mind szélesebbre tárul... Mert valóban „határhelyzetben” vagyunk, bizonyos értékek elhomályosulnak, hogy másoknak adjanak teret. Nagy kérdés azonban, hogy ezek az újnak mondottak valóban értékek-e.

Ha a szépségről s az ezt megjelenítő művészi alkotásokról eszmélkedünk, gyakran támadhat olyan érzésünk, hogy utóvéd-harcokba bonyolódunk. „Sehol világ csak belül” — idézi Rilket értelmezője. „Sehol világ, csak kívül” — ez az utóbbi esztendőik mottója. Az ember látása talán éppen bűnös volta miatt korlátozott. Kapcsolatba léphet ugyan azzal is, amit nem lát, vagy amint Rilke írja: „A teremtett lény mindegyik szemével — nézi a tartat”, de újra meg újra csapdába esünk: „Csak a mi szemünk / zárja ki magát ebből, csapdaként / állja el szinte a szabad kijárást. / Mi van kint, csak az állati tekintet / közli velünk; mert már a gyermeket / kényszerítjük, forduljon el, alakzat / csupán a vissza legyen neki, tárt ne, / ami oly mély az állatarcban.” (*Nyolcadik elégia*. Tandori Dezső fordítása.)

A „kint”, amiről itt szó esik, „a minden földi kötöttségtől mentes tiszta lét szabadsága”, s mint ismeretes, a szépség fogalmába jeles gondolkodók beleértették a szabadságot is, amely a kisgyermekben még megmutatkozik, s csak a nevelés sorvasztja el, amikor megszűnik a „szabad kijárást”, s a „vissza” legyen az alakzat. Ilyesformán Rilke szemében a szépség veszt teljességéből, mert nem érzékelhetjük a „tiszta teret, amelyben végtelenség a virágnylás”. Az ember számára sokkal fontosabb a harmonikus rend; Tamás Attila Gadamert idézi: „a kozmosz a jólrendezetséggel mintaképe, egyben a szépség legmagasabb példája a láthatóban”.

Azokban a korszakokban — a miénk is ilyen —, amelyben a szépség összetevői, a rend, a szabadság, az igazság elérésének lehetősége, a beteljesedési korlátozottá válnak, a különféle művészeti ágakban fogódzókat keresnek, meg-nő a múlt iránt tanúsított vonzódás, még akkor is, ha úgy érezzük, a hagyományok egyre távolodnak tőlünk. Az emlékezés vagy az elemző műltszemlélet visszaidézheti az élet és a művészet olyan tartományait, amelyekben a szépség vagy elérésének reménye tapinthatóan volt jelen. Ezt a törekvést éreztem megvalósulni, hogy két eltérő, de jellemző példát idézzek, Lőkös István *Átölelő szivárvány* című életrajzi és művelődéstörténeti kalandozásait összefoglaló művében s egy látszólag teljesen más területre vezető tudós munkában: Fried István *Öreg Jókai nem vén Jókai* című tanulmánykötetében.

Egy régi könyv margójára jegyzi föl gondolatait Lőkös István. Szemléletére annyira jellemzők indítósorai, hogy érdemes idézni őket: „Egy régi könyvet őrzök hosszú évek óta. Nem díszes kötésű fóliás, egyszerű fűzött példány, a borítója is hiányzik már, csak a belső címlap árulja el címét, rendeltetését és eredetét. Évről évre előveszem, s fellapozva mindig újabb élményt kínál, s a múltbamerülés örömét, de egyfajta tudás forrását is.” Milyen volt Eger 1931-ben, kérde a szerző a múltba merülve, szinte lubickolva az emlékekben, a szépség ígézetében. Milyen volt az a kor, amelyben az öregedő Jókai igyekezett megőrizni a régi ideálokat? — kérde Fried István, akinek tudósi habitusát ugyancsak jellemzi a múlt felfedezésének áhítata, s aki úgy jár-kei szorongva a művek világában, mint az öreg Szindbád, aki megérezte: valamit elveszítettünk, s helyette nem találunk más vigasztalót. Bizony igaza volt Mécs Lászlónak, aki *Bakonyi látomásában* ezt kérdezte — állította „Ki a betyár? Ki a szent? / Magyarhonban ki a szent? / Ha a mérték tönkrement, / Senki, semmi meg nem ment.” A költeményt Cs. Varga István idézi *A megszakított folytonosság. Szent művészet — szakrális költészet* című tanulmányában, amely a magyar művelődés történetének fontos epizódjait tárgyaló *Testis temporumban* jelent meg. A kötet különböző korokat és jelenségeket felvillantó írásai azt jelzik, régebben megvolt még az a mérték, amely nem engedte eluralkodni a „betyárságot”.

Juhász Ferenc az ötvenes évek közepén megjelentetett *Szarvas énekében* (később: *A szarvassá változott fiú kiáltószava a titkok kapujából*) pontosan érzékelte, hogyan lett a szépség fogalma érdek-játékszerévé. Nem véletlenül — Bartókra rájátszva — idézte az alábbi, önvalomásként is értelmezhető képet: „az én lombos szarvam dübörgő világ-fa, / csillag a levele, tejút a mohája, / csak szagos füveket vehetek szájamba, / nem ihatok én már virágos pohárból, / csak tiszta forrásból, csak tiszta forrásból!”

A költő születésnapjának tiszteletére kiadott tanulmánykötetében (*Szarvas-ének*) Vasy Géza meggyőzően bizonyítja, hogy lírájában dacos elkötelezettséggel tesz hitet az értékek és a szépség mellett, átérezve ezek veszélyeztetett voltát. „Fáj az isteni roncsokban látni, / a kozmosz szívút a művész merengni.” *Az Ady Endre utolsó fényképéről* írtak a világegészre is érvényesek: roncsok között élünk, roncsolt szívekkel, a szépségre és harmóniára érzéketlenül...

Tamás Attila a szép befogadása egyik elemének az egyéni ízlést és igényt tartja, egyfajta érzelmi vagy éppen értelmi rezonancia születését. Ezt a képességünket, nyitottságunkat rontják le

azzal, hogy a kultúra is árucikk lett, a műalkotások, műsorok, lapok meghatározó címkéjévé téve eladhatóságukat. Fried István arra figyelmeztet, hogy az idős Jókai, felismerve az ízlés változását, igyekezett meghaladni addigi írásainak idealizmusát, hogy alkalmazkodjék a lassan uralkodóvá váló „realizmushoz”. Használt művészetének? Nem mernék egyértelmű igen-nel válaszolni, a tanulmányíró is említi ekkori alkotásainak „egyenetlen színvonalát”. Ez a váltás mindenestre bizonyítja, hogy a szépség iránt való fogékonyságunk történelmileg determinált, de az a szívárvány, amelyről Lőkös István könyvének címe utal, előhívható s erőforrásként szemlélhető. A szemlélet azonban nem minden. Rilke írja: „Mert, tudd meg, nem határtalan a nézés. / És a nézéssel elbirtokolt világ / szeretetben akar cseperedni.” (*Negyedik elégia*. Tandori Dezső fordítása.)

Ehhez a belső érlelődéshez valóban nem elég nézni. A harmóniát, a szépséget a lélek által tudjuk megragadni, életformáló készségünkkel tenni. Hogy így lehessen, annak érdekében hivatottabb a minket körülvevő hamis látszatok, a művi világ ellenében kell élnünk, egyre többször befelé figyelve. (Tamás Attila: *Határhelyzetben*. Csokonai Könyvtár, Debrecen, 2003.; Romano Guardini: *„Séhol világ, csak belül...”* Új Ember, Budapest, 2003; Lőkös István: *Átölelő szívárvány*. Gonda Könyvkiadó, Eger, 2003; Fried István: *Óreg Jókai nem vén Jókai*. Ister, Budapest, 2003.; *Testis temporum*. ELTE TFK – Alapiskolai Tanárképzésért Alapítvány, Budapest, 2003; Vasy Géza: *Szarvas-ének*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003)

RÓNAY LÁSZLÓ

ÁTHOSZI JERONDASZ PAISZIOSZ: KAPPADÓKIAI SZENT ÁRSZENIOSZ

Paisziosz atya az elmúlt évtizedek egyik legismertebb áthoszi szerzetes-alakja. Műveit tucatnyi nyelvre lefordították, és hazájában, Görögországban is előszeretettel olvassák — nem egy könyvének már a sokadik újranyomása készül. Paisziosz atya egyszerű ember volt, és olyan egyszerűen is írt, ahogyan élt: mindig pontosan fogalmazott, és arra törekedett, hogy ne mondjon semmi fölöslegeset. Sorain újra és újra átüt az a kivételes alázat, amellyel tárgyához közelít. Teljes életműve nyolc könyv; ezekben szent életű öregekről, áthoszi atyákról, a mindennapi lelki küzdelemről beszél, illetve a levélben hozza fordulóknak választol.

Egy görög származású fiatal orthodox teológus, Horeftosz Konstantin elhatározta, hogy

sorra lefordítja és kiadja a közelmúltban elhunyt Paisziosz atya összes munkáját magyarul. A sorozat első darabjaként a kappadókiai Szent Árszeniosz atya (1840 körül – 1924) életéről szóló könyvecske látott napvilágot. Kiadása háromszoros örömet jelent az olvasó számára. Egyrészt maga a szent alakja, személyisége az, ami megörvendezteti az embert: a szemtanúk visszaemlékezései alapján összegyűjtött kis történetek egy rendkívüli lelki jártasságról tanuskodó falusi szerzetespapról szólnak, aki maga is rejtegette életszentségét. Másrészt, mintegy a szent életének hátterében, kirajzolódik egy ismeretlen, egyszerű világ, a csaknem kétezer éves múlttal rendelkező kisázsiai görög kereszténység világa, amely 1923-ban a kisázsiai katasztrófával nyomtalanul eltűnt a föld színéről. A szent életének történetei a kappadókiai falusi élet hétköznapjairól is számot adnak. A harmadik öröm a kötettel kapcsolatban már a könyvszerető emberé: a Paisziosz atya hagyatékát kezelő apácák azzal a feltétellel járultak hozzá a könyv megjelentetéséhez, hogy küllalakjának meg kell egyeznie a mintának tekintett — immár huszonharmadik — görög kiadás küllalakjával. Így ez a kivételes könyv kivételesen szép formában jelenhetett meg: öröm már csak kézbe venni is. Pontosán olyan visszafogottan, nem hivalkodóan szép, mint ahogyan az áthoszi Paisziosz szerzetes írt a nincstelen falusi papról, Szent Árszeniosz atyáról. (Ford. Horeftosz Konstantin; *Theológus Szent János Evangélista Kolostor*, Thesszalóniki – Szuroti, 2004)

NACSINÁK GERGELY ANDRÁS

BENKŐ ANTAL – SZENTMÁRTONI MIHÁLY: A GYÓGYÍTÓ JÉZUS NYOMÁBAN; TESTVÉREINK SZOLGÁLATÁBAN

A két jezsuita szerző neve nem ismeretlen az olvasók számára, hiszen az elmúlt években több cikk, könyv jelent meg tőlük a lelkigondozás és pasztorálpszichológia kérdéskörében. Benkő Antal (1920) hosszú tanulmányok után 1954–1975-ig Rio de Janeiróban tanított pszichológiát, később Ausztriában a Szolgálat című folyóirat szerkesztője, majd a burgenlandi szeminárium spirituális volt. Számos tanulmány szerzője, a római Teológiai Kiskönyvtár sorozatban megjelent *Bevezetés a valláslélektanba* című könyv is az ő tollából született. 1996-tól Magyarországon élt, lelkivezető, a pszichológia és a valláslélektan professzora, kutatója. Szentmártoni Mihály (1945) római doktorátusa után Zágrábban dolgozott klinikai pszichológusként és tanárként.

1991 óta Rómában él, a Pápai Gergely Egyetem professzora. Számos könyve jelent meg magyarul és más nyelveken is a lélektan és a pasztorálpszichológia témaköreiben. 2003-ban teológiai munkásságáért Stephanus-díjjal tüntették ki.

E két könyv a Prugg Verlag jóvoltából és a nyugaton élő magyar jezsuitáknak köszönhetően már a 80-as évek elején megjelent (*Testvéreink szolgálatában*, 1981; *A lelkiélet lélektanához*, 1984), nagy szolgálatot téve a magyarországi pasztorációs munkának. A rendszerváltásig katolikus szerzőktől magyarul szinte csak ez a két mű szerepelt, mint pasztorálpszichológiai kézikönyv. Időközben a könyveket már végképp nem lehetett beszerezni, az érdeklődők csak könyvtárból vagy antikváriumból juthattak hozzá. A szerzőknek és az Új Ember Kiadónak köszönhetően a közelmúltban ismét megjelenhetett ez a két nagyszerű munka, immár bővítve és átdolgozva.

A *Testvéreink szolgálatában* című könyv alcímét is kapott: *A pasztorálpszichológiáról mindenkinek*. A könyv egyrészt tisztázza a pasztorálteológia és a pasztorálpszichológia fogalomkörét, majd a lelkipásztori tanácsadás alapjait olvashatjuk. Több fejezet szól az emberi életút különböző lelki eseményeiről és megpróbáltatásairól, amelyekkel a hívó embernek is szembe kell néznie (szorongás, depresszió, öregedés, hisztéria, fóbiák, krízis, fogyatékoság, abortusz). Végül az együttműködő lelkipásztori munkáról szól, mivel a lelkipásztor sem képes csak egymagában megadni a segítséget, szakmai csoporttal kell együtt dolgoznia. A *gyógyító Jézus nyomában* című kötet alcíme a korábbi cím: *A lelkiélet lélektanához*. Szent Ignácra támaszkodva nyújt segítséget az Isten útjait kereső embernek a könyv elején, majd az elmélkedés lélektani alapjait mutatja be, és a lelki élet lélektani alapjait tárja az olvasó elé. Hosszú fejezet foglalkozik a pszichopatológia és életszentség kapcsolatával nyolc személyiségtypushoz rendelve, nyolc ismert egyháztörténelmi személyiséget bemutatva. Végül a kiengesztelődés lelkipásztori-gyógyító dimenziójáról olvashatunk.

A két könyv máig sem veszített aktualitásából, sőt! Ahogy a két korábbi kiadás is egyre aktuálisabbá vált, így az új kiadás éppen időserű volt. Az elmúlt tíz évben végre megszületett a felismerés, hogy a lélektannak megvan a méltó helye a lelkipásztori szolgálatban, illetve az arra való felkészülésben. Ennek a szemléletnek volt úttörője Gyökössy Endre református lelkipásztor és pszichológus, különösen a *Magunkról magunknak* című művével. Az ő magvetésének is köszönhető, hogy mi katolikusok is megismerhettük és megszereshettük a helyes értelemben vett pasztorálpszichológiát. E két jezsuita szerző

pedig hozzá társulva, a katolikus lelkigondozás fejlődéséhez is nagyban hozzájárult.

Ez a két könyv szerény terjedelmük ellenére is nagy értéket hordoznak, hiszen a lelki élet és a lelkipásztori szolgálat olyan aspektusaira hívják fel a figyelmet, amelyekről az utóbbi negyven évben nagyon keveset hallhattunk, olvashattunk magyarul. A könyvek bibliográfiája is mutatja, külföldön milyen kiterjedt irodalma van már e kérdésnek mind katolikus, mind protestáns szerzőktől. Mára e két mű mellé más, a pasztorálpszichológiával foglalkozó mű fordítása is napvilágot látott. Szentmártoni Mihály pedig újabb tankönyveket, segédanyagokat is írt azóta, melyek bekerültek már a teológus képzés anyagába is. E két mű azonban kaput nyitott a valláspszichológia irányába is, hiszen annak is szoros rokona. A valláspszichológia kutatása pedig nekik is köszönhetően Magyarországon is kezd megszületni más, hívő szakemberek és pszichológusok közreműködésével. (Ennek jegyében jön össze már 1994 óta minden év novemberében Dobogókőn a Faludi Ferenc Akadémia szervezésében a Keresztény Pszichológusok és Teológusok Baráti Köre, előadásokat és eszmecsere folytatva a hit és a pszichológia határkérdéseiről.)

Mára tehát e két pasztorálteológiai-pasztorálpszichológiai mű alapkönyv lett mindazok számára, akik az egész ember szolgálatára próbálnak vállalkozni. Gyökössy Endre nem egyszer kihangsúlyozta, hogy amint a teológiai képzésben nagyon komolyan megtanítják a Szentírás magyarázatát, az egzegéizist, úgy meg kell ismernünk az ember egzegéizisét is, hogy közelebb jussunk hozzá, mint Isten teremtményéhez és gyermekéhez. S ahhoz, hogy jól vehessük el a magot, ismernünk kell azt a földet is, amibe a magot vetjük. Ebben segít számunkra ez a két könyv mind szemléletében, mint szakmaiságában mindazok számára, akikre akár csak egy ember is bízott. Mert csak így lehetünk egymás segítői, vezetői az élet útjain. E könyvek önmaguk lelki életének jobb megismerésében is segítenek, illetve jobban megérthetjük mindazt, ami a másik ember lelkében történik. És biztos, hogy mindig lesznek olyanok, akik adott helyzetben még nálunk is magukra hagyatottabbak és nyomorultabbak. Akkor pedig rajtunk a sor, hogy melléjük álljunk segítő kezét nyújtva, készségesen a meghallgatásra és a szólásra. Így válhatunk valóban emberré, Jézus szeretetének közvetítőjévé, eszközevé testvéreink felé. (*Új Ember Kiadó*, Budapest, 2002; 2003)

MEDGYESSY L. EMMÁNUEL

NAGY GYULA: EVANGÉLIKUS DOGMATIKA II/1

A kötet formai és tartalmi szempontból szerves folytatása a 2000-ben megjelent első kötetnek. A recenziók alapján (Vigilia, 2001. 4.; Theológiai Szemle, 2001. 3.) állíthatjuk, hogy az új evangélikus dogmatika első kötetét a szakma és az egyházi közvélemény örömmel fogadta, és már várta a második kötet megjelenését. Nagy Gyula ny. teológiai tanár és püspök Karl Barth módszerét követve most csak részkötettel (II/1) jelentkezett, melynek alcíme: *A bűn lényege, eredete és következményei (hamartiológia)*.

Sajnálatos módon a bűnről legtöbbször csak erkölcszteológiai szempontból szoktunk beszélni. Szívesen értékeljük és minősítjük a bűnös cselekedeteket. A hamartiológiának külön kötetben való megjelentetése figyelemreméltó, mert hangsúlyozza, hogy a dogmatikus kitar amellett, hogy a bűn elsősorban nem erkölcsi, hanem teológiai fogalom. A bűn az Istentől elidegenedett ember alaphelyzete. Rendellenesség az emberi természetben — nem az Isten által teremtett hiba, hanem az emberiség bukott állapotából eredő válság, amely az emberi létezés minden — személyes, társadalmi és strukturális — szintjén megjelenik. A sokat látott és tapasztalt szerzővel együtt reméljük, hogy „ez a bűn mélységeiről és halálos veszedelmeiről szóló részkötet is adhat némi segítséget Krisztus evangéliuma örömhírének teljesebb megismerésében és hittel a szívünkbe fogadásában” (8.).

Az elmúlt évtizedekben a katolikus dogmatikában új traktátusok (témakörök) születtek: pneumatológia, ekkleziológia és teológiai antropológia. Ezek közül különösen is figyelemre méltó a teológiai antropológia, amely az emberre reflektál az üdvtörténeti tapasztalás alapján. Az ember teológiai meghatározásának öt eleme van: 1. teremtmények vagyunk; 2. bűnösök lettünk, 3. Jézus Krisztus megváltott minket; 4. az egyház tagjai vagyunk, 5. meghívást kaptunk az örök életre (vö. W. Beinert: *A katolikus dogmatika lexikona*. Vigilia, 2004, 606.). Nagy Gyula dogmatikájának első kötetében (290–335) összefoglalta az ember teremtményi mivoltára vonatkozó hitigazságokat, most pedig a dogmatika sajátos módszerével rádöbent bennünket arra, hogy bűnösök lettünk.

A dogmatika az ősbűn, az áteredő bűn és a világ bűne fogalmával szokta megvilágítani az ember eredendő bűnösségét. Nyilvánvaló, hogy a szerző először a bűn és az ősbűn problematikáját fejt ki (25., 26. fej.), majd az ősbűn következményei közül kiemelten tárgyalja (27. fej.) az áteredő bűnt (a könyv az eredendő bűn elneve-

zést jobbnak tartja) és annak következményeit (szenvedés, testi-lelki halál; 30–31. fej.). Az utolsó fejezet a bűn, a sokféle rossz, a szenvedés és halál mögött jelenlévő, láthatatlan, emberfeletti személyes Gonoszra irányítja az olvasók figyelmét. A katolikus teológia újabban arra is felhívja figyelmünket, hogy a Gonosz személylente formában is jelen van ebben a világban, amire a „világ bűne” (Jn 1,29) fogalommal szoktunk utalni. „Ezzel a kifejezéssel jelöljük azt a negatív hatást, amelyet bizonyos közösségi helyzetek, társadalmi struktúrák, az emberek bűneinek gyümölcsei gyakorolnak a személyekre (KEK 408).

A szerző a dogmatörténeti részben (75–85) intellektuális becsületességgel kifejti, hogy eltérés van a katolikus és protestáns teológia között az áteredő bűn következményeinek a megítélésében. A katolikus tanítás szerint az áteredő bűn következtében az emberi természet meggyengült (*vulneratus est*), Luther és követői szerint „megromlott” (*corruptus est*). A bűnös ember „szabad akarata” körüli szóváltás a megigazulás kérdése körüli vitákban újra előjött. A reformáció teológusai szerint az eredendő bűn következtében akaratumk teljesen megromlott, Isten kegyelme nélkül az ember nem képes semmi jóra. Ezért ők az ember megigazulását egyedül Isten kegyelmének tulajdonították (*sola gratia*) és nem hangsúlyozták eléggé a szabad akaratú ember együttműködésének jelentőségét (*Mitwirkung*). A szerző kettős hivatásából (püspök és teológus) adódóan örömmel állapítja meg, és fejt ki (86–89.), hogy a kontroverz teológiának ezt a klasszikus témáját manapság már árnyaltabban látjuk, hiszen öt évvel ezelőtt az evangélikus és katolikus egyház vezetői közös nyilatkozatot írtak alá a megigazulás kérdéséről (Augsburg, 1999. október 31.). „A lutheránusok és a katolikusok között a megigazulástant illető alapigazságokra vonatkozólag olyan egyetértés jött létre, hogy a megigazulás nyelvezetében, teológiai kifejtésében és hangsúlyelhelyezésében fennálló különbségek elviselhetők” (40.).

Pascal szerint „csak akkor lehet igaz egy valóság, ha megismerte az emberi természetet. Ha felismerte nagyságát és kicsinsységét, és magyarázatot adott az egyikre is, másakra is.” (*Gondolatok*, 433.). Megalapozottan állíthatjuk, hogy az evangélikus dogmatika második részkötete megfelelő módon mutat rá az ember kicsinségére. Bízunk abban, hogy a következő kötet — amely a megváltó személyéről és művéről fog szólni — rávilágít majd nagyságára és méltóságára. (*Luther Kiadó*, Budapest, 2004)

DOLHAI LAJOS

SOMMAIRE

- KARL RAHNER: Nuit sainte
 FERENC PATSCH: Jésus est devenu notre frère
 ANTON ŠTRUKELJ: Incarnation — la plénitude de la création
 HUGUES
 DE SAINT-VICTOR: Sur l'amour
 JULIEN GREEN: Journal (*extraits*)
 ■ Poèmes de Csaba Báthori, Attila Jász, Ida Makay, János Marno,
 Czesław Miłosz et Péter Vasadi
 ZSUZSA ALBERT: Légende sur László Cs. Szabó (*1ère partie*)

INHALT

- KARL RAHNER: Heilige Nacht
 FERENC PATSCH: Jesus ist unser Bruder geworden
 ANTON ŠTRUKELJ: Inkarnation — Fülle der Schöpfung
 HUGO VON ST-VICTOR: Über die Liebe
 JULIEN GREEN: Tagebuchnotizen
 ■ Gedichte von de Csaba Báthori, Attila Jász, Ida Makay,
 János Marno, Czesław Miłosz und Péter Vasadi
 ZSUZSA ALBERT: Legende über László Cs. Szabó (*Erster Teil*)

CONTENTS

- KARL RAHNER: Holy Night
 FERENC PATSCH: Jesus has Become our Brother
 ANTON ŠTRUKELJ: Incarnation — the Fullness of Creation
 HUGO OF SAINT VICTOR: About Love
 JULIEN GREEN: Notes of a Diary (*detail*)
 ■ Poems by Csaba Báthori, Attila Jász, Ida Makay, János Marno,
 Czesław Miłosz and Péter Vasadi
 ZSUZSA ALBERT: Legend about László Cs. Szabó (*I. Part*)

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG (Egyháztörténet), GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER HEDTÁN (Szépirodalom),
 ROCHLITZ KYRA (Mai meditációk)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZŐRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím:

1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia

Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámra szá-

ma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2005. évre 2.760,- Ft, fél évre 1.380,- Ft, negyed évre 690,- Ft. Egy szám ára

300,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 55,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 240 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Fényképfestészet. Gémes Péter kiállítása
- TAMÁS ATTILA Határhelyzetben
- ROMANO GUARDINI „Sehol világ, csak belül...”
- LŐKÖS ISTVÁN Átölelő szívárvány
- FRIED ISTVÁN Öreg Jókai nem vén Jókai
- VASY GÉZA Szarvas-ének
- ÁTHOSZI
- JERONDASZ PAISZIOSZ Kappadókiai Szent Árszeniosz
- BENKŐ ANTAL–
- SZENTMÁRTONI MIHÁLY A gyógyító Jézus nyomában;
Testvéreink szolgálatában
- NAGY GYULA Evangélikus dogmatika II/I.

- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Dolhai Lajos, Máthé Andrea,
Nacsinák Gergely András,
Medgyessy L. Emmánuel és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- „Virrasszatok...”
(A Vigilia 70 éves jubileumára)
- Keresztény hermeneutika
- Fried István, Heidl György
és Szennay András tanulmánya
- Danyi Zoltán, Győrffy Ákos,
Lászlóffy Aladár, Makay Ida,
Tandori Dezső, Tatár Sándor,
George Trakl és Vasadi Péter írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425